DUMITRU STĂNILOAE

Viața și activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești

— Teză de doctorat în Teologie —

Cu o prefață de

V. LOICHIȚA,

decanul Facultății de Teologie din Cernăuți.

CERNĂUȚI 1929

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei"

EDITURA AUTORULUI

PREFAŢĂ.

Teza de doctorat în Teologie: ***Viaţa şi activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului şi legăturile lui cu Ţările Româneşti,*** *a d-lui* ***Dumitru Stăniloae,*** *după ce s'a tipărit mai întâiu în revista „Candela", din Cernăuţi, apare azi şi în broşură.*

Faptul, că, în istoriografia noastră bisericească, proeminenta personalitate a patriarhului Ierusalimului Dosofteiu dela finea veacului al XVII-lea, ca şi rolul important ce l-a jucat în viaţa Bisericii ortodoxe ale acestui timp, sunt numai sumar şi nu îndeajuns de bine cunoscute, îndreptăţesc deplin apariţia acestei lucrări.

Temeinic cunoscător al limbilor clasice ca şi al celor moderne, domnul ***Dumitru Stăniloae*** *a putut cerceta şi utiliza cu spiritul critic şi preciziunea istoricului serios originalul izvoarelor adunate cu sârguinţa de albină în călătoriile sale de studii, şi, în baza lor, a ne prezenta într'o palpitantă sinteză, zbuciumata şi rodnica activitate de sigură ancoră a lui Dosofteiu, întru fulgerătoarea apărare a temeiurilor Ortodocsiei faţă de avalanşa prozelitismului protestant şi catolic, — care caută să ne cutroapă mai ales dela apariţia Confesiunii lucariane pseudo-ortodoxe dela Geneva, încoace —, precum şi reţeaua legăturilor lui multiple cu Ţările Româneşti în pragul zilelor de înflorire a mânăstirilor închinate, tot atâtea vârfuri de lumină ale evlaviei noastre impresionante din trecutul nostru înviforat.*

Documentarea necontenită a oricărei afirmaţii şi orientarea repede în judecarea şi folosirea izvorului studiat, precum şi frăgezimea şi vioiciunea în expunere, măresc valoarea ştiinţifică a d-lui ***Dumitru Stăniloae.***

Facultatea noastră de Teologie, al cărei distins elev i-a fost, aşteaptă cu încredere şi cu frumoase şi întemeiate nădejdi, viitoarea muncă ştiinţifică a d-lui ***Dumitru Stăniloae.***

Cernăuţi, 15 Iunie 1929.

V. LOICHIŢA.

BIBLIOGRAFIA
ŞI
INDICELE PRESCURTĂRILOR

Patriarhul Dosofteiu: Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Bucureşti 1715 = DP

A. Papadopulos-Kerameus: Texte greceşti privitoare la Istoria Românească (în E. Hurmuzache: Documente privitoare la Istoria Românilor XIII), Bucureşti 1909 = PKH

Idem: Ἀνάλεκτα τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, Petrupolis 1891 = PKA

Idem: Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη t. I—IV, Petrupolis 1891—1899 = PKB

Idem: Ὁ τελευταῖος Κομνηνός (în Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, t. II, 1885, Atena) = PKD

Emile Legrand: Bibliographie hellenique, ou description des ouvrages publiées par des Grecs au XVIIe siècle t. II—III, Paris 1894—1895 şi Bibliographie hellenique du XVIIIe siècle, Paris 1918 = LBH

Idem: Epistolaire grec (în Bibliothèque greque vulgaire t. IV), Paris 1888 = LEG

Idem: Recueil de documents grecs concernant les relations du patriarcat de Jérusalem avec la Roumanie (1569—1728) (în: Bibliothèque greque vulgaire t. VII), Paris 1895 = LR

Const. Delicanis: Πατριαρχικὰ Ἔγγραφα t. III, Constantinopol 1905 = DPE

Cezarie Daponte: Χρονογράφος şi Ἱστορικὸς κατάλογος (în Const. Satha: Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη t. III, Veneţia 1872) = DH şi DK

Hrisostom Papadopolus: Δοσίθεος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1641—1707), Ierusalim 1907 = PD

Idem: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, Ierusalim—Alexandria 1910 = PI

Idem: Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσίας (în Νέα Σιών III—V, 1706—1907, Ierusalim = PIR

Diverşi în: Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, revista patriarhală din Constantinopol I (1880—1), IV, V, VIII = EA

Pericle Zerlentis: Ἐφημερίδες τοῦ Ἰωάννου Καρυοφίλου (în Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος III, 1890, Atena, pg. 275—315) = ZEK

C. Satha: Ὁ ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἑλληνισμὸς πρὸ τῶν Φαναριωτῶν (Πανδώρα XIX 1868—9, Atena) = SME

A. D. Xenopol: Histoire de Roumains, Paris 1892, t. II = X

N. Dobrescu: Istoria Bisericii române, Bucureşti, 1922.

M. Paranika: Σχεδίασμα, Constantinopol, 1867 = PS

E. Hurmuzache: Fragmenten zur Geschichte der Rumänen t, II, Bucureşti, 1884.

Th. Atanasiu: Περὶ τῶν ἑλληνικῶν Σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ, Atena, 1898 = ASR

C. Satha: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Atena, 1868 = SNF

N. Iorga: Istoria Bisericii Româneşti, Vălenii de Munte, 1908 = IIB

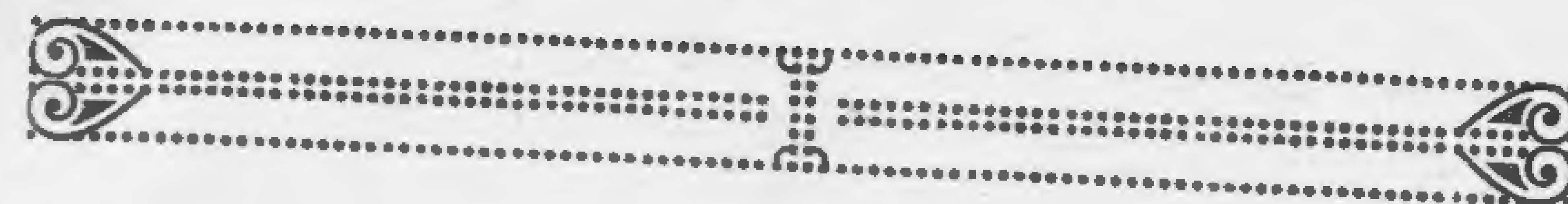
Filaret Vafidis: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία t. III, Constantinopol, 1912 = VI

C. Litzica: Catalogul manuscriselor greceşti din Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, 1909 = LC

Karl Krumbacher: Geschichte der byzantinischen Litteratur, München, 1887.

Migne: Patrologia Graeca = PG

CUPRINSUL:

Viaţa şi activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului şi legăturile lui cu Ţările Româneşti.

Introducere

Dosofteiu, patriarhul Ierusalimului dela sfârşitul sec. 17, a jucat în vremea sa, fără îndoală, rolul de frunte în viaţa Bisericii ortodoxe.

Biserica era sbuciumată în intern de partide latinizante şi protestantizante, cari căutau s'o târie fiecare în extrema lor. Propaganda iezuită era mai intenzivă ca oricând. Patriarhii dela Constantinopol, conducătorii fireşti ai Bisericii, erau sclavii clicilor din Fanar şi-ai guvernului turcesc, care-i schimba până şi săptămânal. Biserica din Rusia turburată de lupta dintre ţar şi patriarhul Nicon, precum şi agitaţiile Rascolului, nu era nici ea în stare să concentreze în jurul ei lupta pentru apărarea credinţii.

In aceste împrejurări, râvna şi energia unui arhiereu, prezent în tot locul prin călătoriile sale după adunare de milostenie şi înconjurat pretutindeni de-o veneraţie quasi-obedenţială pentru celebritatea Scaunului său, putea face cel mai mult pentru binele obştesc al Bisericii.

Dosofteiu a împrăştiat — prin formulările sale dogmatice — ultimele resturi ale echivocului în cari se complăceau protestanţii să ne privească.

Prin activitatea teologică proprie şi mai ales prin publicarea teologiei anticatolice a redus simţitor propaganda Bisericii catolice.

In internul Bisericii a pus capăt oscilaţiilor între catolicism şi protestantism.

In bună parte centrul pentru activitatea lui, l-au format Ţările Româneşti.

12628

Aici s'a tipărit polemica teologică, aici, în cele două şcoale domneşti şi-a găsit pepiniera catolicizantă dela Roma: colegiul sf. Atanasie, reactivul corăspunzător.

Insă în afară de însemnătatea aceasta universal-bisericească pe care a avut-o activitatea patriarhului Dosofteiu în Ţările Româneşti, ea a avut efecte şi'n însăşi viaţa acestora.

Trimiţând cete de proin arhierei şi monahi în mănăstirile închinate pe cari le tot înmulţea, îndemnând şi sfătuind la înfiinţarea celor două şcoli, cărora le trimitea profesori şi elevi, înfiinţând tipografiile dela Iaşi şi Bucureşti, a contribuit nu puţin la grecizarea vieţii în straturile superioare ale Ţărilor-Româneşti.

Activitatea lui coincide cu începutul unei epoci pe care, în bună parte, o determină.

Lucrarea prezentă e departe de-a fi o icoană complectă a activităţii lui Dosofteiu, ce se referă la Ţările Româneşti. Isvoarele directe s'au păstrat — după cât se pare până acum — în măsură relativ redusă. O bogată literatură inedită contemporană se găseşte împrăştiată prin Bibliotecile din Răsărit şi în cea a Academiei Române. Timpul nu mi-a permis s'o folosesc. Ea se referă însă mai mult în general la viaţa culturală grecească dela Curtea lui Brâncoveanu şi nu direct la activitatea patriarhului Dosofteiu.

Am crezut de cuviinţă să dau oarecare loc în lucrare şi Sinodului din Ierusalim pentrucă el formează baza discuţiilor dogmatice ulterioare ce s'au purtat şi'n Ţările Româneşti şi este o bucată ce nu se poate rupe din activitatea lui Dosofteiu.

Doresc ca lucrarea prezentă să trezească interesul şi să suscite la cercetarea mai aprofundată a acelei epoci de Istorie bisericească şi naţională.

1. Tinereţea lui Dosofteiu.

Dosofteiu s'a născut în 31 Mai (Duminica tuturor sfinţilor) 1641; în Arahove, un sat din apropierea Corintului [1]. Naş îi fu mitropolitul Corintului, Gregorie Galanos. Un moş al lui, deasemenea Gregorie, se călugări sub numele Gherman, în mănăstirea sf. Apostoli din Corint. Aceştia doi îi ţinură loc de părinţi, după moartea timpurie a tatălui. Creşterea primită dela ei a fost determinantă pentru viaţa lui.

[1]) PD 1.

N'avem nici o ştire să fi fost şi elev al lui Nicolae Kerameus, în timpul pe care îl petrecu acesta în Atena. Relaţiile spirituale ulterioare dintre ei, nu sunt încă o dovadă. Erudiţia lui, trădează prea mult pe autodidactul, ca să presupunem la bază o pregătire sistematică.

Cuprinsul acestei erudiţii îl forma literatura teológică ortodoxă începând cu Sf-ţii Părinţi până în zilele lui.

Dintre teologii mai noi agrea îndeosebi pe Meletie Sirigul.

Din limbile străine cunoştea bine pe cea turcească şi pe cea vulgară arabă. Latina n'o cunoştea; greaca veche, mediocru.

Datorită zelului său autodidactic, ajunse — cum dovedesc scrierile şi activitatea lui editorială — unul din cei mai erudiţi învăţaţi greci ai timpului [1]).

La 16 ani, fu hirotonit diacon de mitropolitul Corintului şi plecă la Constantinopol să-şi găsească un loc în slujba Bisericii de-acolo. In Constantinopol — ca reşedinţă a guvernului turcesc —, se desbătea, în vremea aceea, chestiunea Locurilor de Inchinare dela Ierusalim. Latinii şi Armenii voiau să le smulgă din mâna Ortodocşilor, patriarhul Ierusalimului lupta să le păstreze.

Acesta din urmă trebuind să petreacă pentru aceea o mare parte din timp în Constantinopol, întemeiase aici, în nişte case dăruite de Cantacuzini, un metoch al Sfântului Mormânt.

Dosofteiu fu angajat de patriarhul Paisie (1645—1660) ca diacon al Metochului [2]).

Biserica din Ierusalim străbătea pe atunci timpuri grele. Dela 1517 şi până la 1634, Latinii şi Armenii luptaseră cu toate forţele să câştige pentru ei Locurile de Inchinare; în anul amintit însă, Ortodocşii obţinură din partea guvernului turcesc confirmarea deplină a drepturilor ce le aveau asupra lor. Menţinerea lor însă, devenise iarăşi extrem de grea, din cauza asalturilor tenace ale eterodocşilor. Incepuse pierderea lor treptată. Lupta era desnădăjduită. Pe energicul Paisie, Armenii, vrând cu orice preţ să-l înlăture, îl pârîră Sultanului că tratează cu Ruşii împotriva Impărăţiei. Pâra află uşor crezare, dată fiind călătoria pe care Paisie o întreprinsese în 1649 în Rusia, peste Moldova şi dată fiind corespondenţa pe care acesta o întreţinea cu

[1]) Ibid. — [2]) Ibid. 2.

Țarul Alexie Mihailovici [1]). Paisie fu aruncat în temniță și i se pregătea moartea, așa cum se întâmplase și cu patriarhul ecumenic, Partenie III, spânzurat în Sâmbăta Paștilor din 1657, cam din aceleași motive [2]).

In timp ce patriarhul petrecea în temniță, diaconul lui îl îngrijea „desculț". Luptele lui Paisie fură pentru Dosofteiu o bună școală practică pentru viitor [3]).

Scăpat din temniță, patriarhul plecă, însoțit de diacon, la Ierusalim, unde, acesta, mergea pentru prima dată. De acolo, după repararea unor mănăstiri, plecau, tot împreună, prin Țările ortodoxe, după ajutoare pentru Biserica din Ierusalim. La întoarcere, aproape de Iope, Paisie, doborît de lupte și de bătrânețe, își dădea sufletul, în 2 Decembrie 1660, pe genunchii lui Dosofteiu [4]).

Vestea tristă fu adusă chiar de el la Constantinopol, unde în 25 Ianuarie 1661, într'o adunare de clerici și de laici distinși — între cari și Domnii Țărilor Românești —, fu ales, patriarh al Ierusalimului, învățatul monah, Nectarie, egumenul mânăstirii Sinaia.

Dosoftei fu trimis împreună cu Gavriil, mitropolitul Filipopolei, să ducă mesagiul noului ales. Ceeace nu va fi contribuit puțin ca să ajungă îndată mâna dreaptă a lui Nectarie, om blând, iubitor de carte și de singurătate și de aceea impropriu pentru conducere în împrejurările acelea [5]).

După o scurtă ședere la Ierusalim, pornesc (1662) amândoi in „periodie" și, după o călătorie plină de peripeții, ajung în Septemvrie 1663 în Iași, unde rămân până în Aprilie 1664 [6]).

In timpul acesta se ocupă cu regularea administrației mânăstirilor închinate. Eustratie Dabija-Vodă (Sept. 1661 — Sept. 1665) [7]), „un călduros sprijinitor al elenismului și ortodoxiei reprezentată de cucernicii oaspeți din Răsărit" îi primi foarte bine și tot așa toți boierii lui [8]). Deosebită prietenie legară de pe acum cu Vistierul Gheorghe Duca, viitorul mare sprijinitor a lui Dosoftei [9]). Acesta va fi cunoscut la curtea lui Dabija și pe episcopul de Roman, omonimul lui, cunos-

1) PI 527. — 2) DP 1176. Intre motivele spânzurării „bunului și virtuosului Partenie", este și interpretarea politică ce s'a dat frazei următoare din epistola aceluia către Domnii români, dela cari cerea milă: „Vine Impărăția ceriurilor, în care se vor milui cei ce miluesc". Cf. și EA I 105. — 3) DP 1197. — 4) PD 3. — 5) PD 4, PI 530. — 6) PI 532. — 7) IHR tabela Domnilor. Deacolo iau toată cronologia Domnilor. — 8) IIB 387, 359. — 9) Dosofteiu în Biografia lui Nectarie ca prefață la cartea acestuia Ἀντίῤῥησις. Iași, 1682.

cător al limbei grecești și „cu aceleași gusturi de cărturar ca și el" [1]). Intre ei se vor stabili relații strânse când unul va ajunge patriarh iar celalalt mitropolit.

Din Moldova, Nectarie și Dosofteiu, fac o călătorie scurtă în Muntenia, la Grigorie Ghica (Sept. 1660 — Dec. 1664). „De ajutorul acestuia se împărtășiră foarte puțin sau aproape de loc" [2]).

Se ocupară și aici cu regularea administrației mânăstirilor închinate. Printr'o gramată, datată din Septemvrie 1664, din București, Nectarie așează ca egumen la mânăstirea închinată, Rachovița, pe monahul Macarie, căruia-i poruncește să dea în primii trei ani câte 25 de groși la sf. Mormânt, iar după aceea va fi înlocuit sau i-se va elibera o altă gramă. Banii are să-i predea egumenului dela sf. Gheorghe din București în schimbul unei chitanțe [3]).

Intorși în Moldova, Nectarie trebue să se ocupe cu chestiunea patriarhului Nicon din Rusia. Țarul îl chemase să ia parte la sinodul pentru judecarea aceluia, însă Nectarie temându-se de soarta martirului Partenie, și neștiind cui să dea dreptate — Țarului sau patriarhului — evită să se ducă [4]).

Mai rămân câtăva vreme în Iași „în chiliile dela sf. Sava, metochul sf. Mormânt unde dădea învățătură de elinească, Nicolaie Kerameus" [5]), și apoi pleacă, la începutul lui 1665 la Adrianopol

De aici, Nectarie trimite pe Dosofteiu înapoi în Țările Românești, iar el se duce bolnav la Constantinopol [6]).

Aici îl găsi Dosofteiu și la întoarcere, plecând apoi (1666) împreună la Ierusalim, cu daruri bogate strânse din Țările creștine și în deosebi din cele românești. Ceeace minuna pe toți era „o cruce de mărime omenească", făcută la Iași „numai din plăci de aur și de argint". Ea fu așezată în Biserica Invierii și patriarhul porunci să fie scoasă totdeauna înaintea sf. daruri [7]).

Cât rămân în Ierusalim, Dosofteiu e hirotonit în 23 Septemvrie 1666, mitropolit al Cezareii, ceeace însemna că era designat pentru scaunul patriarhal al Ierusalimului [8]). In această calitate fu trimis în Țările Românești ca exarh al mânăstirilor închinate sf. Mormânt [9]).

Din Moldova se duse la Adrianopol unde avea să reguleze niște chestiuni privitoare la Locurlle de Inchinare și să obțină dela Sultan voie pentru repararea Bisericii din Betlehem. Intâlnind pe Nectarie în

1) II B. Iibid.— 2) Dosofteiu l. c. — 3) LR 15—16.— 4) PI 533.— 5) IIB 359. 6) PI 533.— 7) PI 534.— 8) PD 4.— 9) Ibid.

Constantinopol află spre marea lui surprindere că voeşte să părăsească scaunul patriarhal, fiind obosit de luptele cu Latinii şi disperat de datoriile grele ce apăsau sf. Mormânt.

Dosofteiu trebui să caute pe Sultan în Larisa spre a-i cere — ajutat de noul, pentru a doua oară, Domn al Moldovei, Gheorghe Duca—, permisiunea pentru alegerea într'un sinod, al noului patriarh [1]. In sinodul din 23 Ianuarie 1669, prezidat de Nectarie, fu ales, ca urmaş la scaunul patriarhal, Dosofteiu, care nu împlinea încă 28 de ani [2].

Au fost şi unii neplăcut suprinşi de această alegere, pentrucă tânărul Dosofteiu, se arătase dela început neînduplecat în păstrarea curată a credinţei şi'n aplicarea canoanelor. Aceştia erau aderenţii partidei latinizante, elevii colegiului sf. Atanasie din Roma şi pe altă parte adepţii ideilor protestantizante, prietinii şi admiratorii mărturisirii lui Ciril Lucaris.

Paisie Ligaridis, elev al lui Leon Allatius, la suprafaţă ortodox şi arhiepiscop al Gazei, în ascuns preot catolic, scrise din Rusia, la auzul alegerii, către Ioan Cariofil: „nefiind bărbat în Israil a domnit Debora" [3].

In această înţepătură se ascunde ambiţia ofensată a lui Ligaridis care voia pentru sine scaunul din Ierusalim. Pe de altă parte era mânios că Dosofteiu îl demascase şi îndemnase pe Nectarie să-i trimită caterisirea la Moscova [4].

Ligaridis şi toţi cei ca el aveau dreptate să fie nemulţumiţi.

2. Prima călătorie a lui Dosofteiu ca patriarh.

Ales patriarh, Dosofteiu făcu un drum scurt la Ierusalim ca să afle cele mai urgente nevoi ale Bisericii sale. In puţinul timp ce-l petrecu acolo, se ocupă cu reorganizarea „Frăţiei Sfântului Mormânt" [5] căreia îi dădu un statut amănunţit, păstrat, cu mici modificări făcute de diferiţi patriarhi următori, până azi. Ca „epitrop" al ei — reprezentant al patriarhului ce lipsea aproape toată vremea —, numi pe proin patriarhul Nectarie. Acestuia-i cedă şi conducerea Mânăstirii sf. Arhangheli dimpreună cu veniturile ei ca întreţinere [6].

Biserica din Ierusalim era datoare cu 100.000 aşprii, pentru

[1]) Ibid 5.— [2]) Ibid.— [3]) PIR IV 416.— [4]) Ibid. — [5]) Ἁγιοταφιτικὴ Ἀδελφότης, o societate de monahi care conduce, împreună cu patriarhul, Biserica patriarhală. I-s'a făcut lui Dosofteiu, nu pe nedreptul, obiecţiunea că, prin statutele sale, opreşte intrarea în societate şi, deobiceiu, aşa dar şi la scaunul patriarhal, a negrecilor.— [6]) PD 6.

achitarea cărora singura sursă era dărnicia obştii ortodoxe. Trebuia să pornească dar şi el, ca şi înaintaşii lui, în interminabile colindări prin Ţările ortodoxe. Călătoriile acestea aduceau un însemnat folos şi Bisericii în general, pentrucă „ori unde ar merge, primul lor lucru este predicarea evangheliei fără plată, îndreptarea creştinilor spre viaţă creştinească, sprijinirea lor ca să rămână în credinţa adevărată, fortificarea lor în faţa ereticilor, şi tot binele obştesc" [1]. Datorită acestor călătorii patriarhii Ierusalimului, de se mai întâmpla să fie şi personalităţi distinse, deveneau sfătuitorii Bisericilor şi principilor din tot Răsăritul. Şi aceasta se putea petrece mai ales în timpul lui Dosofteiu, când patriarhii şterşi şi fulgerător schimbaţi ai scaunului ecumenic, n'aveau nici o autoritate.

Dosofteiu porni în periodie după abia două-trei luni de şedere în Ierusalim. Trecând prin Adrianopol şi peninsula balcanică, ajunse, în 23 Ianuarie 1670, la Silistra, iar în Februarie (postul Paştilor), în Bucureşti [2]. Domn era pe atunci Antonie de Popeşti (Martie 1669—Martie 1672) adus de partida Cantacuzineştilor, după alungarea grecului Radu Leon [3]. In Bucureşti rămase Dosofteiu până în Maiu. In săptămâna mare pregăti mir în cantitate considerabilă, împărţind din el şi ortodocşilor din Ungaria, Moldova şi de peste Dunăre [4]. Pentru fapta aceasta trebui însă să se explice cu Metodie III, patriarhul din Constantinopol (1667—1671).

Ceeace scrie Dosofteiu privitor la acest incident, e de-o vehementă care, judecând drept, îl coboară faţă de spiritul împăciuitor al lui Metodie.

„Iar Metodie al Constantinopolului, s'a supărat că n'au chemat un arhiereu de-al lui (cei din Ungrovlahia, ca să poată lua şi de acolo bănişori pentru fierberea sf. Mir). Şi mi-a scris fără ruşine şi într'un mod obraznic, multe, foarte ignorant, conchizând că numai lui i-se cuvine lucrul acesta.

(I-am răspuns n. p.) că sf. Mir poate fi pregătit şi de un episcop simplu şi chiar e necesar să fie aşa, fiindcă demnitatea patriarhală nu-i dela început. Cine a pregătit sf. Mir înainte de a exista patriarh?

Primind răspuns cuvenit şi văzând că n'am lucrat împotriva canoanelor ci foarte drept, îngrijindu-mă de obştea Bisericii, mi-a răspuns, zdrobit de adevăr, cam în felul următor: Imi scrii, Frate, de-

[1]) DP 1184.— [2]) DP 1212.— [3]) IIB 376.— [4]) DP 1212.

spre chestiunea sf. Mir. Ce să zic? Că mi-a părut rău și insuportabil, e drept. Văzând deodată, fără să mă înștiințezi, că s'a făcut ceva, care, după canoane, aparține celui ce are jurisdicția locului, văzându-mă așadar nesocotit, mi-a căzut foarte greu. Și, dacă aşi fi tăcut, cum aşi fi fost judecat? De aceea, ca să evităm viitoarele imputări, să zicem că s'a făcut fără consimțământul şi fără ştirea mea, ca să nu fiu acuzat că sunt nedemn de cinstea Tronului şi nu caut să-i apăr drepturile. — Asemenea lucruri (ne-a scris n. p.) Metodie, care a lăsat să fie botezați creştinii fără mir. Din care cauză ar trebui să fie mulțumitor celor ce se îngrijesc de-ale lui, mai ales că o fac aceasta fără să-l păgubească. Astfel justificându-mă, a declarat că iartă" [1]).

Din Bucureşti, Dosofteiu plecă în Mai şi, trecând peste Buzău şi Focşani, ajunse în aceeaş lună la Iaşi [2]). Acolo, Duca Vodă „om lacom şi crud cu boierii, dar evlavios, darnic pentru cele sfinte [3]), tocmai termina de zidit „eleganta" mănăstire a Cetățuii, făcută după modelul Trei-Ierarhilor, „încinsă cu un brâu de sculpturi" şi aşezată pe dealul de deasupra Iaşilor [4]). Caracteristică pentru frumusețea Cetățuii e următoarea întâmplare, relatată de C. Daponte [5]): „Trecând sultanul Mohamed la asediul Cameniții, în vara anului 1672, vizită Iaşiul şi mânăstirea Cetățuia, care se isprăvise de curând şi-i plăcu foarte mult. Intrebă pe Duca Vodă cât l'a costat ridicarea ei şi la răspunsul acestuia, că numai 30 pungi asprii, nu crezu, spunând că pentru o asemenea operă n'ajung nici 100 de pungi. Dacă n'a cheltuit mai mult, înseamnă că a nedreptățit pe meşteri şi pe lucrători, neplătindu-le după cuviință. Căci il ştia pe Duca om lacom".

Dosofteiu, ajuns tocmai la vreme, săvârşi sfințirea, la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. Deocamdată Duca o închină patriarhului ecumenic [6]), dar încă în Ianuarie 1671, Metodie III, o cedează, la cererea ctitorului, sfântului Mormânt [7]). In această mânăstire, cu hramul sf. Apostoli, îşi stabiliră patriarhii Ierusalimului reşedința pentru timpul cât şedeau la Iaşi [8]). Tot acolo şi tipografia patriarhală.

[1]) PKAI 283—4.— [2]) DP 1212.— [3]) IIB 390.— [4]) Ibid.— [5]) DH III 14.— [6]) DPE III 336. „Sighilionul" patriarhal din Nov. 1670, prin care Cetățuia e declarată stavropighie a patriarhatului ecumenic, e subscris la urmă de tot de: a) umilitul mitropolit al Moldovei; b) Dosofteiu al Râmnicului. Fie copistul mss. de care s'a servit Delikanis, fie acesta însuş, a mutat numele Dosofteiu cu un rând mai jos, pentru că la Râmnic nu e cunoscut în timpul acela un Dosofteiu (IIB 373—379). In felul acesta se adevereşte bănuiala d-lui Iorga (IB 390) că Dosofteiu e mitropolit al Moldovei încă din 1670. — [7]) DPE Ibid.— [8]) LEG 219—220.

Deodată cu Cetățuia, Dosofteiu primi dela Duca Vodă şi mânăstirea Hlincea, care fusese zidită la 1660 de Ştefan Vodă, fiul lui Vasile Lupul şi închinată mânăstirii „Andriano" din Arghirocastron, în Epir. Duca Vodă o luă dela Epiroți şi-o supuse Cetățuii, despăgubindu-i pe aceia, în viitoarea domnie (Nov. 1678—4 Ian. 1684), cu Biserica pe care o zidi în Iaşi la 1682, cu hramul sf. Ioan Gură de aur [1]).

In toamnă, Dosofteiu pleacă din Moldova la Constantinopol, unde rămâne până în Febr. 1671. In Ianuarie primi într'un sinod — cum am amintit — Cetățuia şi la cererea lui Duca Vodă, fu caterisit Anania arhiepiscopul Sinaii, care umbla să-şi emancipeze eparhia de sub Ierusalim. Drepturile Ierusalimului peste Sinai fură întărite din nou [2]). In Aprilie ajunse la Ierusalim, ducând cu sine, afară de câştigul celor două mânăstiri, 20.000 asprii. Ajuns acolo, porni îndată lucrările reparării Bisericii din Betlehem, supraveghiând personal totul şi chiar expunându-se în vre-o două rânduri de a fi omorît de duşmanii eterodocşi.

Incă patriarhul Paisie voise să reînoiască această Biserică, căzută de mult în părăgină şi primise spre scopul acesta dela Constantin Vodă Cârnul, 7000 asprii. Dar n'ajunse să-şi îndeplinească gândul, precum n'ajunse nici Nectarie, căruia-i pusese la dispoziție sume mari, mecenatul culturii greceşti, Manolache Castorianul.

Abia Dosofteiu il realiză. In primăvara anului 1672 (Martie), Biserica putu fi sfințită. Cu această sărbătoare, Dosofteiu legă un mare eveniment [3]).

3. Sinodul din Ierusalim.

Mărturisirea lui Ciril Lucaris — produs al luptelor dintre catolici şi protestanți, căutând şi unii şi alții să prezinte doctrina Bisericii ortodoxe, mai apropiată de-a lor — fusese condamnată în diferite sinoade îndată după moartea lui, iar învățătura Bisericii fusese formulată în „Mărturisirea ortodoxă" a lui Petru Movilă. In agitația din jurul ei însă, se desemnaseră îndată două curente extremiste [4]). Unul prietinos catolicilor, reprezentat prin Ciril Condaris — duşmanul lui Lucaris şi condamnat pentru ideile sale catolicizante [5]) — şi prin elevii

[1]) IIB 389 şi DP 1212. D. Iorga numeşte mânăstirea Andriano „rumeliotă". Dar Arghirocastron se află în Epir. Insă aproape de Epir se află şi o provincie „*Rúmeli*", tot în Grecia şi deosebită de Rumelia. Astfel oraşul respectiv s'a putut numi când Epirot, când Rumeliot.— [2]) PD 7.— [3]) PD 8—9.—[4]) PD 12.—[5]) PD 9

colegiului sf. Atanasie din Roma: Leon Allatius, Petru Arcudius, Dimitrie Pepanos, Atanasie Cipreanul, Paisie Ligaridis, Nicolae Comnen Papadopulos, Ilarie Tzigala ş. a.[1]).

Aceştia, ajutaţi de catolici, căutau, prin scris şi prin graiu, să ducă Biserica spre catolicism, având de prilej reacţiunea ce se născu împotriva Mărturisirii lui Ciril Lucaris. Matei Cariofil, unul din ei, scrise în acest senz cartea: „Impotriva Mărturisirii lui Lucaris“ [2]).

Leon Allatius, exact contrar cu ce învaţă Mărturisirea, scrise: „De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione“ [3]) afirmând că numai doi-trei ignoranţi au scris şi au crezut în Biserica răsăriteană altfel decum crede Biserica apuseană.

După 10 ani apărea din tabăra iezuită faimoasa „Targa“, cam cu acelaş conţinut, ce fu răspândită prin toate Ţările ortodoxe. Patriarhul ecumenic, Partenie IV Moghilalul (1657—1662 pentru prima oară) [4]), porunci tuturor creştinilor s'o cumpere şi s'o ardă [5]).

Opus cu acest curent se desemna un altul, şi-acesta alimentat de-afară: cel prietinos Protestanţilor. Reprezentanţii mai de seamă ai acestuia sunt: Teofil Coridaleu şi Ioan Cariofil.

Cu ocazia întronizării patriarhului Partenie I, cel Bătrân (1639—1644), Coridaleu [6]) ţinu o predică, în care afirmă că Mărturisirea lui Ciril Lucaris este „coloana credinţei noastre“ şi că pe ea se razimă Biserica ortodoxă, iar cine n'o mărturiseşte e eretic. Accentuă în deosebi capitolul 17 din Mărturisire, respingând terminul „metusiosis“, şi deodată cu termenul şi prezenţa reală. In Duminecа următoare protosinghelul Meletie Sirigul, colegul lui de profesură şi de amvon, îl combătu pe faţă în predica sa. Coridaleu scăpă numai prin fugă de mânia credincioşilor [7]).

Teoriile lui Coridaleu le reluă distinsul lui elev, Ioan Cariofil, directorul Şcoalei patriarhale după Meletie Sirigul (1646—1654) [8]).

---

[1]) VH III 32—33, Dosofteiu, prefaţă la „Τομος χαρᾶς“ Râmnic, 1705, PD 16. [2]) VH III 149. — [3]) edit. în Agrippinae, 1648. — [4]) Cronologia patriarhilor din Constantinopol am luat-o dela G. I. Papadopulos: Ἡσύγχρονος Ἱεραρχία τῆς ὀρ. ἀνατολ. Ἐκκλησίας I, Atena, 1895, 3—6. — [5]) DP 1177. — [6]) Cretan ca şi Lucaris, fusese chemat de acesta în 1630 în Cpol ca predicator şi profesor la Şcoala patriarhală (EA I 133). Intre 1639—40 fu mitropolit al Navpactului şi Artei din care demnitate fiind depus, continuă profesura în Atena până la moartea sa (1645).— A fost un bărbat de vastă erudiţie şi de-o rară inteligenţă. Se bucură de numele de a fi regeneratorul studiului filozofiei la Greci (PD 12), Comentariile sale dela logica lui Aristotel fură publicate în 1729, în Veneţia (LBH sec. XVIII t. I 225). In col. gr. 193 al Acad. Rom. se află o logică, o retorică şi o geografie a lui Coridaleu (LC 94).— [7]) PD 9. EAI 134. — [8]) Ibid.

Incă înainte de-a lua conducerea Şcoalei, lansă prin 1644—1645, la îndemnul dascălului său, o broşură la aparenţă împotriva termenului „metusiosis“, dar în realitate împotriva prezenţii reale. Patriarhul Partenie II, cel Tânăr — zis şi Goliat — îl ameninţă cu excomunicarea de nu va retracta cele scrise. Cariofil la început fugi în Moldova (1645), în urmă însă retractă şi primi conducerea Şcoalei patriarhale şi demnitatea de schevofilax. Dar, deşi la arătare tăcu multă vreme, în ascuns „după obiceiul lui“ îşi debita, „celor simpli“, rătăcirea. Meletie Sirigul şi Nectarie îl combătură în repetate rânduri, însă fără să-l numească. In 1664 părăsi conducerea Şcoalei, lăsând ca urmaş pe elevul său Alexandru Mavrocordat, şi se duse cu prietinul său Radu Leon, noul Domn al Munteniei, în Bucureşti, în calitate de mare Vistier. Acolo se întâlni şi cu Anania, caterisitul arhiepiscop al Sinaii, care venia din Rusia, şi se încurajară împreună în planurile lor. Puţin mai târziu, începu iarăşi să predice pe faţă ereziile sale, cari fură condamnate într'un sinod din Constantinopol în 1691 [1]).

Impotriva acestor două curente luptau — cum s'a văzut — ortodocşii riguroşi, cari voiau să pună odată capăt oscilaţiilor între catolism şi protestantism. In fruntea acestora erau Meletie Sirigul şi Nectarie [2]) In adevăr că nici aceştia nu erau cu totul liberi de influinţa latină, dar aceasta se reducea mai mult la forma de expunere şi la terminologie [3]).

Dosofteiu, elev admirator al acestora, arată deasemenea o deosebită predilecţie pentru metodul şi literatura teologică apuseană. In diferite rânduri roagă pe prietini să-i traducă scrieri catolice [4]), iar odată scrie (19 Febr. 1696) celor din Ierusalim: „Să ne trimiteţi şi cartea „Despre sfânta Treime“ a sf. Augustin. Dar s'o învăliţi într'o muşama şi se daţi grije Părinţilor că de păţesc ceva — Doamne fereşte — pot să piardă orice, numai cartea nu“ [5]).

Dar Dosofteiu era ucenicul celor doi în toate, deci şi în tendinţa de-a reliefa precis învăţătura ortodoxă atât faţă de cea catolică cât şi faţă de cea protestantă. Imprejurările cereau şi ofereau prilejul ca, deocamdată, să înceapă lupta împotriva celor din urmă, sprijinit

---

[1]) Dosofteiu; Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰ. Καρυοφύλλη cap. I. şi Ἡ πατριαρχικὴ μεγάλη τοῦ γένους σχολὴ în EA I 134, KAI 300—302.— [2]) PD 9. — [3]) PD 12. Dimitrie Procopios zice despre Sirigul. (Περὶ λογίων γραικῶν în K, Satha MB III 484): în cărţile lui deşi pare că se inspiră cu totul din Belarmin, cu toate acestea a fermentat dogmele ortodoxe. — [4]) PD 12. — [5]) PKA I 269. PD 13.

și aplaudat de cei dintâi; rămânea ca mai târziu să pornească o stăruitoare campanie și'n contra acestora.

In Franța era în toiu o polemică între Iansenişti și Calvini. Ultimii, deși în atâtea rânduri li se dovedise contrarul, făceau uz de Mărturisirea lui Ciril Lucaris ca să arete că Biserica ortodoxă crede ca ei.

Pe partea Calvinilor polemica era purtată de F. Claude, predicator în Charenton aproape de Paris, iar pe cea jansenistă de P. Nicole și A. Arnauld. Discuția culmina în jurul termenului „metusiosis" pe care, spuneau Calvinii, l-a respins și Biserica ortodoxă prin Ciril Lucaris. Catolicii aveau deci tot interesul să provoace din partea bisericii ortodoxe o declarație oficială, care să desmintă afirmațiunile calvine. Era însă o ocaziune potrivită și pentru Biserica ortodoxă să-și formuleze punctul de vedere pentru evitarea echivocurilor atât din intern cât și extern [1]).

Contele Olivier de Nointel, consulul francez la Constantinopol, un călduros sprijinitor al catolicismului, întrebă în scris și oficial biserica noastră (pe la 1670) ce crede despre anumite chestiuni dogmatice, între cari și despre sf. Euharistie [2]). Intrebarea se adresa atât sinodului din Constantinopol cât și altor teologi distinși ai Bisericii ortodoxe.

Sinodul din Constantinopol răspunse în 1672, pe timpul patriarhului Dionisie IV Seroglanul sau Muselinul (1671—1673 pentru prima oară) [3]). Dintre răspunsurile teologilor e de amintit al lui Nectarie [4]). Ambele se sprijinesc pe Mărturisirea lui Petru Movilă. Dosofteiu compuse și el un răspuns pe baza scrierii lui Meletie Sirigul: „Combaterea capitulelor și întrebărilor lui Ciril Lucaris" [5]), scriere ce fu compusă după sinodul dela Iași la îndemnul patriarhului Partenie I și Vasile Lupu.

---

[1]) PD 17. — [2]) Dosofteiu prefața la Ἐγχειρίδιον ἔλεγχον τὴν καλβινικὴν φρενοβλαβίαν. București, 1690. (în LBH II 458—473). — [3]) Ἰ. Σακελίων: Διονυσίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπάντησις πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας περί τε τῶν μυστηρίων τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων (în EA I 87). Răspunsul acesta subscris de 40—50 de episcopi s'a publicat mai întâi de catolici ca adaus la „Synodus Hyèrosolymitana" Paris, 1678. — [4]) Idem: Νεκταρίου πρώην Ἱεροσολύμων πρὸς τὰ παρὰ τοῦ Γάλλου Κλαυδίου κατὰ τῶν Γραικῶν σκόμματα καὶ συκοφαντίας, ἀντίῤῥησις (în EA I 104—107). — [5]) Κατὰ τῶν κεφαλαίων Καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Răspunsul său îl publică Dosofteiu împreună cu al lui Sirigul la București în 1690 v. op. cit.

Deși toate răspunsurile acestea se îndreptau împotriva Calvinilor, aceștia continuau să privească Mărturisirea lui Lucaris drept Mărturisirea oficială a Bisericii ortodoxe.

Trebuiau lămărite definitiv două lucruri:

a) In Biserica ortodoxă, infalibilitatea Bisericii nu se comunică patriarhului din Constantinopol așa cum e aceasta în Biserica romano-catolică. Patriarhul poate greși. Deaceea mărturisirile lui personale nu angajează Biserica. In cazul de față, indiferent dacă Ciril Lucaris e sau nu autorul Mărturisirii în chestiune, ea nu este Mărturisirea Bisericii ortodoxe.

b) Trebuiau formulate deplin anumite învățături ale Bisericii pentru liniștea ei internă și pentru a lua catolicilor și protestanților orice prilej de exploatare [1]).

Aceasta era misiunea celor 71 de episcopi adunați în sinod sub prezedința lui Dosofteiu [2]).

Adresându-se Ortodocșilor de pretutindeni, Sinodul arată cauzele convocării și trece îndată la respingerea Calvinilor, cari „spre amăgirea celor simpli, împrăștie faima că Biserica răsăriteană s'a calvinizat și crede ca și ei". Sinodul declară că „Biserica răsăriteană se deosebește de ei în cele mai principale chestiuni" și le enumeră. Ea și-a formulat învățătura prin Ieremia II și Petru Movilă. Insă fiindcă aceia continuă să se razime pe Mărturisirea lui Lucaris, Sinodul ține să declare: „Intâi: Că nici odată nu l-a cunoscut pe Ciril așa cum zic contrarii că este și nici nu-l știe pe acela scriitor al capitolelor. Al doilea: Chiar dacă, prin ipoteză, ale lui ar fi, le-a dat cu totul în ascuns, neștiind nimenea dintre Răsăriteni, deci nici Biserica ortodoxă. Al treilea: Mărturisirea lui Ciril Lucaris nu este Mărturisirea Bisericii ortodoxe răsăritene". Sinodul caută să arete că Ciril Lucaris nu este autorul Mărturisirii. Și chiar dacă ar fi, „a scris-o nu în calitatea lui oficială de Patriarh, pentrucă în cazul acela ar fi trebuit să o subscrie și arhiereii și să fie înregistrată în codicii oficiali ai patriarhatelor". Dar deși nu-l privește de autor al ei, îl consideră totuși „demn de condamnat numai pentrucă n'a scris împotriva lor" [3]).

In urmă Sinodul întărește Mărturisirea lui Dosofteiu. Atât aceasta cât și procesele verbale sunt aproape identice cu „Enchiridi-

---

[1]) PD 20.— [2]) Ibid. — [3]) PD 21.

on-ul" publicat la Bucureşti în 1690. Acesta se deosebeşte doar prin câteva îndreptări şi adausuri [1]).

Catolicii au privit cu bunăvoinţă Mărturisirea lui Dosofteiu şi s'au grăbit îndată s'o publice prin tipar [2]).

Protestanţii au considerat-o influenţată de catolicism.

Fapt e că nu-i lipsită cu totul de incorectitudini [3]). In cap. 18 vorbeşte despre starea provizorie a sufletelor după moarte într'un mod care lasă impresia că s'ar recunoaşte un purgator. Dosofteiu însuşi recunoaşte aceasta în prefata ediţiei Mărturisirii [4]) şi se corege: „Trebue ştiut că în enchiridionul intitulat al Sinodului din Betlehem, a scris greşit autorul despre acest capitol. Acum s'a corectat şi-a desvoltat chestiunea pe larg".

In Rusia s'a publicat numai cu multe corectări [5]).

Influenţa latină asupra mărturisirilor ortodoxe din sec. 17 în ce priveşte mai ales metodul şi terminologia, provine în parte din faptul că ele erau îndreptate împotriva protestanţilor, faţă de cari catolicii siliţi de împrejurări îşi desvoltaseră o terminologie pe care Biserica ortodoxă n'o avea [6]).

Mult s'a imputat lui Dosofteiu termenul „metusiosis", introdus de el pentru prima dată într'o mărturisire oficială a Bisericii [7]).

Cei cari i l-au reproşat au trecut cu vederea că Dosofteiu nu pretindea să explice cu el filozofic *modul* prefacerii, n'a împrumutat adică deodată cu termenul şi învăţătura catolică legată de el. „Metusiosis" nu însemna pentru el o prefacere a substanţei elementelor euharistice, în opoziţie cu accidentele cari rămân neschimbate. Teoria aceasta filosofică ontologică aşa de potrivită pentru a explica misterul prefacerii nepercepute, nu o găsim în textul explicativ al terminului.

Prin „metusiosis" Dosofteiu exprimă mai hotărît ceeace explicau vag şi terminii anteriori: prefacerea desăvârşită şi reală a elementelor euharistice, în chip nepriceput, fără distingere între substanţă şi accidente. Tocmai acesta este misterul.

Prin termenul acesta voia să evite putinţa unei interpretări spirituale a terminilor vechi: μεταβολή, μεταποίησις, μεταῤῥύθμησις, putinţă pe

1) PD 21 urm. — 2) Paris, 1676 „Synodus Betlemitica" tradusă de benedictinul Fouquère. Traducerea fiind greşită se scoate a doua ediţie de Fr. Combefis şi A. Arnauld „Synodus Hyerosolymitana" 1678 (EA I 87). — 3) PD 31. — 4) Ἐγχειρίδιον κατὰ καλβινικῆς φρενοβλαβίας. Bucureşti, 1690. — 5) PD Ibid. — 6) Ibid. — 7) PD 27—29. L'a întrebuinţat sub influenţa lui M. Sirigul.

care ei o cuprind în sine. „Prin termenul „metusiosis" nu ţinem să arătăm *modul* în care se prefac pânea şi vinul în corpul şi sângele Domnului, căci aceasta e de necuprins . . ., ci, că, pânea şi vinul după sfinţire (se prefac) nu tipic, nici ca prin icoană, ci cu adevărat şi real şi fiinţial (οὐ τυπικῶς, οὐδ' εἰκονικῶς, ἀλλὰ ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς καὶ οὐσιωδῶς)" [1]).

Reacţiunea împotriva terminului „metusiosis" era destul de serioasă. Dosofteiu a trebuit să lupte după sinod nu puţin ca să-l impună.

Mărturie ne este o corespondenţă păstrată, între Dosofteiu şi nepotul său Hrisant pe de-o parte şi Sevastos Kiminitul Trapezundiul, director al Şcoalei din Constantinopol până la 1689, iar de atunci până în 1702 al celei din Bucureşti, pe de altă parte.

Mitropolitul Vasile al Anhialului a publicat una dintre aceste scrisori — singura de care ştia — în EA [2]). Ea este un mic tratat intitulat „Despre metusiosis în sf. Taină a Euharistiei", scris de Sevastos Kiminitul şi trimis în 5 Oct. 1687 lui Hrisant, care-i ceruse în această chestiune părerea din încredinţarea lui Dosofteiu [3]). Scrisoarea e foarte interesantă pentru subtilitatea cu care tratează problema. Ea ne oferă dovada că nu era mic numărul celor ce se opuneau terminului „metusiosis", sau al celor ce-l înţelegeau greşit.

„Sunt în nedumerire mulţi cu privire la prefacerea (metusiosis) pânii şi vinului în corpul adevărat şi sângele adevărat al Domnului. Anume, unii resping termenul „metusiosis", alţii îl primesc şi-l cred şi-l predică, dar în mod diferit. Unii zic că prefacerea (μεταβολή) are să se înţeleagă ca şi în cele fizice, cu deosebirea că în aceea materia rămâne, iar aci se transformă fiinţa celor două elemente şi rămân numai accidentele [4]).

Alţii zic, că nu se săvârşeşte prefacerea (μεταβολή) pânii şi a vinului, ci acestea sunt, sub acoperemântul accidentelor, înlăturate prin puterea lui Dumnezeu şi'n locul lor se prezintă trupul şi sângele, fără să se întâmple vre-o schimbare (τροπή) sau prefacere (μεταβολή), ci numai o retragere (a pânii şi a vinului n. p.) şi o apariţie a corpului lui Hristos sub accidente [5]).

1) Vezi acestea mai ales K. Diobouniotis: Τὰ μυστήρια τῆς ὀρθ. Ἐκκλησίας Atena. La taina Euharistiei. — 2) I 243 PKH κα'—κβ' ne indică o mulţime de codici în cari se găseşte această corespondenţă. V. şi cod. gr. 615 al Acad. Rom. (L C 310—311). — 3) Despre o altă epistolă cătră Hrisant din 21 Nov. 1687 intitulată: Περὶ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας, vezi Ibid. Aceasta e trimisă din Trapezund. 4) Concepţia latină. — 5) Şi aceasta explicare miroasă a ştiinţifică, întrucât voieşte să explice *caracterul imperceptibil* al prefacerii.

Aceasta e expunerea problemei... Dar altceva este credința și altceva e dovedirea științifică; altceva e rațiunea și altceva ce-i deasupra ei". Cu aceasta a intrat în miezul combaterii teoriilor ce pretind să explice oarecumva modul prefacerii. „Altul e modul prefacerii în euharistie și altul în cele fizice".

Sevastos Kiminitul roagă la fine pe Hrisant „să examineze schița prezentă cum trebue și de-o crede folositoare s'o răspândească, iar de nu, s'o dea uitării". In cod. gr. 96 al Metochului sf. Mormânt din Constantinopol se află un răspuns al lui Hrisant la o scrisoare a lui Kiminitul privitoare la Euharistie — nu știu la asta sau la alta — și-o replică a celui din urmă [1]). In corespondența mai sus indicată se cuprinde și o „Obiecțiune" — Ἔνστασις — a lui Dosofteiu, la unele puncte dintr'o lucrare a lui Sevastos, deasemenea cu o replică a lui Sevastos. Regret că nu pot circumscrie mai deaproape punctul desbătut și cursul discuției, neavând până acum posibilitatea să studiez respectivele texte.

Rezistența directă împotrivă termenului „metusiosis" o întreținea deocamdată pe ascuns, iar mai târziu pe față amintitul Ioan Cariofil.

In 1689 venind un ieromonah din Ioanina la Constantinopol, să-l întrebe, ca pe unul ce se bucura de renumele de „prea înțelept", despre anumite chestiuni teologice, acela lămurind întrebările, mai adause: „piedică mare este spre mântuirea creștinilor, să propovăduiască cineva „metusiosis" în sf. Euharistie".

Dosofteiu, care se afla atunci în Adrianopol, îi scrise să nu mai propage astfel de rătăciri. Cariofil însă, departe de-a se liniști, purcese peste puțin și la propovăduire pe față împotriva lui „metusiosis". Scrise „niște caete", în cari ca și în „broșura" dela 1645, respingea la arătare termenul „metusiosis", dar în realitate prefacerea reală în sf. Euharistie. Aceste caete compuse „sofistic" părură unora „mai simpli", ortodoxe și începură să le transcrie și să le răspândească.

Intrebat, Cariofil, de unii ce crede că este pânea și vinul euharistic după prefacere, odată ce respinge terminul metusiosis, răspunse: corpul și sângele Domnului. Intrebat mai departe ce mânâncă credinciosul care se cuminecă răspunse: corpul și sângele Domnului. Dar păcătosul, întrebară iarăși: pâne simplă, fu de astădată răspunsul, vădindu-se

[1]) PKH κβ'. Deasemenea în cod. gr. 234 al aceleiași Bibl. și în Bibl. Camerei grecești cod. 65.

astfel că nu crede în prefacere reală, ci numai într'o prefacere prin închipuire [1]).

Deastădată Dosofteiu nu-l mai lăsă din mână. In prima Sâmbătă din Postul Paștilor anului 1691, Calinic II Acarnanul (1689—1693 pentru a doua oară), convocă la îndemnul și prin concursul lui Dosofteiu un Sinod. Cariofil, pe atunci Mare Logofăt al Bisericii din Constantinopol, chemat să se apere nu voi să răspundă. Sinodul emise o gramată, care condamna învățătura din „caete", fără să-l numească pe autor și făcea apologia termenului metusiosis [2]). Gramata fu subscrisă și de Cariofil în baza oficiului ce deținea [3]). Lucrurile părură împăcate. A doua zi, Duminica Ortodoxiei, Dosofteiu afurisi și rupse dela amvon caetele și amenință cu anatema pe toți cei ce posed caete și nu le ard [4]). Cariofil însă nu se liniști. Mergând niște pretini să-l viziteze, le spuse: „Ați văzut ce Sinod a fost în ziua sf. Teodor? Și-ați văzut cum am tăcut? Așa cum a tăcut Hristos înaintea lui Pilat și-a mulțimii".

Fu convocat un nou Sinod. Deastădată, provocat iarăși să vorbească, luă cuvântul și începu să se apere cu citate din sf. Scriptură și sf. Părinți. Se văzu însă îndată că îi explica greșit, iar despre teologii mai noui spunea că au păcătuit, folosind termenul metusiosis.

La îndemnul Sinodului însă, și de teama excomunicării, promise să nu-și mai răspândească ideile eretice [5]).

Insă nu-și ținu promisiunea. Indată după Sinod scrise către Mitropolitul Adrianopolului o broșură, întitulată: „Sintagmation" în care susținea că și laicii pot săvârși misteriile [6]).

[1]) Dosofteiu: Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰ. Καρυοφύλλη; prefața (în LBH III 30—37) aceasta e expunerea lui Dosofteiu, care poate fi puțin cam exagerată. — [2]) PD 42.— [3]) Gramata e subscrisă de Calinic, Dosofteiu, 10 arhierei, 7 presbiteri și 8 laici. E publicată de Dosofteiu în Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰ. Καρυοφύλλη. Iași, 1694. Despre metusiosis spune gramata: Termenul acesta a fost defăimat în „caete" de „strein și eterodox". Insă pentru a se evita echivocul în care se complac și caetele — că sub termini generali de prefacere = μεταβολή, μεταποίησις etc. se învață o prefacere „prin închipuire" — termenul e bun. — [4]) PD Ibid. aduce amănuntul, pe care nu l'am aflat la Dosofteiu l. c., nici în PKA I 283—284, despre o pumnuială pe care poporul în frunte cu Alexandru Mavrocordat o aplică lui Cariofil, ațâtat de predica lui Dosofteiu. Duminica Ortodoxiei ar fi fost transformată adhoc într'o Duminică a gronthodoxiei (a pumnuielii) — [5]) Despre acest Sinod nu pomenește PD nimic, dar despre el vorbește Dosofteiu în prefața citată. — [6]) Unii (Meletie al Atenei: Hist. eccl. III. Viena, 1783—4, 484, M. Ghedeon cf. VI III 83) au considerat cele scrise de Dosofteiu, ca exagerări pornite din ură personală. C. Diobouniotis în cursurile orale de Simbolică dela Facult. teol. din Atena, 1927—8, nu contestă anumite idei catolice și pro-

Dar atmosfera încărcată din jurul lui îl făcu să se refugieze la Curtea lui Constantin Brâncoveanu (1693), cu care era în relaţii prietinoase [1]). Astfel se văzu amestecat în cearta aceasta dogmatică şi Domnul muntean. El îi scrise lu Dosofteiu să-şi domolească zelul prea exagerat în a persecuta un om care, la urma urmelor, nu-i aşa de vinovat. Dosofteiu însă, uitând de „pomenile îmbelşugate cu cari îl dăruise Domnul muntean“ [2]) îi răspunse cu cuvinte cărora brutalitatea şi batjocura le e farmecul ţăriei: „Legile lui Dumnezeu nu s'au dat pe munţii Ţării Româneşti, nici de Domnii Ţării Româneşti, ci în Constantinopol, de cătră Impăraţi şi Sinoade; dacă are Cariofil ceva de spus, să mergem laolaltă la Constantinopol şi acolo să vorbească“ [3]).

Cariofil rămase la Bucureşti unde se bucura de foarte multă cinste. La cererea stolnicului Constantin Cantacuzen deslegă nişte chestiuni teologice cari se tipăriră în Bucureşti în 1694. In Bucureşti şi muri (Sept. 1694) şi fu înmormântat în mânăstirea Radu-Vodă metochul sf. Athos. „Epitimvion“-ul i-l compuse medicul Ioan Comninul [4]).

In sinoadele din Constantinopoi şi, definitiv, cu moartea lui Ioan Carofil, Dosofteiu a lichidat curentul protestantizant şi a impus termenul metusiosis.

Sinodul din Ierusalim, a fost o lovitură dată protestanţilor. Trebuia ca acum să se întoarcă împotriva catolicilor. La aceasta îi dădea prilej atacurile Latinilor pentru câştigarea Locurilor de Inchinare şi acţiunea lor prozelitistă în toate ţările ortodoxe. Lupta va fi dusă mai ales prin tipărirea şi răspândirea în dar a scrierilor ortodoxe polemice.

4. Călătorii după Sinodul din Ierusalim.

Curând după Sinod, Dosofteiu porneşte iarăşi în periodie şi, pe drumul obişnuit, ajunge în Muntenia, în Mai 1673 [5]). Acolo, ajunsese, cu ajutorul dragomanului Panaghiotache Nicusios, iarăşi Domn Gregorie Ghica (Mart. 1672—Dec. 1674). Prictenia lui Dosofteiu cu Nicusios, îl îndemnă să fie de astădată mai atent cu pu-

testante lui Cariofil, afirmă însă că a fost condamnat pe nedrept din cauza termenului metusiosis. — [1]) Cariofil mergea des în Muntenia pentru 2—3 luni. Se vede ca avea ceva moşii acolo decând fusese vistierul lui Leon Vodă (ZEK passim). — [2]) IIB 415. — [3]) Ibid şi PD 44. — [4]) ZEK 284 urm. In 1693 şi patriarhul Gherasim al Alexandriei îi scria o scrisoare plină de admiraţie (Hr. Papadopulos: Σαμουήλ Καπασούλης, Alexandria, 1912, 40—42. — [5]) DP 1173.

ternicul ierarh şi să-i închine două mânăstiri: Caluiul şi Ungra [1]). Poate că-l ajutase şi Dosofteiu cu sfatul în primăvara anului 1672, când Ghica adunase un Sinod, compus în majoritate din arhierei greci de peste Dunăre, în care se caterisise mitropolitul partidului cantacuzinesc, Teodosie Veştemeanul [2]).

Din Muntenia, Dosofteiu făcu — într'o singură lună — Iunie — un drum la Iaşi, prin Buzău şi Focşani, şi înapoi [3]). Domn al Moldovei era Ştefan Petriceicu Haşdeu (16 Aug. 1672—Oct. 1673). Ocrotitorul lui Dosofteiu, Duca Vodă, fusese luat de Turci şi deabia cu mulţi bani îşi putuse scăpa viaţa [4]). In Petriceicu, de scurtă vreme Domn şi'n timpuri aşa de turburate de războaiele dintre Turci şi Poloni, patriarhul nu putu afla un prea mare ajutător.

Imprejurările acestea neprielnice zăboviră şi lucrul lui Dosofteiu Mitropolitul. Acesta deşi ajunsese sub influenţa patriarhului omonim, care-l sfătuia în chestiuni de dogmă şi de canoane, începuse realizarea planului său de-a da în mâna preoţilor cartea de slujbă în româneşte, „apărându-se împotriva ortodocşilor tipicari cu cunoscutele cuvinte ale apostolului Pavel“ [5]). Sprijinitor îi fusese şi-i va fi Duca Vodă care nu vedea nici o greutate în a ajuta manifestările religios-culturale şi'n greceşte şi'n româneşte. Duca însuşi scria în 26 Ianuarie 1671 — desigur la îndemnul lui Dosofteiu-mitropolitul — „fraţilor“ din Lemberg, să-i tipărească „400 de Psaltiri după cartea ce adaug aci, scrise cu litere slavoneşti, dar în limba românească, ca să poată înţelege mai lesne poporul care nu ştie slavoneşte, precum şi o carte „Cazania“ cu întrebări şi răspunsuri în scrisoare românească . . .“ [6]). Nesatisfăcându-i-se dorinţa la Lemberg, se adresă la Uniev, şi călugării de acolo îi tipăriră în 1672/3 — după căderea lui Duca, în mijlocul turburărilor pricinuite de răsboiul turco-polonez — „minunata carte de versuri, Psaltirea lui Dosofteiu, în stare ca singură să-i asigure gloria literară“ [7]).

Dar aceasta era numai carte „de învăţătură“. Dosofteiu voia să treacă la cărţi de „slujbă“. Călugării dela Uniev îi trimiseră deodată cu Psaltirea şi un „Acaftistieriu“ românesc, care cuprinde Paraclisul Maicii Domnului, canonul din Sâmbata Paştilor, cu întreaga slujbă de seară în româneşte, „canonul la toţi sfinţii din paraclis“ şi rugăciuni pentru ceice merg la cumunicătură [8]).

[1]) DP 1173. — [2]) IIB 377—78. — [3]) PD 59. — [4]) DH 16. — [5]) IIB 389. — [6]) IIB Ibid. — [7]) Ibid. — [8]) Ibid.

Mai departe nu mai putea continua deocamdată. In Iunie — în timp ce patriarhul făcea drumul dela Bucureşti la Iaşi — mitropolitul se găsea în tabăra Turcilor, împreună cu episcopul de Roman, Teodosie şi cu Ioan al Huşilor. Ştefan Petriceicu „un iubitor de creştini", crezând în stema armatelor polone, trecu, în lupta dela Hotin, la Poloni. Dar aceştia nu putură ţinea Moldova — şi pe credinciosul lor Petriceicu — mai mult de două luni — Dec. 1673—Ian. 1674. La retragere, împreună cu Petriceicu, trebui să fugă şi mitropolitul, care fusese părtaş la fapta lui. Când cel din urmă se întoarse, pe timpul lui Dumitraşcu Cantacuzino (Nov. 1673 şi Ian. 1674—Sept. 1675), găsi, mitropolit pe Teodosie dela Roman. El trebui să petreacă, „ca un mazil onorabil", în mănăstirea sf. Sava şi Cetăţuia, metochurile Ierusalimului, apărat de autoritatea pretinului său patriarhul [1]). Timpul acesta îl petrecu în pioasă meditaţie; în 23 Iunie 1674, compuse în Cetăţuia, rugăciunea pentru ploaie, tipărită în „Molitvănicul" dela 1681 [2]). Din mânăstire va putea ieşi, să-şi ocupe tronul, abia cu venirea la Domnie a lui Antonie Ruset (Sept. 1675—Nov. 1678), care era în bune relaţii cu patriarhul Ierusalimului [3]).

Acesta, întors din Iaşi, va mai fi stat puţin în Bucureşti şi-apoi plecă la Adrianopol şi Constantinopol, unde se afla în toamna anului 1673, luptând să fie respinsă de guvernul turcesc, cererea contelui de Nointel, pentru cedarea Locurilor de Inchinare Latinilor [4]). In Decembrie, acelaş an, pornea iarăşi prin toată peninsula Balcanică — poate şi'n Ţările Româneşti — colindându-o până în 1674. In toamnă era iar în Adrianopol, dând Sultanului o cerere contrară celei pe care o dăduse cu puţin înainte contele de Nointel, în aceeaş chestiune a locurilor de Inchinare. Cererile se desbătură în 5 Febr. 1675 într'o mare şedinţă a divanului, la care se prezentară ambele părţi în număr mare. Dosofteiu câştigă procesul, prin talentul lui oratoric [5]). Ca urmare, în 26 Oct. 1675, obţinu prin P. Nicusios un firman ce întărea din nou drepturile ortodocşilor peste Locurile de Inchinare. La sfârşitul anului se duse la Ierusalim ca să proclame sărbătoreşte drepturile confirmate. Nu rămase acolo însă decât până la Paştile anului viitor, când trebui să fugă din pricina unor atentate la viaţa lui. In Bucureşti ajunse, prin Rusciuc, în sărbătorile Crăciunului (1676) [6]). Aici ajunsese Domn, cu ajutorul Rosetţilor din Constantinopol, pretinul său Gheorghe Duca (Dec. 1674—Nov. 1678), sub

[1]) IIB 392. — [2]) IIB 395. — [3]) IIB 392. LBH II 339. — [4]) PI 349. — [5]) PD 33. — [6]) PD tabela călătoriilor.

care se putură întoarce din exil sau elibera din închisoare Cantacuzineştii [1]). Aceştia închinară lui Dosofteiu mânăstirea cu hramul sf. Arhangheli, dela Margineni, moştenită dela strămoşii după mamă, Filipeştii şi renovată acum de ei. In „sighilionul" patriarhului constantinopolitan, Dionisie IV (1676—1679 pentru a doua oară), prin care e confirmată închinarea, se pomeneşte şi tatăl închinătorilor, Postelnicul Constantin Cantacuzino [2]), cel omorît de Grigorie Ghica, la Snagov, în 1663 [3]).

Nu ştim cât a rămas Dosofteiu la Bucureşti, în Iunie însă al aceluiaş an, dădea din Iaşi o „gramată pecetluită" în care trata despre mănăstirea Caşinului, cu hramul sfinţilor Arhangheli. Ştefan Vodă, urmaşul lui Vasile Lupu, zidise această manăstire şi-o închinase sf. Mormânt prin fratele şi soţia sa, logofătul Vasile şi Doamna Safta. Intre satele cari ţineau de mănăstire erau şi Buţuleştii şi Roznovul. Urmaşul lui Ştefan însă, Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu, sub cuvânt că Ştefan Vodă a alungat pe tatăl său şi i-a prădat averile, răpi mănăstirii mai multe averi şi cele două sate şi parte le dărui, parte le vându. Lucrul a ajuns la Sinodul Constantinopolitan, unde fapta lui Ştefăniţă fu blamată aspru. Dacă avea ceva de revendicat dela Ştefan Vodă [4]), putea să-i ia din averile particulare, dar nu din bunurile cari, odată închinate, sunt ale lui Dumnezeu. Dosofteiu luă dela Sinod gramată ca toţi cei ce au cumpărat sau au primit în dar ceva din averile mănăstirii, să le restitue sub ameninţare de afurisenie şi de pot să-şi revendice preţul cumpărării dela vânzător, de nu, „să sufere paguba, fiindcă le-au cumpărat ilegal". Cele două sate fuseseră dăruite de Ştefăniţă, primul, răposatului logofăt Iftodi Racoviţă şi-al doilea, fiului aceluia, logofătului Nicolae Racoviţă. Aceştia s'au grăbit îndată să le restitue mănăstirii. Insă fiindcă mănăstirea rămăsese fără vite de lucru, Dosofteiu încheie prin gramata prezentă cu Nicolae o tranzacţiune în baza căreia acesta îşi păstrează satul Roznovul cu toată „μωσία" lui şi dă în schimb mănăstirii 200 de oi, 30 de vaci şi 20 de boi „toate frumoase, sănătoase şi alese".

In gramata este amintit şi Domnul ţării Antonie Ruset [5]). Acum trebue să fi dăruit şi Dosofteiu mitropolitul, patriarhului, mânăstirea Pobrata la care se făcuse ctitor nou, renovând-o încă de pe când

[1]) XII 72. — [2]) DPE 356—7. Greşit PI 555 că mânăstirea aceasta era din Moldova şi-a primit-o dela fratele şi soţia lui Ştefan Vodă. A confundat-o cu mănăstirea Caşinului. — [3]) XII 64. — [4]) E vorba de Gheorghe-Ştefan. — [5]) LR 16—18. PKH 453—454.

era episcop la Roman. In actul de închinare sunt puşi în rând cu el episcopii Serafim dela Rădăuţi, Ioan dela Roman şi Calistru dela Huşi. Se aminteşte şi Antonie Vodă Ruset, „cinstita" lui Doamnă Zoe şi „iubiţii lor fii" [1]).

Se pare că patriarhul a rămas încă vreme îndelungată prin Ţările Româneşti pentrucă în Aprilie şi Iulie 1678 era tot pe acolo [2]).

In toamnă îl întâlnim la Constantinopol şi Adrianopol în chestiunea Locurilor de Inchinare, puţin mai târziu la Ierusalim, provăzut cu permise sultăneşti pentru repararea unor mănăstiri. Acolo rămase până in Iunie 1679, reparând mânăstirea sf. Ilie şi iarăşi veni în Constantinopol în chestiunea Locurilor de Inchinare.

In decursul călătoriilor sale nu neglijea nici activitatea literară. Era un pasionat culegător de manuscrise. In 1680 completase preţioasa „Colecţie juridică" care cuprinde o mulţime de documente de drept bisericesc, strânse din arhivele patriarhatului ecumenic [3]). Avea lipsă de ele la scrierea Istoriei sale bisericeşti. In 1680 întemeia în Constantinopol vestita Bibliotecă a Metochului sf. Mormânt. Tot în acest an înfiinţa şi Tipografia dela Iaşi [4]).

5. Tipografia grecească dela Iaşi.

Cu întemeierea tipografiei greceşti dela Iaşi, se inaugurează în Ţările Româneşti epoca extinsă a tipăriturilor greceşti în România, epocă ce va dura mai bine de un veac şi jumătate.

Acestea împreună cu şcoalele greceşti au fost elementele de bază ale culturii greceşti în Principate. Interesant este, că pe măsură ce se îndesesc tipăriturile greceşti, se îndesesc şi cele româneşti. A. D. Xenopol priveşte influenţa grecească de una din cauzele introducerii limbii româneşti în Biserică şi explică astfel acest paradox:

După căderea Constantinopolului, călugării greci năpădiră în mânăstirile din Ţările Româneşti, cari erau focarele culturii slavone şi înlocuiră pe aceea cu cea grecească.

Cu timpul — treptat — ştiutorii de carte slavonă dispărură. Acelaş lucru se petrecu şi cu mănăstirile din Peninsula Balcanică, de unde s'ar fi putut alimenta slavonismul în Ţările Româneşti. Incă Matei Basarab cerând în 1638, pentru tipărirea unor cărţi slavone,

1) IIB 389, 392.— 2) PD tabela. — 3) Νομικὴ Συλλογή. Ea se cuprinde în cod. 2 al Bibl. Metochului sf. Mormânt. Descrierea ei v. PKBI şi G. Konstinidis în Satha Μεσ. Bibl. III 91—93 şi 547—604. Din ea a publicat M. Ghedeon: Κανονικαὶ Διατάξεις, C-pol, t. I, 1888. — 4) PD 34.

un cunoscător de carte slavonă dela Francisc Kiprovatschi, trimisul papei în Bulgaria, acela negăsind unul în toată Bulgaria, îi trimite pe preotul Rafail din Croaţia.

Ne mai existând cunoscători de limba slavă în mânăstiri, viitorii preoţi nu mai aveau de unde învăţa rânduielile bisericeşti. Bisericile rămâneau astfel fără preoţi. Călugării greci fură siliţi să se împrăştie pe la bisericile fără preoţi. Dar aceia nu se duceau decât pe la cele mai bogate. Deaceea Matei Basarab şi Vasile Lupu se văzură siliţi să introducă limba românească în biserică. Făceau aceasta dintr'o necesitate; nu cu bucurie. Pentrucă exista convingerea că nu te poţi ruga lui Dumnezeu în altă limbă afară de cele consacrate. Se recurse la măsura aceasta numai provizor, până la o renaştere numai în oarecare fel a culturii slavone. Spre aceasta întemeiară şcolile slavone dela Iaşi şi Bucureşti. Dar cu şcolile acestea nu se mai putea învia mortul. Ele se grecizară curând. Iar în bisericile sărace limba românească câştiga teren în timp ce acelaş lucru se petrecea cu cea grecească în bisericile bogate, la oraşe. Astfel elenismul şi cartea românească progresează paralel [1]).

In 15 Mai 1680 Dosofteiu ajungea, prin Muntenia, la Iaşi şi — să spunem cu cuvintele lui — „văzând pe Moldoveni că au tipografie, iar Grecii nu, *îmi ardea inima.* Dumnezeu însă, începătorul şi săvârşitorul celor bune, ne aduse pe un Vlah, ieromonah, cu numele Mitrofan şi dădurăm aceluia 600 de groşi şi ne pregăti tipografie nouă" [2]).

Tipografiia moldovenească de care vorbeşte, e cea a mitropolitului Dosofteiu. Acesta după ce-şi tipărise la Uniev Psaltirea şi Acaftistierul, voia să-şi aibă tipografia proprie, pentru tipărirea cărţilor de slujbă în româneşte. Vremurile turburi îl împedecaseră să facă aceasta înainte de revenirea la Tron, a aceluia sub care-şi începuse lucrul, a lui Duca Vodă (16 Nov. 1678—4 Ian. 1684). Cu banii lui Vodă „ce-i stăteau în ajutor la toate", căpătase acum dela Ioachim, patriarhul Moscovei, prin spătarul Nicolae Milescu „literile ruseşti mărunte, rotunde, aduse de diacul Ionaşco al Bilăi . . . cu care se începu tiparul cărţilor româneşti la 1679, de meşterul rus Vasile Stavniţchi, ajutat pentru săpăturile în lemn de faurul român sau ţigano-român Stancul şi pe lângă ei de un Mitrofan, din noua mânăstire a Bisericanilor . . . . şi de ucenicii săi, Ursu, Nicolae şi Andrei" [3]).

1) X II 24—31.— 2) DP 1236. — 3) IIB 394.

In 1679 se tipări astfel la Iaşi cea dintâi Liturghie în româneşte: „Dumnedzăiasca Liturghie", tradusă de pe greceşte, nu din slavoneşte ca de obiceiu. Era un „dar limbii rumâneşti" şi totodată o carte de ajutor pentru preoţii „cari nu'nţăleg sărbiaşte sau elliniaşte" [1]).

Tipografia grecească pe care i-o confecţionă lui Dosofteiu patriarhul, Mitrofan — acelaş care lucra la cea românească [2]) —, era de mare însemnătate pentru Greci, pentrucă nu exista alta în tot Răsăritul. Infiinţase Ciril Lucaris una în Constantinopol — prima tipografie grecească, cea dela Iaşi e a doua în Răsărit — dar n'apucase să tipărească decât două-trei scrieri polemice şi fusese aruncată în Mare de Turci, la intervenţia banilor iezuiţi [3]).

Cărţile greceşti ce se tipăreau în tipografiile apusene nu erau proprii pentru polemica cu catolicii.

In tipografiile de până atunci din Ţările Româneşti nu s'au tipărit decât cărţi slavoneşti sau româneşti. In greceşte nu s'a tipărit decât „gramata" patriarhului Partenie I, după Sinodul dela Iaşi (20 Dec. 1642) prin care condamna Mărturisirea lui Ciril Lucaris. Cu această scriere grecească s'a inaugurat tipografia lui Vasile Lupu care n'a mai tipărit nimic greceşte.

Patriarhul Dosofteiu voia şi el — ca şi mitopolitul Dosofteiu — mai ales că-şi găsiseră ambii sprijinitor pe Duca-Vodă, să-şi aibă tipografia proprie, din care să răspândească nu cărţi de slujbă, ci de polemică teologică, la toţi ortodocşii culţi. Lămuririle, între episcopi şi teologi, a credinţei ortodoxe, săvârşite la Sinodul din Ierusalim şi mai înainte, doria să ajungă bun comun.

Publicaţiile lui n'au, deaceea, un caracter ştiinţific. Poate mai ales aci se observă autodidactismul lui. In prefeţele ediţiilor sale nu găsim indicaţiile manuscriselor folosite, o clasare şi o alegere a lor, textul nu e prevăzut cu vre-un aparat critic, peste tot nu dăm de nici o urmă de străduinţă după ceea ce se cheamă „reconstituirea textului".

Pentru fiecare scriere nu se pare să fi folosit mai mult decât un unic exemplar.

Tipografia cu numele „tipografia patriarhală şi domnească" fu aşezată în reşedinţa lui, în Cetăţuia.

Prima carte tipărită „potrivită pentru a deschide focul" [4]) împotriva catolicilor, este o scurtă „Respingere a lucrurilor aduse de

[1]) Ibid. — [2]) N. Dobrescu, Istoria Bisericii Române, Bucureşti 1922, 98—99. [3]) DP 1174. — [4]) IIB 411.

„fraţii" din Ierusalim, prin căpetenia lor Petru, pentru sprijinirea primatului papal", [1]). Este o lucrare a fostului patriarh Nectarie scrisă când petrecea în mânăstirea sf. Arhangheli. Ieşia de sub tipar în Iulie 1682. Tipăritor fu ieromonahul Mitrofan. Sevastos Kiminitul într'un tetrastih elegiac da expresiunea bucuriei de-a vedea prin tipar renaşterea limbei eline [2]). Dosofteiu mulţumeşte într'o scrisoare prefaţă lui Vodă pentrucă a ajutat „bine şi din toată inima" la înfiinţarea tipografiei greceşti care va arăta fiecărui creştin ortodox „lumina credinţei evanghelice". Cartea fu împărţită în dar.

Lucrul păru *dulce* lui Dosofteiu care se afla în Constantinopol. Drept aceea se grăbi să trimită lui Mitrofan hârtie şi un manuscris, al scrierilor lui Simeon Tesaloniceanul, spre tipărire. Trimitea totdeodată şi o epistolă lui Duca Vodă prin care îl îndemna să suporte cheltuielile tipăririi. Cartea apăru în Octomvrie 1683 cu următorul cuprins:

„Dialog contra ereziilor şi despre credinţa noastră, singura credinţă adevărată a creştinilor şi despre sf. rânduieli şi taine ale Bisericii, despre dumnezeiasca Biserică, arhiereii, preoţii şi diaconii din ea şi despre vestmintele cu cari se îmbracă fiecare din ei, despre sfânta Liturghie, explicarea Simbolului credinţii ortodoxe a creştinilor ... şi a urmă despre preoţie" [3]).

Este o ediţie complectă a operilor lui Simeon Tesaloniceanul. La Migne e reprodusă fără schimbare (155, 25—1004). Lipsesc doar câteva rugăciuni şi scrieri mai mărunte, inedite şi azi [4]).

In acelaş tom fu tipărită şi „Explicarea rânduelii bisericeşti" a lui Marcu Eugenicul Efesanul, retipărită şi aceasta la Migne (PG 160 pg. 1163—1193). Tipăritor fu tot Mitrofan, acum episcop al Huşilor. Ioan Molivdul din Heraclea sau Perint servi ca îngrijitor şi corector.

Cartea era deschisă de două epistole ale lui Dosofteiu adresate din Adrianopole, Martie 1683, una către Duca şi a doua lectorilor. Celor din urmă le spunea: „Simion Tesaloniceanul cel ce-a rezumat Scriptura şi pe Părinţi spre învăţătură uşoară celor neînvăţaţi, spre bună înţelegere celor ce se străduiesc şi spre păstrarea uşor în memorie de

[1]) 'Αντίῤῥησις etc. V. LBH II 401—408. — [2]) Stihurile nu sunt subscrise. PkH le-a descoperit însă între epigramele lui Sevastos. v. pg. λϛ' şi 408. — [3]) LBH II 414—416 v. titlu complect reprodus şi la Migne PG 155 pg. 28. — [4]) K. Krumbacher, Geschichte der bizantinischen Literatur, München 1897. pg. 113. Ineditele în cod. Athos 3724.

cătră cei înțelepți... acest soare duhovnicesc al Bisericii lui Dumnezeu, care luminează și pe înțelepți și pe cei simpli cu razele învățăturii lui... era până azi ca o grădină închisă și ca un isvor pecetluit, necunoscut fiind de cei mulți. Insă prea bunul și strălucitul și binecredinciosul Duca-Voevod... l-a adus la lumină, poruncind să fie tipărit pe cheltuială proprie...".

Un exemplar al cărții se trimise mai târziu, la 1886, fraților Lichudis la Moscova ca să dea o ediție slavonească împotriva Iezuiților cu cari avea de lucru acolo [1]).

In anii aceștia au funcționat la Iași ambele tipografii: cea românească [2]) și cea grecească. Spre finea anului 1683, turburările politice desființară tipografia moldovenească și suspendară activitatea celei grecești. Polonii năvăliră după despresurarea Vienei, în Moldova, în sărbătorile Crăciunului și ridicară pe Duca-Vodă, întors și el din tabăra turcească dela asediul Vienii [3]). In locul lui lăsară pe Ștefan Petriceicu, care însă nu se putu menținea, din pricina puținului ajutor polonez, mai mult de trei luni (4 Ian. 1684—4 Martie 1684) [4]).

In locul lui Petriceicu, Turcii trimit pe Dumitrașcu Cantacuzino (Martie 1684—25 Iunie 1685), apoi pe Constantin Cantemir (25 Iunie 1685—27 Martie 1693) „biet om bătrân, care nu prea înțelegea mult din cărți și nici n'avea aplecare să cheltuiască pentru ele, chiar dacă ar fi fost ca părintele Vlădica să-l pue și pe dânsul ca și pe Duca în rândul celor mai mari Impărați binefăcători ai Bisericii" [5]).

Sub Constantin Cantemir, Dosofteiu de abia mai reuși să tipărească o cărticică pentru Șerban Vodă spre care avea să se îndrepte de-acum. Este „Rânduiala Sfinților martiri Serghie și Bachus", pentru frumoasa mănăstire nouă a lui Șerban, Cotrocenii, care purta pe lângă hramul „Adormirii Maicii Domnului" și pe acela al celor doi martiri [6]). Mănăstirea fusesă zidită în 1680. In Febr. 1681 patriarhul Constantinopolitan Iacob dădea gramata care căptușea cu autoritate

1) IIB 412. — 2) In 1863 se dădea o a doua ediție din „Dumnedzăiasca Liturghie", binecuvântată de patriarhul Partenie al Alexandriei ce se afla la Iași (IIB 394). — 3) IIB 395. — 4) Ibid. Tot IIB 383 spune că în timpul acesta Dosofteiu ar fi primit dela Ștefan Petriceicu Vodă Trei Ierarhii și citează pe PD 34—35 unde este vorba însă de alți Trei-Ierarhi (Cașinul) și de alt Ștefan Vodă (Gheorghe Ștefan). A se compara în IIB și locurile 383 cu 317. — 5) IIB 396. — 6) LBH II 425. Viața acestor sfinți e publicată în Migne PG 115, 1005—1032 și Annal. Boland. 14, 375—395.

duhovnicească dispozițiile lui Șerban privitoare la această mănăstire [1]). I-se acorda vinăriciurile dela Dealu-Țigănești și Dealu-Vițichești din apropierea Piteștilor, 400 bolovani de sare dela Ocna-Teleaga, balta satului Petriș din jud. Vlașca împreună cu satul. Pe lângă acestea veniturile orașului Floci [2]). Mănăstirea era închinată obștei Mănăstirilor din Athos, care trimitea ca egumen pe Ignatie Scopelitul dela Xiropotam. Anual avea să se trimită la Athos 5 pungi de asprii [3]).

Cu tipărirea Rânduielii Cotrocenilor — săvârșită tot de Mitrofan — tipografia Patriarhului încetă. Cei doi Dosoftei se întâlniră în anul următor (1686) pentru ultima oară. Sobiețchi năvăli în Moldova și ținu Iașul sub teroare câteva luni. Constan Cantemir fugise. Patriarhul venit din Țara Românească, să grăbise să se întoarcă iar acolo, la auzul sosirii Craiului, apărător al catolicismului [4]). Mitropolitul rămase să facă primirea cuceritorului. Dar acela fiind înfrânt curând de Tătari, trebui să părăsească Moldova. Mitropolitul Dosofteiu, de voie de nevoie trebui să plece cu el. Astfel se stinse și tipografia moldovenească [5]).

6. Relațiile patriarhului Dosofteiu cu Șerban Vodă.

Iașul ne mai fiind prielnic unei activități culturale, Dosofteiu își întoarce atențiunea spre Șerban Vodă în care regăsește pe ajutătorul ortodoxiei și-al culturii, perdut în Gheorge Duca.

In timpul lui Șerban „Grecii nu mai erau priviți cu ochi răi, ca pe vremea lui Radu Leon, când *interesul de partid* cerea aceasta, ci, dimpotrivă, se urcau lesne la locurile cele dintâi, în care se puteau așeza fără grije" [6]). Prezența și acțiunea lor pe teren cultural și bisericesc fusese, și era în deosebi acum, privită cu toată bunăvoința. Domnii, cu cele mai curate sentimente autohtone, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, știau grecește, își creșteau copiii cu dascăli greci, preferau în Bisericile lor rânduială și predică grecească și susțineau cele mai vestite școli grecești din tot Răsăritul.

La curtea lui Șerban venea des Ioan Cariofil, foști și viitori patriarhi ecumenici, mitropoliții Neofit al Adrianopolului, Auxentie al Sofiei, Genadie al Silistrei [7]).

In 1683 frații Lichudis, trimișii lui Dosofteiu la Moscva, trecură pe la Curtea lui Șerban, căruia Sofronie îi rosti în Decembrie

1) LR 19—27 și PKH 386—389. — 2) Τοῦ ὀρασίου Φλοτζίου (orașul Floci la gura Ialomiței, din care azi se văd numai câteva ruine). — 3) DC157. Pare că înainte de Ignatie fu trimis Partenie. v. IIB 412. — 4) DP 1238 — 5) IIB 396. — 6) IIB 383. — 7) IIB 413.

când acela se întorcea, dela asediul turcesc al Vienii, discursul „Bucuria obştească“ [1]).

Mitropolitul Gherman Etolul al Nisei petrecea în Bucureşti încă dela 1676 după ce părăsise mai întâi conducerea şcoalei patriarhale, apoi a celei a Metochului sf. Mormânt [2]). Ba se simţea aşa de bine încât cu 10 ani, mai târziu scria unui Ioan [3]) la Padova felicitându-l pentru obţinerea doctoratului în medicină şi făcându-i propunerea să vie la Bucureşti unde a şi intervenit pentru el la Vodă, iar doctorul curţii a promis să-i fie învăţător în ale praxei. „Pentrucă nu e bine — zice — să exerciţi meseria în Veneţia; e foarte costisitor şi tu eşti dintre oamenii săraci“. Medicul actual „nu vrea să mai rămână şi caută un urmaş în funcţiune“.

Ii povesteşte noului medic şi un episod caracteristic pentru cunoaşterea patriarhului Dosofteiu:

„Află că stau închis şi între ziduri în numele meu şi nu îndrăsnesc să scot piciorul dincolo de prag pentru următoarea cauză: A venit al Ierusalimului şi m'a luat de duhovnic socotind că-l voi absolva de toate nelegiuirile lui, pe care auzindu-le, evident c'am refuzat. El însă cerea să-l eliberez de toate. Iar eu sprijinit pe temelia canoanelor am refuzat. El voia să primească epitimie. Iar epitimia cerută de canoane era să părăsească Scaunul şi să fie ales alt patriarh în locul lui. El însă s'a opus. Ştiind că mă pândeşte moartea sufletească, am plecat. El se apucă să uneltească următorul lucru. Anul trecut mi-a dat Domnul o mănăstire lipsită de toate. Am cheltuit cu ea banii mei ca s'o înoesc şi s'o refac, neprimind nimic dela acela. In anul acesta se arăta venit destul ca să-mi scot cheltuiala şi să mai câştig. Se gândi însă mârşavul s'o răpiască, ca să mă atragă astfel spre ceea ce cerea împotriva canoanelor. Amăgeşte pe Domnitor cu vorbe seducătoare şi răpeşte mănăstirea. Ba răpeşte împreună cu ea şi toate lucrurile mele şi mă scoate afară gol. Eu însă le-am lăsat toate numai să nu calc legile duhovniceşti. Când văzu că astfel nu mă convinge, s'a întors şi încercă să mă încânte cu daruri şi-mi scrie o epistolă, a cărei copie ţi-o trimit s'o faci cunoscută şi la mici şi la mari, cetind şi cea de faţă, ca să cunoască oamenii în ce vas netrebnic s'a coborît tronul Ierusalimului şi că nu vestesc nelegiuirile lui în parte, ci numai că e nevrednic şi de tron şi de demni-

[1]) Ἡ κοινὴ χαρά. PKH 195—198. — [2]) PK. Ἰβλά şi 356—358. — [3]) Este după toată probabilitatea Ioan Molivdul Comninul care mai înainte petrecuse la Iaşi.

tate. De-aş fi cedat cererii lui aşi fi recăpătat şi-ale mele şi-aşi fi primit adausuri nelegiuite. Nu te-am uitat, dragă, dar n'am aflat pe cine să-ţi aducă scrisoarea. Nicolae a plecat şi n'am ştiut“.

La curtea lui Şerban petrecea şi Ieremia Cacavela, predicatorul. In 19 Decemvrie 1682 traducea pentru Constantin Brâncoveanu opera humanistului italian Platina: In vitas summorum pontificum [1]). Era pe gustul lui elocvenţa învăpaiată a operii. Lui Şerban Vodă îi dedica traducerea unei istorii italieneşti a asediului turcesc al Vienii, la care luase parte şi Domnul muntean. Traducerea era gata în 1688 [2]). Spre mângăierea postelnicului Grigorie îi compunea din prilejul morţii soţiei aceluia „cuvântarea despre deşertăciune“ [3]).

Alăturea de Cariofil, oferea lui Vodă, în Iunie 1688, o explicare a semnului miraculos ce neliniştea lumea: naşterea unui iepure cu două capete. Explicarea lui este firească şi clară; a lui Cariofil trasă de păr şi confuză, însă pretenţioasă şi nelipsită de superior dispreţ faţă de ţara în care trăia.

Pentru Cacavela iepurele cu două capete era împărăţia turcească speriată de înfrângerile recente şi divizată de cei doi pretendenţi la tron. Pentru Cariofil, era Vlahia cu inima cât un purece sub pumnul turcesc [4]). Fără să se stabilească cât trăeşte Şerban, la Bucureşti, vizitează însă şi Sevastos Kiminitul Ţara Românească şi „engomiază“ pe Vodă cu atribute foarte măgulitoare [5]).

Aceştia şi alţi clerici, monahi, dascăli, trăiau la curtea Domnului muntean. Patriarhul Ierusalimului îi avea legaţi de sine prin legături de canoane, de recunoştinţă, de interes sau de veneraţie. Influinţa lui era fireşte „atotputernică“ [6]). Din Ţara Românească influinţa lui se întindea şi în Ardealul legat bisericeşte de ea. Zelul patriarhului pentru ortodoxie nu putea neglija această parte aşa de strâmtorată deocamdată de Calvini, iar peste puţin de catolici. In 1680, fiind în Ţara Românească — mai înainte de-a merge la Iaşi, unde avea să intemeieze tipografia — Ardelenii îi cer ajutorul: „S'au rugat nouă ortodocşii din Ardeal să le dăm niscai scrieri să poată răspunde Calvinilor, cari îi turburau peste măsură . . .“ [7]).

Pare că această rugăminte i-o făcu însuşi mitropolitul Sava Brancovici, care, înainte de-a fi scos din vlădicie şi preoţie de Si-

[1]) LC 3. Ea să găseşte în cod. gr. 1 al Acad. rom. cu notiţa finală: Ἐτελειώθη . . . ἐν τῷ 1682 Δεκεμβρίου ιθ'. — [2]) PKH ιβ'. — [3]) PKH 201—204. — [4]) PKH 204—207. — [5]) KPH 211—215. — [6]) IIB 383. — [7]) Dosofteiu: Ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβίας, prefaţa.

notul lui Apaffi (2 Iulie 1680), fusese prin „părțile turcești", făcându-i-se o vină din aceasta [1]).

Impotriva scoaterii din Scaun a lui Sava luă atitudine — desigur contribuind și Dosofteiu — Șerban Vodă, „cu Grecii lui dibaci", din Țară și din Constantinopol, unde i-se periclita astfel lui Apaffi situația de principe, ca unul ce depindea de placul Turcilor. Apaffi, ca să domolească mânia lui Șerban, trimise pe noul ales mitropolit, Iosif de Pișchinți, să primească hirotonia dela Teodosie, „după lege", iar în 30 Septemvrie 1680 se justifica la Poartă că sentința în procesul lui Sava a fost dreaptă [2]).

Datorită legăturilor lui Șerban cu Grecii, judecata lui Sava putu fi „prilej de afirmare și de recunoaștere chiar din partea principelui ardelean și-a nobilimii acestei țări, a dreptului de existență pe care-l avea ortodoxia românească acolo și-al dreptului de control pe care, de aci îl putea reclama Biserica românească a Principatului muntean" [3]).

Cât privește pe Dosofteiu până să le poată da Ardelenilor cartea cerută, le trimite, cu soborul din București, „care după concepția curentă atunci se gândea mai mult la ortodoxie decât la neam", după moartea lui Iosif, un mitropolit grec, pe Ioasaf, proin al Lacedemonici, naționalitate ce se privia ca cea mai bună garanție că va lupta pentru ortodoxia neprihănită [4]).

„Cu Ioasaf, zis Acachie, intră ortodoxismul militant, în Ardealul deprins cu toate uneltirile religioase impuse de guvern" [5]).

El declară pe față unde se ducea, că Sava a fost osândit pe nedrept, de eretici, că judecata lui n'o putea face decât patriarhul ecumenic. Tipărirea de cărți în senz calvin e o fărădelege care trebue să înceteze; el — recunoscând dreptul limbii poporului — va tălmăci cărți cu credință curată. Depuse, fără să ceară voie dela nimeni, pe protopopii calvinizanți, din Armenia, Săcadate, Mohu, Corabia și Daia. Se pregătea să depună „cu puterea dela patriarhul Dosofteiu" pe preoții insurați a doua oară [6]).

Guvernul ardelean speriat de această avalanșă a ortodoxismului, convoacă îndată un sinod menit să isgonească pe episcopul grec. Stăteau în față doi antagoniști neîncovoiați. Ioasaf nu voi să recunoască sinodul de clerici inferiori ca for de judecată a chiriarhului, ci se lăsă fără să spună o vorbă de îndreptățire, despoiat de insigniile demnității sale, de cei pe cari îi considera „barbari și eretici, prigonitori ai Bisericii celei adevărate" și plecă într'o mănăstire (Iulie 1682), cu conștiința împăcată că și-a făcut datoria deplină [1]).

---

1) IIB 366. — 2) IIB 370.— 3) Ibid.— 4) IIB 383. — 5) Id. 384.—6) Id. 383

Mitropolitul Teodosie sfătuit și îndemnat de Dosofteiu, răspunse tot așa de aspru, lăsând mai mulți ani Ardealul fără păstor [2]). In timpul acesta când Ioan din Vinți rămăsese să conducă neturburat Biserica din Ardeal în direcție calvină, străbatură acolo (1684) — ajutați de Șerban Vodă — frații Lichudis, cari discutară cu diferiți teologi chestiuni dogmatice (despre purcederea Duhului Sfânt). Din Ardeal trecură în Polonia discutând și acolo — la Lemberg — în fața lui Sobiețchi și a lui Duca Vodă cu Iezuiții și raportând lui Dosofteiu că i-au învins [3]).

Raporturile strânse dintre Șerban-Vodă și Dosofteiu foloseau și unuia și altuia. Foloseau și lui Dosofteiu în chestiunea Locurilor de Inchinare, pentrucă Șerban știu să-și câștige prietenia tuturor Grecilor cu influență din Constantinopol, chiar și a dușmanilor lui Dosofteiu cari prin influența lor la Poartă i-ar fi putut strica.

Ioan Cariofil vizita pe Domnul muntean tot așa de des ca și patriarhul, ba de multe ori cei doi rivali se și întâlniau la Curtea lui Șerban. Au trebuit să se întâlniască în primăvara anului 1680 și în cea a anului 1686. De prietenia puternicului Cariofil avea folos Șerban între altele și pentru a-l împăca cu Duca Vodă și cu Rusetești, singurii dușmani ai Domnului muntean. Tot așa de folositor și din aceleași motive îi era și discipolul lui Cariofil și dușmanul lui Dosofteiu [4]), patriarhul Dionisie IV Seroglanul. Și acesta, și ca patriarh și ca expatriarh, trăia mai mult la curtea lui Șerban. Ca patriarh (1676—1679 a doua oară), dădea lui Șerban „Tomul" de invoire pentru readucerea în Scaun a lui Teodosie. Căzut din demnitate în favorul lui Atanasie IV (1679 Aug. 2—10) și apoi a lui Iacob, plecă după o consfătuire despre mijloacele împăcării celor doi Domni, în Țara Românească (Oct. 1681), făcând apoi naveta între Șerban și Duca, până ce reuși să-i împace. Aceasta se întâmpla în 1 Iulie 1682, iar în 31 Iulie „sărută mâna Vizirului", adecă ajungea patriarh, răsturnând pe Iacob, nu fără ajutorul lui Șerban [5]).

Printr'o scrisoare a lui Hrisant, Șerban afla că Iacob — și se vede că și Dosofteiu — s'au cam supărat pe el c'a făcut să fie înlăturat din Scaunul patriarhal. Domnul muntean răspunde superb ca un stăpânitor: „Ceea ce spune Inalt Prea Sfințitul n'are nici o legătură

---

1) IIB 384. — 2) IIB 385. — 3) PIR 194. — 4) PD 1177—78. — 5) Toate informațiunile acestea privitoare la Cariofil și Dionisie din ZEK 275—315.

cu Noi, pentrucă nici la început nici mai pe urmă nu Ne-am impus câtuşi de puţin voia şi părerea noastră, în nici un chip, fără să premeargă hotărîrea (Inalt Prea Sfinţiei Sale) de a demisiona ... Dar ca să meargă de aici chir Dionisie ca să fie patriarh cu voia obştească a Sinodului, demisionând de bună voie chir Iacob, am ajutat şi Noi".

„Inalt Prea Sfinţitul n'are nici un motiv să fie supărat pe Noi pentrucă n'am contribuit la căderea lui. Insă chiar de a observat că am greşit cu ceva şi Noi nu ştim (ipotetic)... iarăşi nu se cuvine să se mânie, pentrucă chemarea Inalt Prea Sfinţiei Sale este să se roage..."[1]).

De prieteniile acestea ale lui Şerban, oricât s'ar fi supărat Dosoftciu, depindea şi ajutorul pe care i-l dădea acestuia în chestiunea Locurilor de Inchinare. In Iulie 1683, Patriarhul scria din Constantinopol, Aghiolafiţilor, anunţându-le plin de bucurie că, prin intervenţiile lui Şerban, a obţinut prin hatişerif, din nou, confirmarea drepturilor ortodocşilor asupra Locurilor de Inchinare. Evenimentul era aşa de însemnat încât nu credeau veştile, cari premerseră scrisorii, şi le numeau „minciuni adrianopolitane", pentrucă patriarhul le trimisese din Adrianopol. Drept aceea le poruncea în aceeaş scrisoare să trimită marelui binefăcător un act de mulţumită din partea „Frăţiei sf. Mormânt" şi să-l pomenească la toate liturghiile[2]).

Intre timp patriarhul făcuse şi o călătorie în Iberia pentru strângere de milostenie pe seama mănăstirilor ibere din Ierusalim, pentru răscumpărarea lor adică din mânile creditorilor mohamedani, cari voiau să le cedeze Armenilor în schimbul sumelor de răscumpărare.

Cu banii strânşi şi cu hatişeriful amintit pleacă la Ierusalim în primăvara anului 1685, unde nu mai fusese din 1679. In Ierusalim se apucă de repararea unor mănăstiri între cari şi de cea a sft. Sava[3]).

Intr'o scrisoare din 27 Iulie 1685 adresată lui Hrisant, Şerban Vodă îl anunţă îngrijat că nici el n'a primit de mult scrisoare dela patriarh.

Acela pleca în toamnă dela Ierusalim spre Ţările Româneşti iarăşi cu scop principal de a strânge milostenii pe seama sf. Mormânt, care, după cum anunţa într'o enciclică tuturor ortodocşilor, e silit, din cauza datoriilor, să-şi pună amanet şi ss. Vase. In Constantinopol se îmbolnăvi şi nu-şi putu continua drumul decât în Martie viitor (1686). Din Bucureşti biruia, prin scrisorile lui Şerban Vodă către Vizir, din nou pe Latinii cari cereau insistent Locurile de Inchinare[4]).

---

1) LEG 2—3. — 2) PD 36. — 3) PD 37. — 4) Ibid. şi PD 1238.

La Bucureşti rămase — după ce făcu în Iulie o călătorie la Iaşi, de unde fugi repede la auzul invaziei lui Sobieţchi — se pare, până în Aprilie, anul viitor.

Insă chiar în timpul cât el nu putea petrece în Ţara Românească, avea acolo pe ierodiaconul său, Hrisant, exarhul mănăstirilor închinate sf. Mormânt. Tânărul acesta isteţ, ce promitea un strălucit viitor, era foarte agreat la curtea Domnului muntean. In August 1686 scria pretenului său Iani: „mă aflu lângă prea măritul Domn al Ungrovlahiei, care petrece la cataractele Dunării zise Demir-Capişi, ocupat cu trecerea materialului pentru războiul cu Germanii"[1]), fiindcă Istrul nu e navigabil în acel loc şi corăbiile plutesc anevoie din cauza curentului opus[2]). Legase pretinii şi cu învăţaţi saşi dela Braşov. Din acelaşi loc scria lui Valentin Luther Greisge „archidascălul" unei şcoale din Braşov (ἐν Βρασχῷ Στεφανοπόλει), felicitându-l pentru noul grad la care a ajuns. Răspunsul pleca dela acela în 8 Decembrie într'o corectă grecească, dar scurt şi cu scuza: „ţi-aşi compune şi eu o epistolă cum se cuvine, dar nu pot"[3]).

Intrase şi'n intimitatea Stolnicului Constantin Cantacuzino cu care coresponda când erau despărţiţi. In toamna anului 1688 Hrisant plecase la studii în Germania şi după 60 zile de drum ajunsese la destinaţie în 2 Dec. Abia ajuns află de moartea neaşteptată a lui Şerban Vodă. Intr'o scrisoase către Stolnicul Constantin Cantacuzino îşi exprimă nespusa durere, cearcă însă ca un călugăr ce e să se mângăie şi să mângăie şi pe adresat încheiând cu o urare de mulţi ani la adresa noului Domn Constantin Brâncoveanu[4]).

Atmosfera culturală dela curtea lui Şerban Vodă şi dărnicia acestuia pentru Biserică erau temeiuri cari trebuiau să-l îndemne pe Dosofteiu să-şi facă o tipografie la Bucureşti. Măsuri pentru asta va fi luat încă în 1686—7 cât petrecea în Ţara Românească, însă moartea surprinzătoare a lui Şerban i-a amânat planul. In noul Domn însă, în Constantin Brâncoveanu, interesele bisericeşti şi culturale găsiră un tot aşa de bun înţelegător, ba chiar o-mai îmbelşugată dărnicie. Semn e şuvoiul de Greci ce se porneşte să curgă în Ţara Românească deodată cu începutul domniei lui. Eughenie Ianuli scrie în acest timp discipulului său Fotie, expunându-i nedumeririle ce le avea până acum despre soartea lui, înainte de-a primi scrisoarea dela el, cu următoarele rânduri caracteristice: „oare unde şi cum se

---

1) Ἀνακομίζει τὰς πρὸς τὸν πόλεμον παρασκευὰς κατὰ Γερμάνων. — 2) PKH 358. — 3) PKH 358—9. — 4) PKH 359.

află acum bunul meu Fotie? Poate este în Adrianopol încă, sau poate în Bizanț, sau poate străbate șesurile Vlahiei libere, urmând noului Domnitor? Căci se spunea de mulți și se svonea prin vorbe nescrise și se credea, că alergau acolo mulți cum aleargă oile... Inainte de toți și cu toți a alergat prietinul meu Ioan Cariofil și chiar Neofit păzitorul bisericii din Adrianopol..." [1]).

Semn e și avântul ce-l ia acum Școala domnească din București.

7. Școalele grecești din Iași și București.

Școalele acestea fură întemeiate la Iași și Târgoviște încă de Vasile Lupu și Matei Basarab [2]). După moartea întemeietorilor însă au căzut în somnolență; în Iași se amintește de câte un profesor, în Târgoviște multă vreme de nici unul. Scopul ambelor fusese renașterea prin școală a slavonismului dispărut din mânăstiri [3]). Insă scopul lor primordial se neglijă tot mai mult și după moartea întemeietorilor se grecizară cu desăvârșire [4]), ajungând, întâi cea din Iași și mai târziu, pe timpul lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu și cea din București cele mai înalte școli grecești din tot Răsăritul [5]). Cchiar elevii școalei patriarhale din Constantinopol veneau să-și complecteze studiile la „Academiile" din București sau Iași. Corpul didactic era recrutat dintre profesorii școalelor din Constantinopole, bărbați cu studii filozofice și filologice dela Universitățile din Apus. Aceștia se simțiau măguliți dacă Domnii români îi chemau la școalele lor și se grăbiau să schimbe un salar nevoiaș cu unul boieresc.

Intre cei cari au ilustrat în timpul de care ne ocupăm Școala dela Iași, primul fu Nicolae Kerameus „iatrofilosoful", originar din Ianina. A studiat în Veneția și era bun prietin cu Nectarie al Ierusalimului. Dosofteiu se exprimă despre el în termini elogioși: „vorbea

[1]) PKH 367. [2]) XII 29—30. — [3]) Ibid. — [4]) Ibid. și IIB 313. — [5]) PS 183 și SME 305 ss. ASR passim. In opoziție cu aceștia LGG prefața, afirmă că Școala din București fu întemeiată abia de Brâncoveanu, ceea ce nu se poate susținea față de dovezile acelora bazate mai ales pe mărturiile lui Helladius, contimporanul lui Brâncoveanu (Status praesens ecclesiae graecae, Nuremberg, 1714). Și PKH tă susține, pe baza scrierii anonime: Ἱστορία τῆς Βλαχίας ed. de Tunusli în Viena 1806, că Șerban a întemeiat frontistiriul domnesc cu două secțiuni: filozofică și filologică.

Pentru continuitatea Școalei dela Iași e dovadă existența profesorilor (Nicolae-Kerameus † 1672). Pentru a celei din București, n'am decât afirmarea lui Xenopol l. c.

despre orice chestiune de teologie sau filozofie ușor și elinește și latinește [1]).

Patriarhul Atanasie III Patelarie (16 Iunie 1651—1 Iulie 1651 pentru a doua oară) rostise la întronizare, în ziua de Sâmpetru o respingere a primatului papal pe baza citatului „Tu ești Petru". Un anumit Atanasie Cipreanul, elev al colegiului sf. Atanasie și agent al Papei în Orient se nimerise prezent. Urmarea fu că scrise o replică la predica patriarhului. Patriarhul Partenie III cu sinodul său, încredințară pe Nicolae Kerameus, tocmai întors din Apus ca profesor la Școala patriarhală, să respingă blasfemiile agentului papal. Acela scrise atunci: „Răspuns celor ce încriminează pe nedrept Biserica răsăriteană catolică una și singură".

Mai târziu Kerameus se duse la Iași și petrecu ca profesor în Sf. Sava, până la moartea sa (1672). Fu înmormântat în noua mânăstire a Cetățuii, care moșteni și biblioteca lui considerabilă spre marea bucurie a bibliofilului Dosofteiu. Mai târziu acesta scoase din bibliotecă manuscrisul uitat al scrierii amintite și-l publică în „Tomul Bucuriei", la Râmnic. Toate celelalte scrierii ale lui Kerameus au rămas nepublicate. Dintre ele sunt de amintit: „Despre medicină", „Despre rânduiala sf. Mir", „Despre principiile teologice (περὶ θεολογικῶν ἀρχῶν)", „Despre pretinie și dragoste", „Impotriva bârfitorilor că unele părți din sf. Scriptură n'ar fi autentic ale ei", „Dicționar elin-vulgar" și alte scrieri de cuprins filozofic [2]).

In Iași, ca profesor, a petrecut și Ieremia Cacavela de pe la 1670 până pe timpul lui Șerban Cantacuzino când vine în București pentru a pleca iar la Iași după moartea lui Șerban. Studiase în Lipsca și Viena și se intitula „dascălul elin al Bisericii răsăritene" [3]). Cunoștea elina veche, latina, ebraica și italiana; era versat în sf. Scriptură, filosofie și măiestru în predică. Se presupune că propunea Retorica. Până azi există zicale în popor despre elocvența lui. In 1698 servea de corector la „Tomul dragostei" (Τόμος Ἀγάπης) pe care îl tipărea Dosofteiu la Iași. Afară de scrierile amintite a mai scris: „Despre deosebirile dintre cele două Biserici" și „Despre azime" [4]). La Iași fu și profesorul fiilor lui Constantin Vodă Cantemir [5]). La 1715 trăia încă și se afla tot în vre-una din Țările Românești [6]).

[1]) Prefața la „Tomul Bucuriei", Râmnic, 1705. — [2]) DP 1670, SNF 522—3, ASR 64. — [3]) Ὁ ἕλλην διδάσκαλος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ASR 63—4. — [4]) VI III 150. — [5]) ASR l. c. — [6]) LEG p. XIV.

Profesor la Iaşi şi-al fiilor lui Duca Vodă, fu şi „iatrofilozoful" Ioan Molivdul Comninul din Heraclea [1]). Intr'un cod. al Lavrei Atosului se află un engomiu al lui Ioan Molivdul către fiul lui Duca Vodă [2]). Numele Comninul şi l-a adăugat mai târziu când a aflat c'ar fi ultimul Vlăstar al împăraţilor Comnini [3]). Se pare că îndată după editarea scrierilor lui Simion Tesalomiceanul pleacă la studii în Italia, de unde se întoarce apoi, pe la 1687, în Muntenia [4]).

In 1693, nu ştim cu ce ocazie, îl găsim la Moscova (poate cu vre-o misiune a lui Constantin Brâncoveanu?) după cum ne informează notiţa (autografă?) dela finea unei traduceri din latineşte săvârşită de el acolo [5]). Tocmai în acel timp era la Moscova şi Hrisant, trimis de Dosofteiu într'o delegaţie la Ţar. Desigur că vor fi plecat împreună. Ca şi Comninul, nu lăsă nici tovarăşul său de drum să treacă timpul fără îndeletnicire literară. Pe baza rapoartelor lui Nicolae Milescu [6]), cu care se întâlni la Moscva, compuse „Κιταία δουλεύουσα — China supusă" [7]).

Dela 1694 Ioan Comninul era iarăşi la Bucureşti, profesor de fizico-matematici şi medic al Curţii. In acel an, spune C. Dapontc „explică în graiul vulgar Sentinţele împăraţilor, generalilor şi filozofilor şi le oferi lui Constantin Vodă Brâncoveanu" [8]). Era şi profesor al fiilor lui Brâncoveanu [9]) şi stihuitorul de sărbătoare al tuturor evenimentelor: cărţi tipărite, epitafuri, fapte domneşti etc. Purta şi titlul „Notarul Bisericei celei Mari". Intre 1703—1705 îmbrăcă rasa monahală şi sub numele Ierotcu ajunse mitropolit al Sidei [10]), iar

[1]) IIB 412. — [2]) PKH λζ'. — [3]) PKD. — [4]) Imi exprim această părere pe baza: a) faptului că a studiat în Italia (EAI 170) b) epistolei lui Gherman al Nisei amintită mai înainte, c) cât e la Iaşi nu se numeşte iatrofilozof, d) la Bucureşti este medicul curţii. — [5]) Cod. gr. Acad. rom. 344 ff 1—215 (LC) Cartea se . numeşte „Transformarea omului vechiu şi naşterea celui nou, sau cartea tristă despre cele patru sfârşituri ale omului". Notiţa: 'Εγνέτο ἡ μετάφρασις ἐν μοσκβᾷ ἐν ἔτει (1693). Alte surse pentru scriere v. PKH λζ' (36). — [6]) Aceste rapoarte le ceruse Dosofteiu lui Milescu încă la 1689, dar se vede că nu le primise.—Schimbul de scrisori între ei se află şi în cod. gr. al Ac. Rom. 615 ff 123—147 v. (LC 310). — Interesant e că în acelaş timp trimise şi patriarhul Alexandriei Gherasim Palada, care se afla în Bucureşti, pe arhidiaconul său Simeon, la Moscva. v. Hr. Papadopulos: Σαμουήλ Καπασούλης 7. — [7]) IIB 394. Scrierea fu editată în 1888 de E. Legrand în Bibl.gr. vulgaire III 342—441. — In cod. gr. 665 al Acad. Rom., la finea acestei scrieri (ff 6—80), e următ. notiţă: 'Εσχεδιάσθη ἐν τῇ βασιλευούσᾳ πόλει Μοσχοβίᾳ κατὰ τὸ (1693) ἔτος τοῦ σωτῆρου. v. LC 385 ss.— [8]) DC 100 v. şi ZEK 283.— [9]) ASR l. c. [10]) PKH λζ' (37).

mai apoi al Silistrei [1]), rămânând însă mai tot timpul în Bucureşti. La 1719 trăia încă şi scria stihuri la cartea lui Nicolae Mavrocordat „Περὶ καθηκόντων", ce i se trimisese spre judecată înainte de a se scoate într'a doua ediţie [2]).

Activitatea lui literară este surprinzător de prodigioasă şi de variată. O biografie a împăratului Ioan Cantacuzino scrisă pe baza cronicarilor bizantini şi dedicată stolnicului Constantin Cantacuzino, a fost edată de Chr. Loparev [3]).

O prefaţă prin care dedica lui Constantin Brâncoveanu traducerea în greaca vulgară a comentarului lui Teofilact la evanghelii, a fost edată cu traducere românească de d-l N. Iorga [4]). O descriere a muntelui Atos „Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου Ὄρους" şi-o tipări autorul cu cheltuiala lui în 1701 la Snagov [5]). Cele mai multe dintre scrierile lui sunt inedite. O mare parte se găsesc în codd. gr. 663 şi 334 al Acad. Rom. [6]). In codd. gr. 346 şi 347 ai aceleiaşi biblioteci se află o traduaere a scrierii „Urmaşul lui Hristos — Ακόλουθος Χρίστου" a lui Tomas a Kempis, săvârşită în 1719 ca mitropolit al Silistrei [7]). De interes ar fi „Harta tipografică a Munteniei" de care aminteşte Paranica [8]).

Profesori la Iaşi, ai fiilor lui Duca Vodă, au fost încă: Spandonis „filozof peripotetic". In 1690 trecuse deja la Constantinopol ca „dikaiofilax" şi profesor de ştiinţe al Şcoalei de-acolo. In această calitate subscria, în anul amintit stihuri la „Antirisis" al lui Sirigul publicată la Bucureşti de Dosofteiu [9]). Azarie Tzigala din Santorin [10]), care a scris cât a stat la Iaşi pentru „beizadeaua" Ioan, fiul lui Antioh Cantemir (18 Dec. 1695—14 Sept. 1700) o gramatică „Περὶ συντάξεως", iar mai târziu s'a dus ca arhimandrit la Constantinopol sub patriarhul Ciril IV (1711—1713). Poate ca profesor la Iaşi încă, a întemeiat şcoala din insula Santorin [11]).

La ambele şcoale a fost profesor şi Teodor Simeon Trapezundiul [12]).

[1]) La 1712 coresponda cu Nicolae Mavrocordat, Domnul Moldovei, în această calitate. LEG 75—6. — [2]) LBH sec. XVIII t. I 153 şi urm. Greşit deci la PKH λζ' (37) că a murit în 1717. — [3]) Ioannis Comneni medici, vita Ioannis Cantacuzeni imperatoris. Petrupoli 1889 v. PKH λζ' (36). — [4]) N. Iorga: Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor p. 8—14. v. PKH l. c. — [5]) LBH sec. XVIII t. I 12—13. — [6]) LC 389 ss. şi 184 ss. — [7]) LC 185. — [8]) PS 183. — [9]) IIB 412 LBH t. II 458—473. — [10]) IIB 412. — [11]) ZEK 276. — [12]) ASR 65. PKH 409.

Şcoala din Bucureşti întrecu însă pe cea din Iaşi pe timpul lui Constantin Brâncoveanu. Se numea „Academia sau Frontistiriul domnesc“ şi-avea un program compus din toate ştiinţele cunoscute vremii.

Nu ştim în amănunt ordinea programului în Şcoală pentru primii ani de domnie ai lui Brâncoveanu, însă el nu va fi diferit mult de cel stabilit în August 1707 de Hrisant din încredinţarea lui Brâncoveanu [1]).

Conform aceluia şcoala avea trei dascăli „distinşi prin pietate şi moravuri bune“. Primul propunea: a) logica, b) retorica, c) acustica, d) despre cer, e) despre naşterea şi peirea lucrurilor, f) despre suflet şi g) metafizica. Aceasta era secţiunea filozofică. I se fixa profesorului şi ordinea propunerii. Dimineaţa avea să propună două din materiile enumerate, împerechiate astfel: logica şi despre cer, fizica, (acustica şi despre devenirea lucrurilor) şi despre suflet, retorica şi metafizica. După greutatea materiilor elevii erau împărţiţi în două clase şi din cele trei perechi de materii, cele fizice se propuneau clasei inferioare, iar cele filozofice clasei superioare. Erau deci din fiecare materie două ore la săptămână. Acesta era studiul teoretic. După prânz urmau exerciţiile, seminariile în senzul de azi. Acestea nu erau obligatoare toate pentru toţi elevii, ci fiecare îşi alegea o specialitate. La seminarul de logică se făceau exerciţii despre judecăţi, silogisme, figuri şi mai ales pentru aflarea termenului mediu, apoi argumentări dialectice şi sofistice.

Celor ce se specializau la retorică li se dădea teme practice, cari se rosteau şi se criticau.

Cu cei ce se specializau la filozofice se făceau repetiţii, discuţii contradictorii şi rezolvări de probleme ce şi le puneau reciproc sau de către profesor.

Ceilalţi doi profesori aveau disciplinele filologice, istorice şi teologice.

Primul dintre ei propunea dimineaţa părţi alese din Istoria literaturii greceşti: cuvântările lui Isocrate, tragediile lui Sofocle şi Euripide, cuvântările lui Grigorie Nazianz şi poeziile aceluia, epistolele lui Sinezie din Cyrene şi scrierea lui despre împărăţie, poeziile lui Pindar şi discursurile lui Demostene.

După amiazi exerciţii de sintaxă, după manualul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul: exemple, lucrări în scris, corectarea lor. Cetiri din epistolele lui Pavel, din scrierile lui Xenofon, Plutarh şi

[1]) LR 76.

Tucidide. Cei din clasa superioară aveau să se exerciteze şi în genurile poetice.

Al doilea profesor de filologie avea să propună: sentinţele lui Hrisolora şi-ale lui Caton, Focilide, Pitagora, fabulele lui Esop, parenezele lui Agapet, canoanele celor 12 sărbători împărăteşti, epistolele lui Simocat, operile lui Homer şi să introducă pe începători în gramatică, să-i înveţe regulele prosodiei şi-ale acordului.

După prânz, terminologia gramaticală, teme, clasele verbelor, etimologia cuvintelor, lectură din Evanghelii şi Faptele Apostolilor.

Vinerea era zi de vacanţă [1]). Şcoala era în sf. Sava, metochul sf. Gheorghe, ambele mănăstiri închinate sf. Mormânt. Egumenul din sf. Gheorghe era directorul administrativ al Şcoalei. El avea să primească pentru plata profesorilor anual 300 groşi din interesele celor 30.000 ducaţi depuşi de Brâncoveanu la Banca sf. Marcu din Venetia [2]). Iar pentru întreţinerea şcolarilor „străini şi săraci“, 50 groşi anual dela vama Greacă [3]).

Helladius zice despre această Şcoală: „nu-i de mirare că se numeşte Academie, pentrucă are doi profesori de Teologie şi Filozofie, afară de Episcop [4]) şi doi hipodidascăli. Numărul elevilor trece când peste 150, când peste 200“ [5]).

Profesorii erau recrutaţi dintre cei mai celebri învăţaţi greci. Am văzut că pe timpul lui Şerban fusese la Bucureşti Cacavela, Teodor Trapezundiul. Sub Brâncoveanu venise la Bucureşti Ioan Comninul. Insă fala Şcoalei lui Brâncoveanu şi cel mai strălucit reprezentant al literilor eline în vremea aceea fu Sevastos Kiminitul Trapezundiul. Viaţa lui e puţin cunoscută. S'a născut în Χότζι (vechea Κυμίνα), ½ oră depărtare de Trapezund, în 1622. A studiat la Şcoala patriarhală din Constantinopol, la Ioan Cariofil şi Alexandru Mavrocordat. In 1671 ajunse profesor la acea Şcoală apoi director al Şcoalei Metochului sf. Mormânt, întreţinută de mecenatele culturii greceşti în acea vreme, Manolache Manu Castoriotul [6]). In 1682, în urma unor turburări în acea Şcoală, o părăseşte şi se duce în Trapezund chemat de compatrioţii săi pentru a le întemeia o şcoală şi-a fi acolo profesor [7]). Incă în 1681 refuzase o invitare la Şcoala întemeiată de Nicon în Moscova [8]).

[1]) LR 79—81. — [2]) LR 76. — [3]) LR 69. — [4]) Poate fi vorba de egumenul sf. Gheorghe care ca exarh al mânăstirilor închinate, era adesea un proin episcop. — [5]) o. c. 17 după SME 307. — [6]) Despre ac. v. Documente din sec. XVI—XIX privitoare la familia Manu Bucureşti 1907, publicate de C. G. Manu. — [7]) PKH [illegible] (13). — [8]) M. Gedeon EA VIII 91—92.

In Trapezund rămâne, cu întreruperi, până în 1689 [1]. In anul următor îl găsim la Bucureşti [2]. „A preferat fără îndoială salariul mai mare al dărniciei domneşti“ [3].

Brâncoveanu îi dădu direcţia Academiei şi catedra de filosofie luându-l totodată şi de profesor al fiilor săi [4]. Domnul muntean îl iubea foarte mult şi „l punea înaintea tuturor boierilor, cinste pe care n'a mai dădu nici un alt Domn, altui profesor, şi nici n'o va mai da“ [5]. Lui îi revenea la toate ocaziile cinstea de a-l engomia pe Vodă. Şi ceea ce lăuda totdeauna la acela era înţelepciunea şi dragostea pentru cultură. Las la o parte — spunea într'un engomiu la întoarcerea lui Brâncoveanu, în 1695, dintr'o expediţie de arme — toate celelalte fapte şi virtuţi ale Inălţimii Tale. Ceeace trebue în deosebi relevat e că „în atâtea turburări şi agitaţii şi nenorociri ale vremii deacum ... ai binevoit să ridici, între altele, şi o Şcoală ... ca să înveţi prin mijlocirea dascălilor ... pe boierii şi pe iubitorii de carte tineri“ [6]. Iar altădată: „Nu numai că zideşti din temelii Bisericile şi Mănăstirile şi le înzestrezi, ci şi traduci din limba grecească sfintele cărţi ale Bisericii în limba autohtonilor şi le tipăreşti cu cel mai mare sprijin şi cheltuială, ca să ajungă astfel din belşug şi fără osteneală în posesiunea învăţăturilor şi dogmelor aşa de inaccesibile de altfel“ [7]. Insă cel mare lucru este „frontistiriul elin“ pe care l'aţi înfiinţat, aproape pentru prima dată [8]. Din toate părţile aleargă la tine, atraşi ca de un magnet, aşa cum a alergat regina de Saba dela marginile pământului să cunoască înţelepciunea lui Solomon [9].

Ca profesor de retorică Kiminitul dădea elevilor să pregătească predici şi să le rostească la sărbători în faţa lui Brâncoveanu şi a patriarhului Dosofteiu [10]. Revizuia în prealabil cărţile ce se trimiteau tipografiei spre tipărire [11] şi scria şi el stihuri pentru diverse ocazii.

Moare în 6 Sept. 1702 şi e înmormântat în Sf. Sava. Pe piatra mormântală, colegul său Ioan Comninul îi scrise un măreţ epitaf [12].

In urma lui a lăsat o imensă literatură. PKH (ιγ' — κζ') înşiră — cât a cunoscut el — 107 scrieri, vreo 43 epistole şi mai multe stihuri epigramatice.

Tipărite sunt: Ἑορτολόγιον în 1701, la Snagov, cu câteva chestiuni

[1]) PKH l. c. — [2]) Unde scria parafraza la Ἔργα καὶ ἡμέραι a lui Hesiod. PKH l. c. şi urm. — [3]) EA I 170. — [4]) ASR 98. — [5]) DC 191—2. — [6]) PKH 215—217. — [7]) Id. 217—219. — [8]) Ibid. — [9]) Id. 221—234. — [10]) Id. 240—247. — [11]) LBH III 45—50. — [12]) EA 170—1.

introducătoare: despre chronologia exactă, despre toate sărbătorile şi teoria lor, despre sf. Paşti [1]). Δογματικὴ διδασκαλία cu adausul a trei tractate: a) că se prefac sfintele în corpul şi sângele Domnului, b) sf. Fecioară a fost supusă păcatului strămoşesc şi c) părticelele (pentru sf. Fecioară, sfinţi etc.) nu se prefac în corpul şi sângele lui Hristos [2]).

Dogmatica se tipări în Bucureşti în 1703 Sept. — la un an după moartea autorului — şi fu dedicată lui Dosofteiu. Cheltuiala o susţinea Gheorghe Castoriotul, comisul lui Brâncoveanu şi un mare sprijinitor al culturii greceşti [3]).

Toate celelalte scrieri ale lui Kiminitul sunt inedite. Mai multe surse ale lor indică PKH. Unele se găsesc şi în câţiva codici ai Acad. Rom. [4]). De interes deosebit ar fi cod. 135 care cuprinde caetul de însemnări al lui Sevastos cum indică notiţa de pe f. 3 v: Σημειωματάριον Σεβαστοῦ. De mult folos pentru cunoaşterea timpului ar fi mai ales publicarea corespondenţii lui Sevastos care după PKH se află într'un cod. în posesiunea egumenului mănăstirii Sumela Nicodim Miridis.

Alte scrieri dogmatice ale lui Sevastos, cari îl arată şi ele preocupat de problemele vremii, sunt cele despre deosebirea între fiinţa şi energia dumnezeiască. Vechea discuţie isihastă fusese reînoită în timpul acesta. Profesorul din Ianina Gh. Sugduris, susţinea că deosebirea respectivă e numai „în terminii de difiniţie“ şi nu în realitate. Arhiepiscopul lui, Climent, susţinea din potrivă că se deosebesc „real, ca pânea de piatră“. Sinodul din Constantinopol luă atitudine contra lui Climent [5]). Dosofteiu la 1698, deasemenea [6]). Desigur că astfel va fi fiind şi cuprinsul scrierilor lui Sevastos [7]). Scrierile acestea sunt:

[1]) LBH sec. XVIII t. I 9—10. — [2]) Toate trei erau chestiunile discutate ale vremii. Ad a) vezi cele premergătoare, ad b): Patriarhul Gherasim Palada al Alexandriei pentru a da mai multă cinste Fecioarei declară că a fost concepută fără păcatul strămoşesc (Hr. Papad. Σαμουὴλ Καπασούλης), ad c) călugării din Atos discutau despre locul cuvenit părticelelor sf. Fecioare, care este dreapta adecă pe sf. Disc, dreapta preotului sau partea de către sf. Potir. Kiminitul pune chestiunea cum o pusese şi patriarhul ecumenic: discuţia n'are rost odată ce acele părticele nu se prefac. Totuşi e de recomandat practica veche, adecă prima alternativă (VI 84). — [3]) LBH sec. XVIII t. I 23—24, — [4]) 134—135, 111, 618 (LC passim). In ultimul se găsesc amestecate cu ale lui Sevastos, parafraze de-ale elevului său Matei Creţulescu la poezii de-ale lui Grigore Nazianzul, canoane de-ale lui Cosma Melodul etc. — [5]) VI 84. — [6]) „Tomul dragostei“ 1. — [7]) Presupun între altele şi pe baza faptului că transcrie la 1696 traducerea din italiană a lui Gh. Sugduri dela 1791: Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν γράφειν (cod. 615 ff. 28—51 al Ac. Rom.).

„Scurtă privire despre deosebirea dintre dumnezeiasca fiinţă şi energie“, „Care este adevărata cauză că Papistaşii nu mărturisesc acum lumina sfântă?“, „Excerpte din scrierile lui Teofan mitropolitul Niceii despre lumina din Tabor“ [1]).

Intre scrierile dogmatice ale lui Sevastos mai sunt diferite lămuriri date patriarhului Dosofteiu.

Afară de scrierile dogmatice a compus parafraze şi traduceri în greaca vulgară la o mulţime de opere clasice, la Euripide, Apoloniu, Aristotel, Grigorie de Nazianz, Agapet, Sinezie etc., apoi manuale pentru aproape toate studiile filosofice pe cari le propunea. Cele mai multe sunt dedicate lui Constantin Brâncoveanu.

Coleg de profesură cu Sevastos era şi Gheorghe Maiotul din Creta. Studiile şi le făcuse în colegiul sf. Atanasie dar rămase credincios Bisericii. La început fu predicator la Constantinopol „διδάσκαλος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου“. Brâncoveanu auzind de erudiţia lui îl chemă la Bucureşti şi-i încredinţă predarea limbii latine şi eline la Academie şi totodată îl făcu şi profesor al fiilor săi. Ar fi petrecut în Bucureşti între 1690—1710 [2]). Ştiri sigure avem numai dela 1697 când era preot în Bucureşti şi rostea în faţa Domnului, în Biserica sf. Constantin, un panigiric al sf. Impărat Constantin, ce i-se tipărea în acelaş an de Antim Ivireanul la Snagov [3]). La 1704 Antim Ivireanul, tipărind la Bucureşti traducerea în greaca vulgară a „vieţilor paralele ale lui Plutarh“, făcută de beizadeaua Constantin Brâncoveanu, fericea pe Maiotul că are un elev aşa de strălucit [4]). Cu doi ani mai târziu i-se tipărea la Râmnic o „Cuvântare la Patimile Domnului“ cu un adaus al pericopelor respective din cele patru evanghelii. Sub titlu Maiotul era numit „διδάσκαλος al sf. Evanghelii la Marea Biserică şi profesor de limba greacă şi latină al fiilor lui Constantin Brâncoveanu“ [5]). Cartea o dedica autorul printr'o epistolă patriarhului Dosofteiu.

Director al Academiei domneşti fu, după Sevastos Kiminitul, Marcu Cipreanul Porfiropulos. In 1703 subscria în aceasta calitate corectând tipăritura mitropolitului Auxentie de Sofia: „Explicarea şi Rânduiala sfinţirii de biserici“ [6]). Ca atare era încă pe timpul lui Ştefan Cantacuzino Vodă care-l încredinţă să facă o traducere liberă a scrierilor lui Procopie din Cezarea [7]).

[1]) PKH. l. c. — [2]) ASR 75. Pare totuşi că numai mai târziu veni în Bucureşti, pentrucă în 1691 era ierodiacon în Veneţia unde servea de director la tipărirea unui Euhologhiu (LBH III 10). — [3]) LBH t. III 52. — [4]) LBH sec. XVIII t. I 38—9. — [5]) LBH op. c. 47. — [6]) LBH op. c. 26—30. Despre Maiotul v. DC 192. — [7]) EA I 207.

Cu vremea Brâncoveanu începu să trimită tineri distinşi din Şcoala Sa la Universităţile din Apus spre a-i pregăti ca profesori la Academie. Astfel trimise pe Gheorghe Hipomenas, nepotul lui Sevastos Kiminitul, să studieze medicina şi filozofia la Padua. Acesta se întoarse la 1708 [1]) şi urmă mai târziu pe Marcu Cipreanul la direcţia Academiei [2]).

8. Tipografia grecească din Bucureşti, Snagov, Râmnic. Relaţiile lui Dosofteiu cu Constantin Brâncoveanu.

Adăugată la activitatea Academiei, prezenţa şi activitatea culturală a mulţilor prelaţi, egumeni şi cler inferior grec, ce se strângea la Curtea Domnului muntean, e uşor de închipuit efervescenţa intelectuală dela Bucureşti.

Insă ca şi la Curtea lui Duca Vodă aşa şi la Bucureşti, sprijinirea culturii şi a clerului grec nu excludea şi o activitate culturală românească. Tipografia românească exista înainte de a se înfiinţa cea grecească şi funcţiona fără să-i pese de elenismul din jurul ei. Funcţiona sub ocrotirea mitropolitului Teodosie, care, ca şi Dosofteiu moldoveanul, deşi nu aşa de îndrăzneţ, dorea să dea preoţilor în mână cartea de slujbă în româneşte. Tipografia era alimentată de traducerile diferiţilor „dascăli“, revăzute de boierii cu cultură grecească, dar cu origine sau sentimente (sau ambele) româneşti [3]). Aceştia erau fraţii Şerban şi Radu Greceanu şi stolnicul Constantin Cantacuzino. Tiparul fusese adus încă sub mitropolitul Varlaam şi sub Gheorghe Duca, la 1678 şi în acelaş an apăruse şi prima carte: „Cheia înţelesului“ pentru priceperea sf. Scripturi, o sumă de regule ermineutice. Urmară apoi sub Teodosie o „Liturghie“, o „Evanghelie“ (1682), un „Apostol“ (1683) şi, în sfârşit, „printr'o îndelungată cercetare a traducerilor mai vechi prin apropierea lor de textul grecesc, al versiunii Septuaginta“, se traduse şi tipări la 1688 Biblia întreagă. La traducere conlucră mitropolitul de mai mult aşezat în Ţară şi cunoscător al limbii româneşti, Gherman al Nisei, fraţii Greceanu şi stolnicul Constantin Cantacuzino. Pentru tipărire servi Mitrofan al Huşilor, fugar în Ţara Românească de pe la 1685 [4]). Patriarhul Dosofteiu punea în prefaţă, sub înrâurirea bisericească a ierarhiei muntene pe „Români, Moldoveni şi Ungrovlahi“ sub cari se înţeleg locuitorii din Ardeal [5]).

Iarăşi îi va fi „ars“ lui Dosofteiu „inima“ la vederea tipografiei

[1]) ASR 77 şi SME 307. — [2]) DC 192. — [3]) IIB 400. — [4]) IIB 399 şi urm. [5]) IIB 402.

româneşti, cu atât mai mult că tipografia lui din Iaşi nu mai funcţiona de atâta vreme şi se va fi grăbit să se folosească şi el — în favorul Ortodoxiei — de munificenţa Domnului muntean. Moartea lui Şerban (Nov. 1688) i-a amânat executarea dorinţei până la începutul domniei lui Brâncoveanu.

Prima carte pe care o tipăreşte în noua tipografie grecească este „Manualul împotriva schismei papistaşilor“ [1]), al ieromonahului Maxim Peloponezianul, în Ian. 1690. Autorul fusese elev al lui Meletie Piga [2]) şi trăise printre catolicii din Ierusalim, având astfel ocazia să-i cunoască bine. Sub titlu se zice: „prin ordinul... lui Constantin Brâncoveanu... în tipografia domnească din Bucureşti... spre a se împărţi în dar ortodocşilor“. Mai amănunţit, cartea cuprinde: Despre inovaţia primatului papal, despre purcederea Duhului Sfânt, despre azime, despre prefacerea (μεταβολή) sau transubstanţiunea (μετουσίωσις) ss. Daruri, despre focul purgatorului, despre fericirea drepţilor, adecă de-au primit făgăduinţa...“. Toate chestiuni de polemică între Biserica Orientală şi cea Occidentală.

Intr'o prefaţă nesemnată, dar care, atât prin vehemenţa ei cât şi prin pornirea contra lui Cariofil, căruia îi atribue şi idei catolice — pe dreptate — se dovedeşte a fi a lui Dosofteiu, sunt stigmatizate calomniile de veacuri ale catolicilor la adresa Bisericii ortodoxe. Nu se sfiiesc — zice — să scornească cele mai josnice mituri pentru ponegrirea Bisericii noestre. „Iar când vre-unul de-ai noştrii, vrea să scrie, de dragul adevărului, împotriva blasfemiilor Latinilor, sar toţi şi-i zic: să nu spui aşa, să nu faci aşa că se produce scandelă. Ceeace-i una cu a zice: spune adevărul numai pe jumătate şi nu întreg. Deaceea au vrut să împiedece tipărirea cărţii fericitului Maxim, pentrucă spune adevărul curat şi descoperit“. Cartea a trebuit tipărită spre întărirea credincioşilor. Miroasă deja a primejdie în Ardeal.

[1]) Ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν. LBH III 475—8. Greşită părerea că Dosofteiu si-a mutat tipografia lui dela Iaşi la Bucureşti (IIB 413) pentrucă: a) peste puţin se tipăresc paralel, cărţi, şi la Bucureşti şi la Iaşi; b) nu se numeşte „tipografie patriarhală“ ci „domnească“ şi c) toţi autorii greci citaţi până aci: SME 307 ss. PS 183, M Gedeon în EA, V 81—2, sunt pentru o tipografie datorită Domnului muntean şi nu lui Dosofteiu, *d)* Helladius (după SME l. c.) zice că Şerban a întemeiat tipografie, iar Brâncoveanu este „qui tantum curam huic tipographio adhibuit ut illud în summum perfectionis culmen extollere. Nam non sollum Graecis characteribus Verum, Rusicis, Bulgaricis, Turcicis atque arabicis eleganissimis et tanto principe dignitissmis adornavit“. Tot aşa se exprimă şi Kiminitul în engomiile din cari am citat. — [2]) IIB 414, PD 42.

Cine vor fi fost cei cari îndemnau să nu se publice cartea? Vor fi fost pretinii şi admiratorii lui Cariofil, vor fi fost şi fraţii Constantin şi Ştefan Cantacuzino „amândoi oameni învăţaţi şi buni filozofi şi binevoitori faţă de latini“ ba chiar „Greci uniţi“ cum spune misionarul catolic Giovanni Battista del Monte [1]). Va fi fost şi Constantin Brâncoveanu din prudenţă politică.

In acelaş an, în Septembrie, apăru a doua carte, tot de polemică, deastădată cu Protestanţii. Dosofteiu pregătea prin ea opinia publică şi forurile competente pentru condamnarea lui I. Cariofil. Prima parte a cărţii cuprinde: „Respingerea capitolelor şi întrebărilor calvine ale lui Ciril Lucaris“ [2]) scrisă de Meletie Sirigul după Sinodul dela Iaşi, la îndemnul lui Vasile Lupu şi al patriarhului ecumenic Partenie I.

Respingerea aceasta a servit de bază răspunsului lui Dosofteiu din a doua parte a cărţii, care nu este decât „Mărturisirea lui Dosofteiu“ şi procesele verbale ale Sinodului din Iaşi şi Ierusalim, cu foarte mici modificări [3]). Ea se numeşte aci: Manual ce respinge nebunia calvinească [4]). La pg. 24—28 ale Munualului sunt cuprinse procesele verbale ale Sinodului din Iaşi, iar la pg. 28—29 scrisoarea Sinodului către Vasile Lupu.

Tipărirea o făcu Mitrofan [5]), proin episcopul de Huşi ajuns meşterul celor două tipografii din Bucureşti. Corector fu Mihail Macri din Ianina, notarul Bisericii celei Mari. Stihuri ocazionale subscriau Hrisant şi Spandonis dichaiofilaxul Constantinopolului şi „διδάσκαλος τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐν Κπόλει σχολῆς“. Cartea se tipărea cu cheltuiala Domnului, desigur spre a se împărţi în dar.

Dosofteiu subscrie, în prefaţă, două scrisori datate din Adrianopol Mai 1690 şi adresate una lui Brâncoveanu si alta cetitorilor. In prima amintind Domnului muntean ce-a făcut pentru apărarea credinţii Vasile Lupu „care a adunat Sinod la Iaşi şi-a îndemnat pe fericitul Meletie Sirigul să scrie cartea de faţă“ îi spune: „fiindcă era acum de trebuinţă Bisericii editarea ei,... Ţi-a rămas Ţie partea

[1]) IIB 410. — [2]) LBH III 458—473 κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων κυρίλλου τοῦ λουκάρεως, ἀντίῤῥησις. — [3]) PD 21 şi urm. — [4]) Ἐγχειρίδιον ἔλεγχον τὴν καλβινικὴν φρενοβλάβειαν. — [5]) In anul ce urmă, Mitrofan fu ales episcop al Buzăului, unde întemeiă iarăşi o tipografie românească, care scoase o serie de cărţi de slujbă, făcând începutul cu „Mărturisirea lui Petru Movilă“ tradusă de Radu Greceanu. La Bucureşti lasă ca tipograf — după ce-l învăţase meşteşugul — pe Antim din Iviria, v. N. Dobrescu Ist. Bis. rom., Bucureşti 1922, 99—100 şi 142.

. . . s'o aduci la lumină şi s'o patronezi, procurând-o în dar întregei Biserici". Aceasta pentrucă tu eşti moştenitorul împăraţilor atât prin locul ce-l ocupi cât şi prin sângele împărătesc ce-ţi curge în vine.

Şi enumeră apoi pe cei cinci împăraţi strămoşi după mamă şi faptele lor pentru Biserică. In scrisoarea către cetitori vorbeşte despre originea calvinismului, Mărturisirea lui Ciril Lucaris, Sinodul dela Iaşi, Respingerea lui Meletie Sirigul rămasă până acum necunoscută şi despre ocazia cu care şi-a compus propiul lui Manual. „Venind apoi în Vlahobogdania în anul 1680 s'au rugat nouă ortodocşi din Ardeal să le dăm niscai scrieri ca să poată răspunde Calvinilor cari îi strâmtorau peste măsură şi gândindu-ne să-i ajutăm . . . Am aflat scrierea de faţă a lui Meletie Sirigul pe care revăzând-o de mai multe ori, am aflat-o în stare pentru orice răspuns împotriva acelor eretici". Acesta ar fi fost motivul tipăririi. Un cuvânt mai mult spre aceasta ar fi fost că: „fericitul . . . scriind-o întâi în elineşte, o traduse în urmă în limba vulgară şi poate astfel orice creştin s'o aibă de mare ajutor. Apoi, mulţi boieri din Ungrovlahia, elenizând multe în vorbire, vor putea-o traduce uşor în limba vlahă, ca să devină de folos public întregei Biserici". Am vrut „s'o batem în tiparul nou făcut de noi mai înainte dar n'am putut din cauza nestabilităţii vremii şi din cauza sărăciei". Toate motivele induse sunt pretexte rău alese. Ardelenii nu mai aveau lipsă de scrieri antiprotestante, ci anticatolice. Adevăratul motiv este că Ioan Cariofil începuse cu un an mai înainte să-şi propage iarăşi ideile împotriva lui „metusiosis" [1]). Vizitele aceluia dese la Bucureşti şi legăturile lui cu Domnul şi cu boierii români (şi cu clerul grec) au făcut cunoscute şi în Ţara Românească ideile lui. Dosofteiu se pregătea să-i dea lovitura finală prin condamnare sinodală. Trebuia spre aceasta însă pregătit terenul. Şi mai ales în Ţara Românească cu atâta influenţă în afacerile Sinodului din Constantinopol. Insă pe de altă parte Cariofil se bucura la Bucureşti mai mult ca oriunde de unanimă veneraţie. Nu era recomandabil de a-l lovi făţiş [2]). Ajungea numai să se reliefeze învăţătura Bisericii precis, pentruca, prin contrast, să se evidenţieze erezia ideilor lui Cariofil. Reliefarea aceasta iarăşi nu se putea opera prin lucrări individuale — n'ar fi avut efect — ci prin înşişi Mărturisirile oficiale ale Bisericii.

Decursul procesului de condamnare al învăţăturii lui Cariofil l'am văzut.

---

[1]) PD 41. — [2]) Nici Sinodul din Cpol nu l'a numit făţiş în prima gramată.

Deodată cu chestiunea Cariofil, o altă, desbătută cu nu mai puţină patimă, preocupa tocmai în acest an (1690) pe Dosofteiu prin interes şi obştea ortodocşilor prin solidaritate. Este chestiunea jurisdicţiunii patriarhului din Ierusalim asupra arhiepiscopiei din Sinai. Această jurisdicţiune — restrânsă de multele privilegii ale mănăstirii — fusese statorită la un sinod din Constantinopol în 1775 [1]). In timpul de care ne ocupăm însă, Anania arhiepiscopul Sinaii turbura Biserica agitând pentru emanciparea sa.

In 1671 fusese din acest motiv caterisit de sinodul din Constantinopol, apoi iertat la rugămintea Sinaiţilor [2]). Dar el continuase cu agitaţiile sale. Ba în 1689 se unise cu Cariofil şi căutau să plătească pe cineva ca să omoare pe Dosofteiu [3]) La 1690 Anania venise cu o delegaţie de Sinaiţi la Adrianopol spre a interveni la guvernul turcesc în senzul doleanţelor lor. Sinodul din Constantinopol îi chemase la înfăţişare, însă aceia refuzau. Dosofteiu ceru sprijinul lui Brâncoveanu, cuvântul acestuia trebuia să fie ascultat de Sinaiţii aşa de mult ajutaţi de el. In Mai Brâncoveanu scrie lui Clement, mitropolitul din Adrianopol: „Auzim c'au venit acolo (Sinaiţii n. p.) şi umblă cu vicleşuguri ascunse şi cer privilegii şi măriri. Sinodul le-a poruncit să meargă acolo, să se cerceteze dorinţa lor, iar ei batjocuresc şi nesocotesc Sinodul şi pe patriarhul şi nu se supun Sinodului. . . . Vrem ca Inalt Prea Sfinţia Ta să-i chemi ca din partea noastră şi să le spui să stea liniştiţi, ca nişte călugări şi creştini . . . şi să se chivernisească cum s'au chivernisit Părinţii mănăstirii dela zidirea ei şi până azi. Că înoirile sunt tot una cu ereziile. Dacă au vre-o cauză s'o spună Bisericii, care n'a nedreptăţit şi nici nu nedreptăţeşte pe nimeni nici când. Şi dacă — să presupunem — nu se mulţumesc cu doi patriarhi [4]), să vină şi ceilalţi laolaltă şi ceeace vor afla toţi de cuviinţă, să primească şi ei. Să le spui să facă aşa fără nici o întârziere . . . că şi Noi şi Impăraţii cei mai mari ca Noi, ne supunem Patriarhilor căci: cine n'ascultă de Biserică să-ţi fie ţie ca un păgân şi vameş, a zis Domnul. Aşa să facă şi ei. Iar de vor face altfel şi vor nesocoti pe maica noastră Biserică şi vor batjocuri Sinodul şi vor ocărî pe patriarhi, fie pe unul, fie pe toţi, ca fii ai sfintei Biserici a lui Hristos vom lupta contra lor în tot chipul în care vom putea. Toate să li le spui Inalt Prea Sfinţite, aşa cum le scriem şi să avem răspuns . . ." [5]). Demersul

---

[1]) VI 109. — [2]) PD 39—40. — [3]) Dosofteiu, „Manùal împotriva lui Ioan Cariofil" Iaşi 1694 LBH III 30-37. [4]) al Cpolei şi Ierusalimului. — [5]) LEG 5—6.

lui Brâncoveanu n'a fost încununat de succes. Sinaiţii n'au ascultat Anania fu caterisit în Decembrie acelaş an din nou [1]).

Se pare că Domnul Moldovei Constantin Cantemir în duşmănia sa pe Brâncoveanu a luat o altă atitudine în această ceartă bisericească. Dacă Dosofteiu s'a adresat pentru intervenţie la Brâncoveanu, Anania, câteva zile după condamnare, în 20 Dec., se adresează lui Constantin Cantemir. „Noi n'am pricinuit — scrie acela — nici o scandelă" ci am perzistat „la ceea ce am primit la independenţa şi autonomia ... Scaunului".

Dar al Ierusalimului nu încetează să lucre impotriva Noastră şi cu fapta şi cu vorba şi agită toată lumea „mişcat de Tatăl lui de Diavolul ... Şi nu simte de trei ori nemernicul în ce afunziume a răutăţilor se află, pentrucă a orbit răutatea ochii spirituali ai sufletului său şi nu se îngrijeşte de altceva ci numai cum să împlinească gândurile sale rele". Ba încă „a amăgit prin sfatul lui viclean şi fărădelege şi pe Inalt Prea Sfinţitul Constantinopolului, ca pe unul ce nu cunoaşte hotărîrile împărăteşti şi sinodale privitoare la aceea mănăstire şi a încuviinţat fără nici o deliberare şi sfătuire a sf. Sinod ... şi a făcut judecată şi hotărîre" acuzându-ne de înoitori. Patriarhul Ierusalimului lucrează acestea din individie: Mănăstirea Sinai atrage nenumeraţi pelerini şi milostenii; pentru a abate aceste spre Scaunul său, defăimează sf. Mănăstire. Fraţii nemaiputând suporta ne-a trimis cu o delegaţie la patriarhul ecumenic. Acela însă nu vrea să schimbe hotărîrea. „Deaceea rugăm pe Inălţimea Ta ca pe un Domn binecredincios, prea strălucit şi preaînţelept, să scrii către ei [2]) cele pentru pace". De nu, ne vom duce la Vizir [3]).

Nu ştim ce va fi făcut Cantemir. Insă orice ar fi făcut era de prisos. Anania rămâne condamnat. Sinaiţii trebue să primească alt arhiepiscop în persoana lui Ioachim.

In acest timp Dosofteiu ocupat pe la Constantinopol nu mai are vreme să tipărească nimic la Bucureşti, nici în 1691, nici în 1692, când trimite Ardelenilor o enciclică împotriva Latinilor [4]). Insă şirul tipăriturilor greceşti început de el, îl continuă alţii.

Mai întâi arhimandritul său, cu reşedinţă permanentă în Ţara Românească, Hrisant printr'o traducere perifrazată a „capitolelor exortative ale lui Vasile Macedon către fiul său Leon Inţeleptul", la îndemnul şi spre uzul lui Constantin Brâncoveanu şi a fiilor săi. Cartea

[1]) LR 27. — [2]) Dosofteiu şi Calinic al Cpolei. — [3]) LR 27—31. — [4]) PD 44. —

apăru în Octombrie 1691, servind ca tipograf pentru prima dată, ieromonahul Antim Ivireanul şi având ca text paralel şi pe cel original [1]).

In anul următor Hrisant plecând la Moscva, ca trimis al lui Dosofteiu, editor de cărţi greceşti ajunge Şerban Greceanu, al doilea logofăt al lui Brâncoveanu. Cărţile editate însă de acesta nu mai sunt nici scrieri de ştiinţă şi polemică teologică, nici literatură de Curte, ci cărţi de slujbă bisericească, de necesitate imediată Bisericilor cu preoţi greci.

In Iunie 1692, acela edită cu cheltuiala Domnului, având de tipograf, permanent de-aci înainte, pe Antim Ivireanul, „Rânduiala sfintei Paraschive celei Noui şi a sfântului Grigore Decapolitul, împreună cu a zilei dinaintea Intrării în Biserică, pentru căderea laolaltă a acelei zile şi a Sfântului" [2]). La fine e adăugată viaţa sf. Grigore Decapolitul. Cartea să tipărea pentru solemnitatea deosebită cu care se serba în Ţările Româneşti amintirea celor doi sfinţi, aflându-se moaştele sftlului Grigore Decapolitul în mănăstirea domnească Bistriţa, iar ale sftei Paraschive în Trei-Ierarhi la Iaşi. Viaţa sftei Paraschive şi rânduiala ambilor sfinţi este opera lui Matei mitropolitul Mirelor care trăise pe la 1618 în Ţara Românească şi îndemnase pe Greci în ajunul răscoalei împotriva lor, să nu abuzeze de ospitalitatea românească [3]).

In anul următor Şerban Greceanu şi cu Antim Ivireanul, editară „Sfânta şi dumnezeeasca Evanghelie" în greceşte şi româneşte, textul românesc urmând fidel pe cel grecesc. Şerban Greceanu subscria pe verso titlului câteva versuri româneşti în cinstea Domnului Ţării, iar într'o epistolă adresată cetitorilor găsea cuvinte inspirate spre lauda sf. Scripturi. Din ele mai rezultă cu evidenţă că scopul principal al tipăriturii era răspândirea textului românesc al Evangheliei, tipărirea textului grecesc fiind mijloc de critica textului. Căci justifica textul paralel cu exemplul lui Origen care a comparat patru şi şease versiuni ca să depărteze prin comparaţie orice greşeală. Cartea să tipărise cu cheltuiala Domnului şi avea să se împartă în dar. Creştinii erau

[1]) LBH II 56. — [2]) LBH III 8—9. Viaţa şi acoluta sfântului luptător pentru icoane a fost edată critic pentru ultima oară de F. Dvornik: La vie de saint Gregoire le Decapolite, Paris 1926. Iar viaţa sftei Paraschive celei noui de PKA I 438—453. — [3]) IIB 280. Matei al Mirelor a scris şi o „Istorie a faptelor săvârşite în Ungrovlahia dela Şerban Vodă până la Gavriil Vodă", în versuri. Ea fu publicată împreună cu „Vitejiile lui ... Mihai Bravul" scrise de Vistierul aceluia Stavrinos, tot în versuri, la Veneţia în 1672. LBH II 277—8.

îndemnați: „să nu ascultați sfânta Evanghelie numai în Biserică ci și în casele voastre să petreceți cu osârdie în cetirea Ei. Căci deși nu puteți numai prin cetire să pricepeți cele cuprinse, totuși multă sfințire se face... Precum zice Origen că șerpii deși nu înțeleg vocea priveghitorii, totuși auzind-o rămân imărmuriți".

Argumente și citate patristice cari il arată pe acest boier român familiarizat cu literatura patristică [1]) și cu năzuințele noui ale vremei după restabilirea textelor vechi. Cu privire la ultimul punct este cu mult mai progresat ca Dosofteiu. El dovedește o disciplină științifică dobândită în Școală serioasă. Corector al ambelor texte „după putință" fu Atanasie al lui Toma [2]) din Moldova. La sfârșit, Antim Ivireanul „cel mai mic între ieromonahi" își cerea iertare pentru greșelile de tipar, aducând înainte noviciatul său în arta tipografică.

De prin Aprile 1691 — Aprilie 1693 relațiile între Dosofteiu și Brâncoveanu s'au răcit din cauza lui Cariofil pe care cel din urmă îl primise la sine și-i luase apărarea. Un alt incident de natură a strica relațiile dintre ei fu, că Brâncoveanu făcu, prin intervenția la Vizirul ce trecea prin Rusciuc la războiul cu Germanii, pe Dionisie Seroglanul pe care-l avea la sine, încă odată patriarh ecumenic, răsturnând pe Calinic II din Acarnan, spre nemulțumirea majorității Sinodului și-a lui Dosofteiu [3]). Era răsturnat prietenul care i-a condamnat pe Cariofil și pe Anania și era adus Dionisie prietenul acestora. Cei din Constantinopol reușiră curând, după judecăți la Vizir împreunate și cu păruieli, să alunge pe ocrotitul lui Brâncoveanu. Dosofteiu, din partea-i sa, găsi mijlocul să se împace cu Domnul de-ale cărui milostenii nu se putea dispenza. Ca efect al împăcării, interveni între ei o tranzacție care desigur nu va fi fost în paguba lui Dosofteiu. Printr'un contract redactat în românește la București în Iunie 1693 și întărit de, iarăși, prin patriarhul Constantinopolului Dionisie [4]) și de foarte mulți arhierei și boeri se statoresc următoarele:

Se cedează mănăstirea Polovraci cu hramul Intrarea în Biserică,

[1]) Mărturisirea lui Dosofteiu oprește citirea privată a Bibliei — una din influențele catolice — ; oare nu se străvede sub cuvintele lui Greceanu opoziția lui Cariofil, exilatul oaspe al Țării Românești? E tocmai epoca certei între Dosofteiu și Brâncoveanu pe chestiunea lui Cariofil. — [2]) Ἀθανάσιος τοῦ Θωμαΐδους. — [3]) PD 1177—8 zice cu această ocazie despre Brâncoveanu: καίτοι θεοφιλὴς ὢν ὑπὸ τοῦ Διονυσίου. Acestea s'au petrecut în Martie 1693. — [4]) Acela trimis de cei din Cpol iarăși în Țara Românească petrecu acolo ca ajutor la tipografie până în 1697, când murind e îngropat la Radu Vodă unde fusese îngropat și dascălul său Cariofil. DC 85—6.

zidită și închinată sf. Mormânt de Danciul Milescu cu toată „μωσία" ci, mănăstirii nou zidite a lui Brâncoveanu cu hramul Constantin și Elena, să-i fie acesteia ca metoch. Cauza este că mănăstirea, nefiind bogat înzestrată de ctitor și fiind adusă într'o stare de tot rea de relele multe ce s'au abătut peste acele locuri ale vestitei Ungrovlahii, n'aducea mai nici un folos sf. Mormânt. Cesiunea este consimțită de descendenții ctitorului: Maria fosta soție a răposatului Barbul Milescu, fiica ei, tot Maria, Constantin, fiul răposatului Barbu dela o altă soție și în sfârșit Staicu și Stana fiii răposatului Preda Milescu.

In schimbul mănăstirii cedate, Brâncoveanu dă sf. Mormânt „3 pungi, adecă 1500 de aslani" cu cari se vor reînoi chiliile sf. Gheorghe din București [1]).

Insă cât ținuse supărarea Dosofteiu nu-și putuse tipări, ceea ce voia, la București. Trebui să se gândească la Iași, deși bătrânul Constantin Cantemir „n'avea bani pentru tipografi, tălmăcitori și tot felul de dascăli" [2]). Cartea pe care o tipări acum acolo se numește „Tomul Impăcării" [3]), prima parte din marea lui trilogie polemică anticatolică pe care avea s'o publice. Motivul și prilejul fu că în 1692 când întreprinse o călătorie în Țările Românești, găsise în Moldova răspândită o scriere a lui Leon Allatius: „Manual despre Duhul Sfânt", plină de injurii la adresa Bisericii ortodoxe. Ca răspuns pregăti „Tomul Impăcării". Fusese dat la tipar încă din 1692 (data din josul titlului) dar nestatornicia vremii l-au împedecat să apară înainte de Febr. 1694 (data dela pg. 256, de la finea scrierii lui Matei Vlastares). In Martie 1693 murise Constantin Cantemir, apoi urmase Domnia de-o lună a fiului său Dimitrie „ales de țară și uns de patriarhul Alexandriei Gherasim" și în sfârșit Turcii făcură Domn pe Constantin Duca fiul lui Gheorghe Duca (Apr. 1693—18 Dec. 1695) [4]) „insemnat pentru cultura lui literară" [5]). Corespondența lui cu dragomanul Alexandru Mavrocordat, purtată în cea mai corectă greacă clasică, e dovadă că a profitat mult dela dascălii săi [6]).

Abia sub acesta tipografia își putu relua avântul pe care nu-l mai avuse decât sub Domnia tatălui său. Tomul cuprinde: a) câteva scrieri anonime, b) scrierea lui Ioan Eugenicul, fratele lui Marcu

[1]) PKH 454 traducerea grecească a contractului. — [2]) IIB 414. — [3]) Τόμος καταλλαγῆς LBH t. III 28—29. In-folio, 14 ff. necifr., 521 pg., 7 pag. necifr. Avea să fie tetralogie, dar îl surprinse moartea. V. Dosofteiu prefață la „Tomul Bucuriei" Râmnic 1905 și PD 44. Cred că înțelesul titlurilor trilogiei e ironic.— [4]) IIB 414. — [5]) DC 154. — [6]) EAI II 21 ss.

Efesanul, împotriva decretului de Unire dela Florenţa, c) scrieri polemice de-ale lui Gheorghe Coresios, un teolog mai nou, d) scrierea lui Macarie Macri [1]) contra Latinilor, e) două scrieri ale lui Teodor Agalianul contra Sinodului din Florenţa şi-a lui Ioan Arghiropulos, f) scrieri polemice de-ale lui Matei Vlastares, g) procesele verbale ale unui Sinod din sf. Sofia dela 1450 împotriva Sinodului dela Florenţa.

Aproape toate scrierile acestea n'au mai fost reeditate de altul [2]).

Procesele verbale ale Sinodului amintit le-a edat mai întâi Leon Allatius. Mulţi au fost şi sunt de părere că Sinodul respectiv nu s'a ţinut şi procesele verbale atribuite lui sunt falşe [3]).

Tipograf al cărţii fu Dimitrie Pădure. Cheltuielile le suporta sf. Mormânt. In stihuri dela început sunt comparate cele şeapte grupe de scrieri cuprinse în tom — li se zic cu aproximaţie şeapte înţelepţi — cu cele şeapte trâmbiţi cari au dărâmat cu sunetul lor zidurile Ierihonului. Aşa vor cădea şi la cuvântul acestora, suflat prin ei de Duhul Sfânt, dogmele răucredincioase ale catolicilor.

Indată după „Tomul Impăcării", Dosofteiu tipăreşte, în Iunie 1694, tot prin Dumitru Pădure, încă două cărţi.

Prima este: „Cuvântare de respingere a necuratei şi mincinoasei definiţii compuse în Florenţa la Sinodul dela Latini" scrisă de amintitul diacon şi nomofilax Ioan Eugenicul şi îndreptată şi rânduită în capitole de Dosofteiu [4]). A doua este: „Manualul lui Dosofteiu patriarhul Ierusalimului împotriva lui Ioan Cariofil" [5]).

Acesta în nici un caz nu l-ar fi putut tipări acum la Bucureşti unde I. Cariofil deslega întrebări dogmatice stolnicului Constantin Cantacuzino.

După o prefaţă către cetitori, Dosofteiu reproduce în 8 capitole opusculul eretic al lui Ioan Cariofil, întovărăşind fiecare capitol de o respingere. Intre pg. 62—69 urmează ca epilog al părţii întâi: „Expunerea anatematismelor împotriva ereziilor lui Ioan Cariofil".

In partea a doua dela pg. 69 urmează un alt opuscul de-al lui Dosofteiu: „Despre nemai închipuita blasfemie a lui Cariofil faţă de sf. taină a d-zeeştii Euharistii şi despre combaterea săvârşită de Biserică". La fine, dela pg. 98: „Tomul sinodal împotriva caetelor şi ereziilor lui Cariofil". Acesta e semnat de Calinic, Dosofteiu ş. a. m. d.

1) Mitropolit de Ancyra. Krumbacher, op. c. 113—114. — 2) Krumbacher, op. c. passim. — 3) PD 45. — 4) LBH III 30. — 5) Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου Καρυοφύλλη. In 8⁰, 108 pg. şi 2 ff. necifr. LBH III 30—7.

Publicarea acestui tom chiar acum putea însemna şi un avertisment dat Curţii dela Bucureşti, găzduitoarea ereticului.

Acesta însă muri curând (Sept. 1694) ne mei existând nimic astfel, care să împedice încălzirea relaţiilor lui Dosofteiu cu Brâncoveanu. Aceasta se vede din rolul de împăciuitor pe care şi-l ia Brâncoveanu între Sinaiţi şi Dosofteiu.

Aceia mai perzistară, după condamnarea lui Anania, câtva timp în a-l susţinea. De puţină vreme însă îl părăsiseră pentru noul arhiepiscop, Ioachim. Trebuia acum să-şi recâştige iertarea dela Dosofteiu, care-i va fi supus cine ştie la ce pedepse duhovniceşti. Pentru mijlocire rugară pe Brâncoveanu. Intervenţia acestuia la Dosofteiu fu încununată de succes.

Pentru ceea ce Brâncoveanu îşi exprimă bucuria şi mulţumita într'o scrisoare către Dosofteiu datată din 3 Iunie 1695 [1]).

„.... Lăudăm pe Dumnezeu făcătorul de pace şi mulţumim Fericirii Tale că n'ai nesocotit mijlocirea noastră ci Te-ai aplecat spre bunătate şi s'au făcut scrisorile sinodale ale iertării, cari ne-au venit. Pe cari le-am şi trimis la Bucureşti către episcopul chir Ioanichie spre mângăierea lui şi-a celor împreună cu el. Nădăjduim că şi aceia sărmanii se vor bucura şi vor da mărire lui Dumnezeu şi mulţumire şi urări de viaţă lungă Fericirii Tale că i-ai iertat când s'au întors la cele bune.

Am scris şi noi numitului episcop să aibă grije cu cei împreună cu el la tot ce se cuvine, că de vor turbura ceva, de bună seamă nu vor mai găsi pe cel care să-i ajute. Tot aşa rugăm şi pe Fericirea Ta să-i iubeşti, de dragul sfintelor Locuri şi să-i sprijini la stăpânire, în cele ale administraţiei".

In aceeaş scrisoare anunţă pe patriarh că ia pe seama sa cheltuielile cu refacerea Metochului sf. Gheorghe şi va ajuta la repararea tuturor mânăstirilor închinate sf. Mormânt, întreprindere ce intenţiona Dosofteiu. „Cât despre împrejmuirea cu ziduri a sf. Gheorghe de aici, ... fără îndoială Stăpânul meu, potrivit cu făgăduinţa şi cu dorinţa ce-o avem pentru înfrumuseţarea acestei Biserici, începem anul acesta cu Dumnezeu şi nădăjduim să se sfârşească lucrul în anul care vine, cu ajutorul sf-tului Gheorghe, fără să ne îngrijorăm de cheltuielile ce poate vor creşte...

Am aflat, Stăpânul meu, că şi la alte mânăstiri a hotărît Fericirea Ta să se facă acelaş lucru, din venitele lor. Lăudăm după

1) LEG 6—8. Scrisoarea e trimisă din Τζερνετζί (satul *Cerneţi*, jud. Mehedinţi).

dreptate lucrul... Și fiindcă s'a dat această poruncă egumenilor, avem și noi motiv să-i ocrotim la săvârșirea lucrului, ba cât privește Caluiul am și poruncit egumenului să înceapă să facă cele de lipsă".

Urmează în altă ordine de idei „că ai din partea stăpânirii multe cheltuieli, Stăpânul meu, o credem. Cum se face aceasta, o cunoaștem și din cele ce se fac aici. Ne spui că ai să ne scrii ceva prin boierul nostru postelnicul. Așteptăm să vedem cele scrise după cari vom face și răspunsul. Noi, Stăpânul meu, dorim să te slujim cu tot curajul și la stăpânire, dacă ne-o ceri.

Chir Hrisant, după porunca Fericirii Voastre a plecat la București și de acolo va veni gata..." [1]).

Tipografia grecească tăcuse dela 1693 până la 1697 când Dosofteiu se afla iarăși în Țara Românească [2]). Intre timp fusese mutată la Snagov, în mănăstirea Intrării în Biserică, de hatârul lui Antim Ivireanul, care devenise egumenul acelei mănăstiri [3]). Cartea pe care o tipări în acel an Antim Ivireanul fură — ciudat — tocmai deslegările dogmatice ale lui Ioan Cariofil „Manualul despre unele nedumeriri și deslegări, sau despre întărirea unor dogme necesare ale Bisericii. Lucrat de prea înțeleptul și prea învățatul dascăl al Bisericii celei Mari, Ioan Cariofil, la cererea prea nobilului și prea învățatului boier Constantin Cantacuzino și dedicat... lui Constantin Brâncoveanu... pe timpul mitropolitului... Teodosie" [4]) E în forma de întrebări și răspunsuri. Stolnicul Constantin Cantacuzino a pus întrebările, iar Cariofil a dat răspunsurile.

Publicându-se lucrarea aceasta chiar în timpul când Dosofteiu se afla în Țara Românească, aceasta reconcilia pe cei doi dușmani neîmpăcați cel puțin după moartea unuia din ei, prin aprecierea ce-o acorda ambilor. Insă cu o mică rezervă: corectând greșelile lui Cariofil. Și aceasta prin ortodoxul, în bune grații la Dosofteiu, Sevastos Kiminitul.

Intr'adevăr Antim Ivireanul deși aprecie calitățile scrierii lui Cariofil, fiind bună „pentru răspuns dușmanilor dogmelor", totuși „nu îndrăzni" s'o tipărească „fără îndreptarea și judecarea și-a altuia dintre cei ce au bogată cunoștință a dogmelor bisericești" [5]). Ca atare găsi „pe prea înțeleptul și prea învățatul" Sevastos Kiminitul, profesor al

---

1) In anul următor, Hrisant pleca la Padua la studii luând dela Brâncoveanu și Stolnicul Constantin Cantacuzino scrisori de recomandare către profesorul din Padua, Nicolae Comnin Papadopulos (PD 47). — 2) PD tabela. — 3) N. Dobrescu op. c. 142—4. — 4) LBH III 45—50 In 4⁰, 4 ff. necifr., 46 ff. cifr. — 5) Poate că Antim anume a așteptat pe Dosofteiu să-l consulte și să-i ceară voie pentru tipărire.

„frontistiriului" din București. Iar Sevastos nu numai că a îndreptat „multe erori din el datorite neatențiunii și uitării" ci a adăugat și deslegări la alte chestiuni [1]).

In acelaș an Antim Ivireanul a tipărit încă două cărți la Snagov: a) un „Autologhion al anului întreg", foarte bogat, cuprinzând încă Ciaslovul, Penticostariul și Triodul. Cheltuiala o suporta ieromonahul Galaction Vidali din insula Tinos, fost egumen al Lavrei din Atos. Corector se întâlnește pentru prima dată Panagiotis din Sinopea Pontului; [2]) b) o „Cuvântare panigirică" la sf. Constantin și Elena în cinstea lui Constantin Brâncoveanu, a preotului Gheorghe Maiotul [3])

In 1698 Dosofteiu era încă tot în Țara Românească, trebuind să intervină mai stăruitor în Ardeal [4]). Acolo, ispitiți de multe promisiuni materiale, un sinod compus din protopopi și preoți, subscrisese la 10 Iuni 1697, în frunte cu mitropolitul Teofil unirea cu Biserica latină, pe baza celor patru puncte [5]). Lucrul se petrecuse în tăcere de teama intervențiilor din Țara Românească. Cu toate acestea se cam bănuia și acolo primejdia.

De aceea venind, la începutul anului următor, noul ales mitropolit al Ardealului să primească, după obiceiu, hirotonia la București, actul acesta, săvârșit la 22 Ianuarie 1698, fu însoțit de multe sfaturi și îndemnuri date aceluia de mitropolitul Teodosie, Constantin Brâncoveanul și patriarhul Dosofteiu. Cel din urmă îi dădu chiar o învățătură în scris despre datoriile sale în împrejurările critice prin cari trece Biserica din Ardeal [6]). Ea este împărțită în mai multe articole. In art. II, Atanasie era îndemnat să dea atențiune instrucțiunii religioase prin predică și pe alte căi, în și afară de biserică. Instrucțiunea să se dea Rutenilor și Sârbilor în slavonește, iar Românilor în românește. In art. V—VI: serviciul divin în general, cântarea și cetirile din sf. Scriptură să se facă numai în slavonește sau grecește, nicidecum în românește. Aceasta o întemeiază Dosofteiu cu argumentul că: „limba românească este limbă strâmtă și săracă, și s'ar putea întâmpla să se altereze cuvântul sfânt" [7]). In art. XXI: Simbolul credinței, tradus și tipărit nu de mult de Mitrofan la Buzău (1692), să servească mitropolitului de îndreptar cu rezerva că, având-se în considerare sărăcia limbii românești, în orice îndoială, cu privire la expresiunea

---

1) Ibid. — 2) LBH III 52—3. — 3) Icid. — 4) E. Hurmuzachi, Fragmente zur Geschichte der Rumänen 5 tom. București, 1878—86 t. II 33—34. — 5) IIB 419—20. — 6) Rezumatul ei la Hurmuzachi l. c. — 7) XII 31. Nu mai există nici chiar pentru un patriarh grec argumentul limbilor sfinte.

și senzul corect, să privească textul grecesc de dătător de ton. In art XX: In orice chestiune peste tot, mitropolitul va găsi sfat la adunarea. eparhială, în al doilea rând la mitropolitul Ungrovlahiei și, în ultima instanță, la patriarhul ecumenic.

Peste două luni Dosofteiu publica la Iași a doua parte din trilogia polemică împotriva Latinilor: „Tomul Dragostei" [1]). Cartea se tipărea pe cheltuiala sf. mormânt. Domn era Antioh Cantemir (18 Dec. 1695—14 Sept 1700). Un monah, Dionisie care nu știa de tot bine grecește, era tipograf, iar Ieremia Cacavela, corector și stihuitor. Tomul cuprinde: a) Câteva scrieri de-ale lui Ghenadie Scholariul: Contra Achindiniștilor, Expunerea credinței despre purcederea Duhului sfânt, Despre adausul latin la Simbol, Impotriva ereziei simoniace, contra postului de Sâmbăta la Latini, și despre căsătoria preoților [2]); b) o scriere mică a lui Gheorghe Ghemist Plethon despre purcederea Duhului sfânt [3]); c) Cele 15 antiretice ale patriarhului Filotei contra lui Nicefor Gregora [4]); d) o scriere a lui Teodor Agalianul contra lui Ioan Arghiropulos despre purcederea Duhului sfânt [5]); e) Trei tomuri sinodale în cauza isihaștilor ș. a. [6]).

La început Dosofteiu voise să editeze numai scrierile lui Filotei contra lui Nicefor Gregora, dar părându-i tomul prea mic adause și multe alte scrieri și hotărîri sinodale, acte de-ale împăraților și patriarhilor — între cari și de-ale lui Ciril Lucaris, — toate împotriva Latinilor. Era gata să-l editeze când îi ajunse în mâni scrierea iezuită „Targa" ce încă trebuia respinsă. Adună deci scrieri de-ale lui Marcu Eugenicul și le tipări împreună. Acest tom e de răbdarea și de zelul lui Dosofteiu în strângerea de manuscrise și'n cetirea lor. In prolog se arată un profund cunoscător al deosebirilor dogmatice dintre Biserica ortodoxă și catolică [7]).

In August apărea tot acolo o scriere de cuprins filosofic-religios a lui Dimitrie Cantemir, fratele Domnului: „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau judecata sufletului cu trupul". Fu tipărită în românește și grecește. In titlu se spune că a fost concepută pe baza Vechiului și-a Noului Testament „spre mărirea și folosul neamului Moldovenilor". Se amintește și mitropolitul din scaun, Sava. Tipărirea s'a făcut la îndemnul hatmanului Bogdan Lupu.

---

[1]) Τόμος ἀγάπης In folio, 14 ff. necifr., 1 f. albă, 123 ff. cifrate, 454 pg. cifr. dela 124—578 și 14 ff. necifr. LBH III 54—9. — [2]) Poate acestea reeditate la Migne PG 160, 649—714. — [3]) Ibid. 975—980. — [4]) La Migne PG 151, 772—1 186. — [5]) Migne PG 1011—1052. — [6]) Migne PG 679—774. — [7]) PD 50.

Tipografi au fost ieromonahul Atanasie și monahul Dionisie, ambii „din Moldova" [1]). Așa dar un produs curat moldovenesc.

Lui Antim Ivireanul la Snagov, Dosofteiu îi încredințează tipărirea în a doua ediție, a „Mărturisirii Ortodoxe" a lui Petru Movilă. Prima ediție se tipărise în 1662 la Amsterdam cu cheltuiala dragomanului Panaghiotache Nicusios [2]), însă ajunsese așa de rară că aproape nu se mai găsea. Dosofteiu, ca unul ce se îngrijea de hrana sufletească a ortodocșilor se îndreptă spre Domnul care „a făcut atâtea biserici și-a tipărit atâtea cărți" încât „îl cunoaște toată Biserica Răsăritului", să ia asupra lui cheltuiala tipăririi acestei cărți, spre a se putea împărți în dar credincioșilor [3]).

„Omologhia" apăru în Febr. 1699 având ca un adaus „Expunerea despre cele trei virtuți mari: credință, speranța și dragostea" scrisă de învățatul ieromonah din Ianina, Visarion Macri, ca o explicare a „Mărturisirii" [4]). Pe o coloană se tipări textul grecesc literar, iar pe alta, cel vulgar. Era o ocazie nimerită pentru elevii Academiei din București să-și arate virtuțile de stihuitori. Deasemenea și pentru cei ai școalei din Ianina. Locul prim însă îl ocupau stihurile profesorului Kiminitul. Toate dedicate lui Constantin Brâncoveanu. Dosofteiu adresa din Adrianopol o scrisoare dedicatorie lui Vodă (din Febr. 1699) și alta, tot deacolo, cetitorilor (Ian. 1699). Corector era amintitul Panoghiotache din Sinope.

In 1700, sau încă tot în 1699, mai ieși de sub tipar o „Psaltire", cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu [5]).

Din 1701 tipografia dela Snagorv începu să slujească și trebuințelor religioase ale Arabilor din patriarhatul Antiochiei. Fostul patriarh al Antiochiei Atanasie, „atras de razele preastrălucitelor virtuți" ale Domnului muntean, veni și el la București unde se convinse din vedere că cele auzite sunt toate adevărate. Văzu o țară împodobită „cu atâtea sfinte și cu adevărat împărătești zidiri bisericești și mănăstirești ... și mai ales cu frontistirii și seminarii pentru diferitele studii eline ... slavonești. [6]) și pământene și pe deasupra cu tipografie pentru toate dialectele acestea" [7]).

---

[1]) LBH III 59—60. In folio, 10 ff. necifr., 145 ff. cifr. — [2]) PD 15. — [3]) Dosofteiu, prefața către cititori. — [4]) LBH III 61—75 In folio. Partea I: 7 ff. necifr., 86 pg. cifr., 6 pg. necifr. Partea II: 1 f., 256 pg. cifr., și 20 necifr. — [5]) LBH III 77—8. In folio, 2 ff. necifr., 79 cifr. — [6]) In sf. Gheorghe era o școală de slavonă cu doi dascăli. ASR 38. — [7]) Prefața lui Atanasie la cele trei liturghii. LBH I 1—9.

Constantin Brâncoveanu îl întrebă de au Ortodocşii Arabi cărţi de slujbă de-ajuns, la ceeace Atanasie se grăbi să răspundă că în patriarhatul lui „preoţii sunt aşa de săraci, încât sunt strâmtoraţi şi în cele de trebuinţă traiului. Iar cărţile ce le folosesc, în stare de manuscrise, dacă se găsesc costă mulţi bani ca să le cumpere sau să le copieze. De aceea rămân cei mai mulţi fără să slujească rânduielile de toate zilele".

Îl roagă deci pe Brâncoveanu să-i ajute, tipărindu-le cărţile de slujbă. Brâncoveanu auzind că unele părţi din slujbă se zic în greceşte, iar altele în arăbeşte, porunci să li se tipărească pe cheltuiala sa cele trei Liturghii atât greceşte cât şi arăbeşte. Cartea ieşi în 1701 [1]).

Tipograf fu Antim, corector, Ignatie Fiteanu sau Fotianu ieromonah din Haldia. Medicul Ioan Comninul scria stihuri, iar Atanasie o scrisoare lui Brâncoveanu datată din Ianuarie 1701 şi una preoţilor Arabilor cărora le descria cum a ajuns la curtea Domnului muntean şi cum acela a poruncit „iscusitului tipograf Antim să cioplească cu sârguinţă literile arabe şi să pregătească tipografie arabă nouă". Le pune la inimă să pomenească pe binefăcătorul Voivod la fiecare slujbă.

În restul anului tipografia publică lucrări şi cuvântări de-ale profesorilor dela Academie şi de-ale fiilor lui Brâncoveanu. Întâi: „Eortologhionul" lui Sevastos Kiminitul, de autor personal. Antim era tipograf, Fotianu corector, Comninul panigirist al lucrării şi-al autorului într'o prefaţă către cititori. Lucrarea apăru în Iunie [2]).

Acelaş personal mai tipări la Snagov încă: „Proschinitariul sf. Atos", o descriere a muntelui Atos, a lui Ioan Comninul, dedicată mitropolitului Teodosie [3]).

Apoi tipografia fu mutată iarăşi la Bucureşti unde publică în decursul aceluiaş an o „Cuvântare panigirică" la sf. Constantin şi Elena în cinstea Domnului, compusă de Ştefan fiul cel mare al lui Brâncoveanu şi rostită de fratele său Radu [4]). Şi încă o „Cuvântare panigirică" la sf. martir Ştefan, compusă de acelaş [5]).

In timpul acesta Dosofteiu lua parte activă la împedecarea Unirii în Ardeal. Cu toate sfaturile primite la hirotonie mitropolitul Atanasie purcese îndată la desăvârşirea Unirii începute de înaintaşul său Teofil. In 7 Oct. 1698, împreună cu un Sinod la care participară mulţi

[1]) In folio 14 ff. necifr., 96 pg., 253 pg. — [2]) LBH sec. XVIII t. I pg. 10. In 4⁰. 27 pg., 332 pg. — [3]) LBH sec. XVIII t. I 12—13. — [4]) Id. 10. In 8⁰. 14 ff. necifr. — [5]) Ibid. In 8⁰. 1 f., 31 pg.

protopopi şi preoţi, declarase printr'un manifest unirea cu Biserica latină în schimbul uşurinţelor materiale. In 4 Sept. 1700 în alt Sinod se întări acea hotărîre, iar în iarna 1700—1701 Atanasie plecă la Viena unde fu hirotonit în biserica sf. Ana din nou, după ritul catolic, ca episcop pus sub jurisdicţia arhiepiscopiei de Strigoniu [1]). La întoarcere, în Iunie 1701, prietenii Unirii îi pregătiră la porţile Alba-Iuliei o primire pompoasă.

Cei cari protestară împotriva Unirii, din chiar ziua instalării lui Atanasie, fură reprezentanţii preoţimii şi-ai poporului din Braşov: un preot şi doi mireni.

Atitudinea ortodoxă a preoţimii braşovene dela începutul propagandei pentru Unire şi până la sfârşit, se datoreşte în mare măsură influenţii Grecilor comercianţi din acel oraş [2]) şi conaţionalului lor Dosofteiu cu care stăteau în legătură, datorită şi bunelor condiţii materiale în cari se găseau. Tocmai în 1701 se afla la Braşov şi Dosofteiu, în aparenţă numai pentru adunare de milostenii, în realitate şi, sau mai ales, pentru încurajarea opoziţiei împotriva Unirii. Succesul lui fu deplin, readucând poporul prins deja în mrejele Unirii la credinţa strămoşească. Atanasie cercă să-l reţină, dar poporul curgea în valuri spre Dosofteiu, care predica pe faţă şi impetuos împotriva lui Atanasie, deslegând pe credincioşi de datorinţa de-al recunoaşte şi asculta, ca pe unul ce prin apostasia lui a pierdut dreptul la aceasta. Atanasie, înfuriat la culme, îl făcu atent pe Dosofteiu în scris. Dar înzădar. Se plânse atunci la Împăratul şi la Patriarhul din Constantinopol. Dela cel din urmă, dela Calinic cu care Dosofteiu se cam înduşmănise [3]), se răspunse că patriarhul Ierusalimului n'are îndreptăţire să-şi exercite puterea jurisdicţională decât în Palestina şi nici de cum în Ţările dela Dunăre. Iar dela Viena veni poruncă să fie aruncat peste graniţă patriarhul instigator.

La vestea aceasta Dosofteiu se grăbi să părăsească de bună voie Ardealul trecând în Muntenia [4]) şi apoi la Constantinopol unde provocă o epistolă comună a patriarhilor către poporul românesc din Ardeal [5]). El însuşi scrise către Ştefan Raţiu, un luptător pentru Unire şi către Atanasie, îndemnându-i să se întoarcă la credinţa cea

[1]) E. Hurmuzachi, op. c. 62. — [2]) Ibid. — [3]) VI 151. Calinic îl caracteriza în 1698 pe Dosofteiu ca pe unul „ce se amestecă în afaceri streine, intrigant, perfid şi păgubitor materialiceşte al Scaunului din Constantinopol". — [4]) E. Hurmuzachi, l. c. — [5]) Hr. Papadopulos: Οἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας 104.

dreaptă [1]). Epistole cu acelaş conţinut trimise Ardelenilor şi lui Atanasie şi mitropolitul Teodosie. Terminii grei din scrisoarea către sine îl îndemnară pe Atanasie să se plângă cardinalului Kolonits, ceeace avu de urmare un schimb de scrisori foarte aspre între cardinal şi mitropolitul Ungrovlahiei. Extrasele în greceşte a două din aceste scrisori s'au păstrat în corespondenţa lui Hrisant din Biblioteca Metochului sf. Mormânt [2]). Din ele se poate bănui cât de aspră era lupta. Cardinalul înjură îngâmfat şi ameninţă cu urmările politice defavorabile ce pot rezulta pentru Ţara Românească din mărimea puterii imperiale. Mitropolitul răspunde cu zeflemea subţire — se străvede peana unui grec — şi ridică chestiunea din ordinul politic în cel spiritual care este mai tare decât primul, amintindu-i de războiul de 30 de ani. In adresă deja, cardinalul primeşte pentru al său şters: „lui Teodosie zis mitropolit", un şfichiu usturător: „Lui Kolonits zis Cardinal, sănătate trupului şi minţii dela Domnul Nostru Isus Hristos".

Ultima contribuţie a lui Dosofteiu la combaterea propagandei catolice între Români, este prezidarea Sinodului ţinut la Bucureşti în Martie 1705 pentru depunerea lui Ilarie de Râmnic, acuzat de conlucrare cu catolicii pentru răspândirea catolicismului în eparhia Râmnicului. La Sinod luară parte: Teodosie al Ungrovlahiei şi proin arhiereii de peste Dunăre petrecători în Ţara Românească: Teodosie de Târnova, Climent al Adranopolului, Eutimie al Pogonianei, Maxim al Ierapolei [3]), Auxentie al Sofiei.

In locul lui Ilarie fu ales Antim Ivireanul care duse cu sine şi Tipografia, făcând din Râmnic pentru câţiva ani focar de răspândire a literaturii anticatolice [4]).

Dosofteiu se aruncase cu tot focul, ce-l caracteriza, în lupta împotriva Unirii, însă în acelaş timp grijea şi de interesele materiale ale Scaunului său. In 1701 anunţa aghiotafiţilor că s'a isprăvit refacerea mănăstirii sfntului Gheorge: „47 de pungi de aşprii s'au cheltuit cu Biser!ca sfntului Gheorghe . . . Prea strălucitul Domn zice că e

---

[1]) DPE III 365—369. Toate trei sunt datate din Nov. 1701. — [2]) Publicate în EA VIII 345—8, de M. Gedeon. — [3]) Ultimii trei erau încă în Ţară în 1708 când subscriu Testamentul lui Castriotul pentru înfiinţarea şcoalelor din Palestina.— [4]) Faptul că în Bucureşti nu se mai tipăreşte nimic până la 1715, cât timp se tipăreşte la Râmnic unde-i Antim episcop, apoi la Târgovişte unde merge Antim ca mitropolit, reîncepând şirul tipăriturilor bucureştene deabia cu acel an, în care Antim îşi mută reşedinţa la Bucureşti, mă determină să cred ca Antim n'a întemeiat tipografii noui la Râmnic şi Târgovişte, ci a purtat-o cu sine pe cea domnească. (Altfel N. Dobrescu o. c. 144).

necesar un om priceput din partea sf. Mormânt, să se afle totdeauna acolo şi cere cu numele pe arhimandritul Hrisant, să-l facem arhiereu şi să meargă să fie acolo, ceeace . . . şi boierii de aici au spus că este bine. Şi în sfârşit şi Iubirea Voastră, credem că veţi afla de bine deoarece persoana este folositoare şi împodobită cu ştiinţă . . ." [1]).

Hrisant, întors de curând dela Padua, rămâne astfel mai departe în sf. Gheorghe, având şi hirotonia întru arhiereu. Tot acolo rămâne şi după ce ajunge mitropolit al Cezareei Palestinii la Paştile anului 1702 [2]).

Ieromonahul Antim continuă în timpul acesta în Bucureşti tipăriturile. In Martie 1702 ieşi de sub tipar: „Rânduiala sfintei Matrona Hiopolita" [3]) cu cheltuiala lui Pandoleon Kaliarchis din Hios „arhiiatros" al lui Constantin Brâncoveanu.

In Iunie apăru un „Horologion" în greceşte şi arăbeşte la cererea lui Atanasie proin al Antiohiei. La sfârşitul cărţii, Antim se scuză de greşelile din textul arab cu motivul că nu cunoaşte bine limba arabă. Ioan Comninul semnează stihuri iar Atanasie o epistolă către Brâncoveanu, cel ce suportă cheltuelile tipăririi, şi alta către preoţii Arabilor [4]).

In 1703 apăru o „Cuvântare panigirică" la Adormirea Maicii Domnului compusă de Ştefan, rostită de Radu Brâncoveanu şi dedicată numai lor, Doamna Maria [5]).

In Sept. 1705: Invăţătura dogmatică" a lui Sevastos Kiminitul [6]). Cheltuiala o suporta Gheorghe Castriotul, marele Comis al lui Constantin Brâncoveanu şi-o dedica într'o epistolă lui Dosofteiu, păzitorul credinţii Bisericii. Corector fu Ioan Efesanul.

O parte din exemplare le dedica tot Gh. Castriotul Ţarului Petru cel Mare, fiind sortite să fie trimise în Rusia.

In Decembrie 1703: „Explicarea şi rânduiala sfinţirii bisericii" cu cheltuiala lui Auxenţie proin al Sofiei, spre a fi împărţită în dar. Printr'o epistolă o dedica patriarhului ecumenic Gavriil III. Corector fu Ioan Efesanul, stihuitor Ioan Comninul. Pentru prima dată întâlnim pe Marcu din Cipru, noul director al Academiei, supraveghind corectarea [7]).

---

[1]) Ciril Atansiadis, Χρύσανθος Νοταρᾶς în EA IV 22. — [2]) Ibid şi ASR 98. — [3]) LBH s, XVIII t. I 16. Engomiul sfintei († 1462) de pe ziua de 20 Oct. a fost compus de Nil mitropolitul din Rodos şi-a fost publicat de Arsenie la Moscva 1891.— [4]) LBH o. c. 19—23. In 4⁰. 12 ff. necifr., 732 pg.—[5]) Id. 31.— [6]) Δογματικὴ διδασκαλία. In 4⁰. 8 ff. necifr., 400 pag. 14 ff. necifr. LBH o. c. 23—24. [7]) Id. 26—30.

Prima tipăritură din 1704, este un „Loghidion" la Patimele Domnului, rostit de Radu Brâncoveanu şi dedicatpr intr'o scrisoare-prefaţă patriarhului Dosofteiu [1]). Cuvântarea avea să se rostească în faţa patriarhului. Acela însă lipsind, Radu Brâncoveanu i-o trimite îndată după Paşti, (14 Apr.) tipărită, prin Hrisant împreună cu o cutie cu diverse daruri. „... Am vrut eu însumi s'o ofer personal Prea Fericitului... dacă era de faţă, aici... Fiindcă însă nu s'a putut întâmpla aceasta, îndrăsnesc să stingheresc pe Inalt Prea Sfinţia Ta... să-i oferi Prea Fericitului, ca din partea mea cel mai neînsemnat dar. Am pus diferite lucruri în cutie; rămâne la voia Inalt Prea Sfinţiei Tale să dai Prea Fericitului ce voieşti şi să opreşti din ele câte doreşti. Nu scriu amănunţit Prea Fericitului, fiind de prisos, odată ce e tipărită epistola către Prea Fericirea Sa" [2]).

Cealaltă carte care mai apăru în 1704, fu iarăşi un produs al Casei Brâncoveanu şi anume traducerea în greaca vulgară a „Vieţilor paralele" ale lui Plutarh, făcute de Constantin, alt fiu al lui Brâncoveanu. Antim, „tipograful tipografiei domneşti" descrie, într'o precuvântare către cetitori, grija ce-o are de-a da continuu câte ceva de cetit doritorilor de hrană spirituală. De prezent, mânat de această grijă, a aflat de traducerea „beizadelii" şi cu multă silă a putut-o obţine dela acela, s'o tipărească, pentrucă „Strălucirea Sa ocoleşte, din cauza modestiei, cuminţeniei şi inteligenţii ce-l caracterizează, aplauzele deşarte şi laudele goale". In continuare Antim admiră şi pofteşte şi pe cetitori să admire „claritatea şi multa erudiţie" cu care e făcută traducerea şi fericeşte pe Gheorghe Maiotul, profesorul de limbi clasice al traducătorului, nu pentrucă e profesorul fiilor Prea Strălucitului Domn, ci pentrucă are un elev aşa de bun [3]).

Aceasta fu ultima tipăritură a lui Antim ca ieromonah. In Martie 1705 ajunge episcop la Râmnic. Până la mutare în reşedinţă mai tipăreşte în Bucureşti, în Aprilie: „Rânduiala sfântului Visarion, arhiepiscopul Larisei", cu cheltuiala ieromonahului Ignatie egumenul Nucetului [4]). Corector şi supraveghietor e pentru prima dată Mitrofan Gregora din Dodone, care va rămânea ca tipograf în Ţară până după 1730 [5]).

Apoi mută tipografia la Râmnic unde inaugurează activitatea ei cu al treilea tom din trilogia anticatolică a lui Dosofteiu.

---

[1]) Id. 35. In 8⁰. 16 ff. necifr. — [2]) LEG 14. — [3]) LBHs. XVIII t. I 36—38. [4]) Id. 38—39. — [5]) DC 113—114.

Acela în toamna lui 1704 petrecu la Iaşi, la Curtea lui Mihail Racoviţă, ocupat cu administraţia mănăstirilor închinate.

In Octombrie e silit să facă, privitor la Caşin, o nouă tranzacţie. Mănăstirea primită numai cu paraclisul şi cu puţine chilii, fusese înconjurată cu multe chilii şi înzestrată cu toate ale gospodăriei pe banii sf. Mormânt „că doar va avea sf. Mormânt vre-un folos dela ea". Sărăcită de animale mai înainte, i-le câştigase dela Racoviţă în schimbul satului Roznov. Acum stătea pentru a doua oară lipsită de animale şi de toate din cauza năvălirilor leşeşti, tătăreşti şi din cauza răilor administratori ce i-a avut. Deaceea cedează marelui Vornic Gheorghache Ruset satul Buţuleşti, ca să dea Caşinului, în schimb 250 oi, 200 stupi cu albine, 20 boi şi 10 vaci [1]).

Peste o lună de zile dădea tot din Iaşi o hotărîre privitoare la mănăstirea Dealu-Mare ctitoria lui Ioan Handumi. Mănăstirea fusese în multe rânduri călcată de Turci, Tătari, Leşi cari au răpit animalele şi stupii, iar oamenii i-a robit, omorît sau împrăştiat. In totdeauna însă patriarhul a provăzut-o din nou cu cele de trebuinţă dela mănăstirile sf. Mormânt din Iaşi. Dar acum nu ştie ce să mai facă pentru menţinerea ei în stare bună. Deaceea a aflat de bine s'o dea, cu satul Boteşti şi cu tot ce i-a mai rămas, cu „μωσίαις", cu locurile de vii, cu mori, cu locurile de mori cu „πίμνιτζαις", cu atelierele şi cu locurile ce le le are în Iaşi, să fie în stăpânirea metochului sf. Mormânt din Iaşi, Sf. Sava, să-i fie acestuia ca şi când i-ar fi închinată. Deasemenea să treacă la Sf. Sava şi toate „οὐρέκια" şi „ζαπίσια" şi celelalte hârtii ale Caşinului. Egumenul dela sf. Sava va avea să îngrijească de mănăstirea primită, să aibă totdeauna un preot sau ieromonah care să cetească „acoluthia" şi să slujească odată sau de două ori pe săptămână. Egumenul nu va putea vinde nimic din ce are mănăstirea, fie afară la „Τζαρα", fie în Iaşi [2]).

Tot în sensul îmbunătăţirii stării economice a mănăstirilor închinate, Dosofteiu încheie şi cu Domnul Ţării, cu Mihail Racoviţă, o tranzacţie.

Lucrul îl aflăm dintr'un act al celui din urmă [3]). Intâi face o introducere teologic-istorică: sf. Mormânt este mama tuturor Bisericilor. Deaceea Dumnezeu a voit să se întreţină din contribuţia tuturor creştinilor. Aceasta s'a întâmplat în toate timpurile. In timpurile trecute s'au distins întru aceasta mai ales Impăraţii bizantini. Mai târziu lipsind aceia, ocrotitori şi sprijinitori ai sf. Mormânt au rămas Domnii

---

[1]) LR 47—48. — [2]) LR 49—50. — [3]) LR 50—55.

evlavioşi ai Ţărilor noastre. De câtva timp însă au ajuns şi locurile noastre la sapă de lemn, mănăstirile închinate sf. Mormânt au sărăcit şi e primejdie să lipsească milostenia din Ţara noastră faţă de sf. Mormânt.

Venind Prea Fericitul patriarh aici a constatat starea tristă în care se găsesc toate mănăstirile. Unele şi-au păstrat lucrurile şi animalele dar sunt datoare vândute, altele le-au vândut pe acestea ca să nu se îndatorească. Mănăstirile din prima categorie sunt cele dela munte: Bistriţa, Pobrata şi Taslovi. Din a doua categorie sunt cele cinci mănăstiri din Iaşi: Galata, Barnovschi, Sf. Sava, Cetăţuia, Bârnova şi sf. Gheorghe din Galaţi.

Patriarhul s'a gândit să ne lase nouă pe primele, mai ales că s'a constatat că monahii greci nu sunt buni de chiverniseală la munte. Cele din a doua categorie au rămas sf. Mormânt. Fiind în cea din urmă mizerie şi patriarhul rugându-ne să le ajutăm, am hotărît cu boerii să le slobozim de dajde mai multă la visterie. Să plătească numai pe cea de-acum: Galata 40 florini anual, Cetăţuia 16, Bârnova 8. Prisosul venitului va merge la sf. Mormânt „spre cinstea Ţării noastre". Mănăstirile numite să-şi păstreze vecinii ce-i au fie într'un sat fie în mai multe: Galata 56, Cetăţuia cu metochul ei Hlincea 41, Bârnova, sf. Sava câte 9, Barnoschi la Şipote 43, la Volcineţ 18 şi la Porouţi 77, sf. Gheorghe din Galaţi 3. Aceia au să dea mănăstirilor câte 2 $^{1}/_{2}$ florini anual în 4 rate. Apoi goştina dela oi şi deseatina dela albine şi porci. Mănăstirile nu vor avea să plătească la visterie nici goştina nici deseatina. Deasemenea nici vecinii lor. Vecinii lor vor fi judecaţi de egumenii lor, numai pentru furt şi omicid vor fi judecaţi de Divan.

Dosofteiu rămase în Ţările Româneşti până în vara anului viitor prezidând în Martie Sinodul dela Bucureşti pentru depunerea lui Ilarie de Râmnic şi-apoi merse în Constantinopol, îndărjindu-se să recâştige Locurile de Inchinare predate de Turcii strâmtoraţi la 1689 Latinilor [1]).

Intre timp urmase lui Racoviţă în Moldova iarăşi Antioh Cantemir. Acesta nu se arătă aşa de dispus să observe hotărîrea lui Racoviţă despre exempţia mănăstirilor închinate dela dările faţă de visterie. Dosofteiu îi scrise mustrător. La ceeace Antioh răspunse demn, ştiind că mănăstirile închinate au şi datorii faţă de Ţara din

[1]) PD 41.

a cărei milostenie există, când acea Ţară este la nevoie. Dealtfel a fost totdeauna un mare sprijinitor al lor.

„... Am primit scrisoarea Prea Fericirii Voastre şi-am cunoscut cele scrise, una câte una. Rămâne dar să răspundem la aceea întrebare după întrebare, period după period...

Prea Fericirea Voastră e nemulţumită foarte din cauza administraţiei mănăstirilor, că adecă am face nedreptăţi mari...

Ce devastare şi ce nedreptate am făcut? Am luat odată, de două ori ceva din venite cari apoi s'au ţinut pentru impozitele ce aveau să le plătească. Şi aceasta pentrucă am avut mari trebuinţe. Insă repet: nici o pagubă nu s'a făcut mănăstirilor sf. Mormânt.

Anul trecut, la timpul goştinei, când s'au ridicat mulţi, mici şi mari, dintre boieri să dea mănăstirile goştină, ne-am opus pentru evlavia ce-o avem faţă de sf. Mormânt şi pentru iubirea faţă de Prea Fericirea Voastră. Iar aceia au tăiat (din budget n. p.) o sumă mare, până la trei pungi şi-am făcut într'un fel de s'a ridicat, păgubindu-ne pe noi, luând în socoteală dela mănăstiri, dar în faptă luând de aiurea, dintre ale noastre.

Şi-am mai făcut o nedreptate. Anul trecut, când ajunseseră în mare strâmtorare... iarăşi le-am adus în rânduială şi totdeauna le-am ajutat ca unul ce-aş fi fost însumi proprietar.

De aceea vă scriu aşa: să ieşiţi din aceste bănuieli. Iar de aici înainte să fie cunoscut Prea Fericirii Voastre că, deoarece n'aţi fost mulţumit cu ajutorul ce l-am dat până acum la administrarea mănăstirilor, potrivit învoielilor noastre, ne lăsăm şi ne depărtăm şi mai mult nu vom fi nici ajutători, nici cauze ale răului. Acolo sunt boierii, acolo e Prea Fericirea Voastră, acolo sunt mănăstirile, faceţi ce voiţi, nu ne mai amestecăm în nici un lucru ca să nu mai credeţi că noi îi învăţăm sau le poruncim, ci îi lăsăm în voia lor..." [1]).

Se vede însă că lucrurile s'au împăcat pentru moment şi Antioh a continuat să se ocupe de mănăstiri pentrucă plângerile împotriva lui continuă până sub viitorul patriarh, Hrisant [2]).

In Oct. 1705 Dosofteiu tot din Constantinopol anunţă printr'o „gramată" că a luat Buţuleştii dela Ruset căruia i-l vânduse anul trecut şi l-a dat lui Aga Vasile, nepotul ctitorului dela Caşin, care i s'a prezentat în urmă cu această pretenţie în baza obiceiului Ţării [3])

[1]) LEG 15—16 epistola e dată din 16 Sept. 1705. — [2]) LEG 20—24. Antioh se justifică iar în 21 Apr. 1707 şi 17 Oct. 1707. — [3]) LR 55—57.

Intre timp, în Septembrie, Antim Ivireanul îi tipărise la Râmnic „Tomul Bucuriei“ [1]. Tomul cuprinde: *a)* Epistola lui Fotie cătră Biserica din Antohia [2]. *b)* Procesele verbale ale sinodului 8 ecumenic și oare cari însemnări la acest sinod. *c)* Combaterea Primatului papal, a lui Nicolae Kerameus. *d)* Cuvântarea lui Meletie Piga contra Primatului papal. *e)* Dialogul între monahul Ieronim și un alt monah împotriva Latinilor.

Cheltuielile le suporta Dosofteiu, sau mai bine zis obștea creștinilor, pentrucă Dosofteiu luând pentru tipărire bani cu camătă pe numele sf. Mormânt, speră să-i plătească din milostenia creștinilor. „Studenții Academiei domnești“ semnează iarăși versuri. Dosofteiu ntr'o prefață datată din Constantinopol, Mai 1705, vorbește despre scriitori și operile dint om și promite să edea curând un al 4-lea tom, „Tomul Păcii“.

Ceeace n'a mai apucat să realizeze.

„Tomul Bucuriei“ fu ultima carte edit-tă de Dosofteiu.

Activitatea editorială a lui, a fost o faptă de mare importanță. Dacă nu s'ar fi îngrijit să adune aceste scrieri poate multe din ele s'ar fi perdut.

Spre finea vieții avea gata de tipărit opera sa personală: „Istoria patriarhilor din Ierusalim“. Este o istorie generală a Bisericii, tratată din punct de vedere polemic și având în centru Istoria Bisericii din Ierusalim. In opoziție cu scrierea contimporanului Allatius, scrierea s'ar putea intitula: „Despre perpetua disensiune dintre Biserica orientală și cea occidentală, în special dela schismă încoace“. Este o combatere pe bază istorică a eterodocșilor — în deosebi a Latinilor — în senzul „Centuriilor Magdeburgense“ și-a „Analelor lui Baronius“. Spre aceasta caută totdeauna să prezinte senzul faptelor istorice. Nu trece la altă faptă până ce nu desființează complect punctul de vedere catolic cu privire la ea. La fiecare face observări, reflecții, obiecțiuni, arătându-se foarte aspru cu Latinii. Scrie sincronic. Oarecari nepreciziuni — inerente istoriografiei de-atunci — nu lipsesc nici din scrierea lui, dar în general luată, ea este un monument de erudiție și răbdare. Nimenea ca Dosofteiu n'a luptat așa de mult viața întreagă

1) „Τόμος χαρᾶς“ LBH sec. XVIII t. I 43—45. In folio, 2 ff. necifr., 18 ff. cifr., 134 pg., 1 f. albă, 640 pg. — 2) Migne PG 102, 1017—1024 ca Addenda. Tot acolo (7—8) în Elenchus auctorum et operum, nota finală: Post absolutum volumen venit în manus nostras diu frustra conquistus liber cui titulus. Τόμος χαρᾶς, Athenis a viro docto Sgouta nobis transmissus. Continet Photii. Epistolam ad Ecclesiam Antiochenam quae alibi non extat impressa etc.

împotriva catolicilor și nimenea n'a respins pas de pas argumentele acelora așa cum a făcut-o el în această operă [1].

Ea fu publicată de Hrisant la București în 1715 după ce a eliminat mai multe părți, ba chiar o carte întreagă, rotunjind-o la 12 cărți de unde numirea: Dodecabiblon. Deasemenea făcu unele corecturi materiale, iar textului îi dădu o formă mai cărturărească [2].

Ultimul timp al vieții și-l petrece Dosofteiu la Constantinopol nevoind să meargă la Ierusalim până ce nu redobândește Locurile de Inchinare. Nu mai putea însă face nici călătorii din cauza slăbirii trupești [3].

Din Constantinopol, August 1706, are bucuria să mai dea „gramata“ pentru întemeierea și susținerea câtorva școli din Palestina prin dania lui Gheorghe Castriotul, comisul lui Constantin Brâncoveanu [4]. Cei 160 asprii camăta dela 2650 asprii, pe cari patriarhia îi va primi anual dela metochul său din Neohorion (lângă C-pol), ctitoria lui G. Castriotul, avea să-i împartă precum urmează: 30 unui cântăreț la Biserica sf. Mormânt, care pe lângă serviciul de cântăreț va trebui să învețe pe ieromonahi și ierodiaconi cetitul, iar pe copiii ortodocșilor aleși de patriarh cetitul și rânduielile bisericești, 20 unui ortodox evlavios din Ierusalim care să învețe pe aceiași copii limba greacă veche și nouă și cea arabă; 20 de groși la doi preoți din Gaza ca să învețe pe copiii ortodocșilor de-acolo limba greacă și arabă; 20 preotului din Rama în acelaș scop. Deasemenea 20 la preoții din Taip și 20 la cei din Pezala. Restul de 30 la doi preoți din Coraki, mitropolia Petrei, în acelaș scop.

Tot în luna August dă din Constantinopol și gramata de instalare la metochul din Ismail a egumenului Atanasie. Mănăstirea fusese dăruită sf. Mormânt pe la 1640 de păharnicul Gheorghe din Moldova. In toamna 1699 Brâncoveanu o reînoise și întărise drepturile sf. Mormânt peste ea [5].

Acum instalând pe Atanasie egumen, bătrânul patriarh îi dă următoarele sfaturi: Părinte Atanasie să nu intri în case fără trebuință bisericească și să nu-ți aduni băieți în chilie.

Părinții s'au învățat să țină cât vrea și să trimită la sf. Mormânt mai nimic. Să nu faci astfel. Să știi că patriarhul are să pri-

1) PD 50—54. LBH sec. XVIII t. I 120—122 o numește: enorme pamphlet dirigè contre la papautè“. — 2) Părțile omise sunt publicate la PKA I 231—307. — 3) PD 41. — 4) PKA II 307—309. Despre înființarea școalei din Castoria prin acelaș v. EAI 207. — 5) Gramata patr. Calinic din 9 Nov. 1699 la LR 35—38.

mească în tot anul 10 oca de haviar. Mitropolitul încă are să primească ceva. Să te interesezi cât şi să-ţi scrii ca să nu-i dai cumva mai mult şi să se nască obiceiu rău.

Vei cere dela egumenul vechiu să-ţi facă în faţa bătrânilor două inventare ale lucrurilor din mănăstire, biserică, chilie, bucătărie şi tuturor celorlalte, apoi să le subscrieţi amândoi şi unul să-l păstrezi Sfinţia Ta, iar celalalt să-l trimiţi la egumenul vechiu.

Te jur în numele Domnului Isus Hristos să nu mănânci carne, nici multă, nici puţină, de loc. Să ţii postul Lunii după rânduiala mănăstirii. Miercurea şi Vinerea să mănânci mâncare uscată şi de nu poţi arată-te măcar obştii că ţii.

Pe mitropolitul locului de-ar face o mie de bune, să nu-l lauzi. Şi de-ar face o mie de rele să nu-l osândeşti, să nu-i porţi nici când numele în gură, ca să poţi trăi în pace.

De ţi-o cere mitropolitul vre-odată peste 10 oca de haviar sau altceva şi ţi-o arăta scrisoare patriarhală, să nu-i dai. Iar de te va sili, închide metochul şi vino aici [1]).

La începutul anului 1707 trimite şi epitropilor din Ismail o instrucţie. Le spune întâi despre felul cum trebue să ia inventar apoi: Egumenul va avea să adune sărândarele mari şi mici, liturghiile, masluriIe, psaltichiile morţilor, pomelnicile, colivele şi orice altă milostenie mai poate aduna pentru mănăstirea sf. Mormânt, precum şi alte ce obişnuiesc să dea creştinii din partea locului la epitaf, spovedanii, din ce se adună dela corăbii şi toate să le trimită patriarhului împreună cu haviarul. Iar uleiul, adecă banii ce se strâng pe uleiu şi aşprii ce prisosesc dela lumini să le păstraţi acolo deasemenea şi taxele pentru înmormântări în curtea mănăstirii şi chiria de pe case, ateliere, magazine.

Acesta este ultimul act păstrat dela Dosofteiu referitor la Ţările Româneşti. Tipografia dela Râmnic după ce scoase „Tomul Bucuriei", începu să stagneze. Mai tipări o „Cuvântare panigirică" la sf. Nicolae, scrisă şi rostită de Radu Brâncoveanu în cinstea moşului său Preda. Ea apăru în 1705 cu grija ipodiaconului Mihai Iştfanovici. Şi „Cuvântarea la Patimile Domnului" cu pericopele evanghelice respective a lui Gh. Maiotul, în 1706, tot prin grija lui Iştfanovici [2]). Şi cu asta încetă până în 1708, după mutarea ei la Târgovişte dimpreună cu patronul ei Antim Ivireanul, ajuns mitropolit al Ungrovlahiei.

[1]) LR 63 ss. — [2]) LBH sec. XVIII t. I 48.

Se simte şi'n simptomul acesta că „prelatul plin de foc, de zel, activ şi întreprinzător" [1]), este pe cale de-a se stinge. Aceasta se întâmplă în Febr. 1707 în Constantinopol. Dosofteiu moare în vârstă de 66 ani după o păstorire de 38 ani, plină dela un capăt la altul, de lupte când cu catolicii când cu protestanţii când cu ereticii din sânul Bisericii. O păstorire bogată şi'n realizări pozitive cum sunt: Sinodul şi Mărturisirea dela 1672, scrierile şi editările sale, şcoalele întemeiate şi organizate la îndemnul lui.

Activitatea lui în Ţările Româneşti a contribuit mult să facă din ele Căminul vieţii culturale greceşti.

Pentru legăturile strânse ce le-a creat între Ţările Româneşti şi sf. Mormânt, lăsăm să vorbească Constantin Brâncoveanu într'o scrisoare către Aghiotafiţi: „. . . . Am primit scrisoarea-voastră comună şi-am cunoscut că faceţi rugăciuni pentru Noi cu mulţumită pentru ajutoarele Noastre din diferite timpuri . . . (am cunoscut n. p.) că pe lângă altele V'aţi bucurat toţi mai ales pentru ajutorul de-acum, de-am făcut să moştenească Scaunul patriarhal . . . Părintele Nostru, Prea Fericitul patriarh Hrisant . . . Ne-am bucurat că 'am văzut cu ochii trupeşti abătându-se şi pe la Noi; că a găsit de bine să vină întâi la noi ca să organizeze metochurile şi sf. mănăstiri de-aici. Nu peste mult va veni şi la Voi, ca să Vă bucure . . . Ne-am bucurat şi pentru ştirea ce ne-o daţi că s'a terminat Lavra sf. Sava spre mărirea lui Dumnezeu. Vă dăm şi noi de ştire, să Vă bucuraţi la rândul vostru că şi-aici s'a terminat refacerea din temelii a Bisericii marelui mucenic şi purtător de biruinţă Gheorghe, care e cea mai încăpătoare, mai înaltă şi mai frumoasă din toate Bisericile şi mănăstirile câte sunt în Ţara Noastră. Dar nu s'a cheltuit nici cu ea mai puţin decât s'a cheltuit cu sf. Sava, acolo . . . S'a petrecut sărbătoreşte şi sfinţirea acestei biserici a sf. Gheorghe, fiind de faţă Prea fericitul Părinte şi Patriarh Hrisant şi alţi mulţi arhierei şi preoţi şi creştini, în ziua sfinţilor şi de Dumnezeu propovăduitorilor Apostoli" [2]).

Patriarhul Dosofteiu a făcut din Ţările Româneşri un al doilea Patriarhat al Scaunului din Ierusalim.

---

[1]) Ricaut în Helladius op. c. 14. — [2]) LEG 21—24.